ਕੁਝ ਜਾਨਣ ਲਈ

'ਆਤਮ ਮਾਰਗ' ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਅਪ੍ਰੈਲ 1995 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ, ਇਸਦੀ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਤਾ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਵਧਦੀ ਹੀ ਗਈ ਅਤੇ ਜੂਨ ਤਕ ਇਸ ਦੀ ਛਪਾਈ 25000 ਹਜ਼ਾਰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਇਸ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਕਵਾਦੀ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੂਝਵਾਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪਤਰਕਾਵਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ ਅੰਕਿਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਝ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਢੁਕਵੇਂ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗਹਿਰੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਉਪਰਲੀਆਂ ਪੇਤਲੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਕਰਕੇ ਇਹ ਦਾਵਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਪਹਿਲੀ ਦੂਜੀ ਜਮਾਤ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੂਝ ਤੋਂ ਉਤਾਂਹ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਗਹਿਰੀ ਪੜਤ ਤਕ ਲੋਚਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਢਾਰਸ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਕੇਵਲ ਕਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪਹਿਨਣ, ਨਿਤਨੇਮ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ, ਖਾਣ ਪੀਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਰੇ ਹੀ ਪੁਛਾਂ ਪੁਛਦੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਰਬ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਹੀ ਰਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ 'ਆਤਮ ਮਾਰਗ' ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਅਨੁਭਵੀ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਸ਼ੌਕ ਵਾਲੇ ਰੂਹਾਨੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ, ਜਗਿਆਸੂਆਂ, ਸਾਧੂਆਂ, ਸੰਤਾਂ, ਨਵੇਂ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਖਿਆ ਲਈ ਹੀਰੇ ਰਤਨਾਂ ਵਰਗੇ ਬਚਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਛਪਦਾ ਹੈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਸਤ-ਮਿਤਰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬਚਨ ਨੂੰ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸਲੀ ਚੀਜ਼ ਸਾਹਮਣੇ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਅਸ਼ੁਧ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲੀਅਤ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਉਹ ਬਚਨ ਲੜੀਬੱਧ ਕਰਕੇ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਾਪ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਿ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਫੋਲਾ-ਫਾਲੀ ਨਾ ਕਰਨੀ ਪਵੇ। ਇਕ ਔਕੜ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਪ੍ਰੇਮੀ ਇਸ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੇ ਪੱਕੇ ਗਾਹਕ ਹੁਣ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਲੜੀ ਜੋੜਨ ਲਈ ਅਸਾਡੇ ਤੋਂ ਮੰਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਸਾਨੂੰ ਐਨੀ ਤੀਬਰ ਜਗਿਆਸਾ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਿਛਲੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਸਾਡੇ ਸਟਾਕ ਵਿਚ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ ਅਤੇ **office copy** ਮਿਲਣੀ ਵੀ ਔਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਇਸ ਘਾਟ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰਾ ਕਰੇਗੀ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਗਹਿਰੇ

ਅਧਿਆਤਮਵਾਦ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅੱਖਰੀ ਵਸਤਰ ਪਹਿਨਾਉਣ ਕਰਕੇ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗੰਮ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਹੈ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੰਮਤਾ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਤੋਂ ਅਛੋਹ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਗੰਮ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਅਗੰਮ ਦੀ ਇਕ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸਦਾ ਨਾਮ 'ਬਾਤ ਅਗੰਮ ਕੀ' ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ 'ਆਤਮ ਮਾਰਗ' ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ ਪੂਰਨ ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਖੋਜੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਹੂਲਤ ਦੇਵੇਗੀ। ਆਪਣੇ ਪੱਕੇ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬਿਨਾਂ ਮੋਖ ਤੋਂ ਭੇਜ ਰਹੇ ਹਾਂ ਦੂਸਰਿਆਂ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਖਰਚ ਮਾਤਰ 20 ਰੁਪਏ ਫੀ ਕਾਪੀ ਕੀਮਤ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਮਾਲਾ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਹਰ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੋਂ ਛਪਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਪੁਜਣਗੀਆਂ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਅਸਾਡਾ ਪਾਠਕ ਪ੍ਰਵਾਰ ਇਸ ਨਿਗੁਣੇ ਜਤਨ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰੇਗਾ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਘੱਟ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ **National Language** ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਰ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਭਵਿੱਖ ਕਾਲ ਦਾ ਵਿਰਸਾ ਪੰਜਾਬੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੜਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਜਿਹੜੇ ਹਿੰਦੀ/ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ 'ਆਤਮ ਮਾਰਗ' ਫਰਵਰੀ, 1996 ਤੋਂ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰ ਜਗਿਆਸਾ ਦਾ ਪਤਾ ਫਰਵਰੀ, 1996 ਵਿਚ ਹੀ ਲੱਗਿਆ ਜਦੋਂ ਇਹ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਛਪ ਕੇ 5000 ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੱਥੋ-ਹਥੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਹਰਿਆਣਾ, ਯੂ.ਪੀ., ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਬੰਗਾਲ, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ, ਬਿਹਾਰ, ਕਲਕੱਤਾ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ **Bombay** ਤੱਕ, ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਆਸ ਹੈ ਇਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਛੇਤੀਂ ਹੀ 10000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਛਪਣ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵੀ 'ਬਾਤ ਅਗੰਮ ਕੀ' ਪੁਸਤਕ ਸੀਰੀਜ਼ ਪੁੱਜਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। 'ਆਤਮ ਮਾਰਗ' ਅਦਾਰਾ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਅਤੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਅਧਿਆਤਮਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਨੂੰ ਧੁਰ ਹਿਰਦਿਓਂ ਅਪਣਾਅ ਲਿਆ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਸਬੂਤ ਵਜੋਂ ਆਪ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਭਰੇ ਪੱਤਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ।

ਐਸ.ਏ.ਐਸ ਨਗਰ — ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ

30-6-1996 — *ਬਾਨੀ, ਮੁਖੀ ਤੇ ਚੇਅਰਮੈਨ*

ਵਿਸ਼ਵ ਗੁਰਮਤਿ ਰੂਹਾਨੀ ਮਿਸ਼ਨ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਟਰੱਸਟ

ਸੰਤ ਬਚਨ

(ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ)

ਪਰਮ ਸੰਤ 108 ਸੰਤ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਰਾੜੇ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸੰਗਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਤਰ –

1 ਮਈ 1961 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਸੰਤ ਮਹਾਰਾਜ (108 ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸੰਤ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ) ਦੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1960 ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਸੈਕਟਰ 19-ਸੀ, ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਸੰਤ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਰ ਕਮਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰੱਖੀ ਸੀ, ਇਸੇ ਸਾਲ 29 ਅਪ੍ਰੈਲ ਤੋਂ 5 ਮਈ ਤੱਕ 19 ਸੈਕਟਰ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਪੰਡਾਲ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਲਗਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਤੱਤ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਅਤੇ ਸੰਤ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਫਲਾ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਦਾ ਮਨ ਵਿਚ ਬੜਾ ਖੇਦ ਰਿਹਾ ਕਿ ਜਿਸ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੂੰ ਠਹਿਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਧੁੱਪ ਤੇ ਗਰਮੀ ਬਹੁਤ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਸਧਾਰਣ ਬੰਦੇ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਏਸ ਹੋ ਰਹੀ ਨਾ-ਮੁਆਫਕਤਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਹੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਬਾਦ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਛਤਾਵਾ ਰਿਹਾ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਆਪ ਨੇ 1 ਮਈ 1961 ਤੋਂ 12 ਮਈ ਤੱਕ ਸਮਾਂ ਦੇ ਕੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤੇ। ਇਸ ਵਾਰੀ ਆਪ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਸਰਦਾਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਰੈਵਿਨਿਊ ਮਨਿਸਟਰ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਦੀ ਬਣੀ 10 ਸੈਕਟਰ ਦੀ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਰੱਖੀ। ਸੰਤ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਕੁਰਸੀ ਦਿਨ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰੀ ਲਗਦੀ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਦਫਤਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੱਗਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਕਿਉਂਕਿ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਆਈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਧੂਆਂ ਤੋਂ ਵਰੋਸਾਏ ਹੋਏ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1960 ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਸਮੇਂ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਤੱਤ ਬਚਨ ਸਰਵਣ ਕਰਕੇ ਨਿਹਚੇ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ, ਪੂਰਨ ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਅਨੁਭਵੀ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਲ 1961 ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨਾਲ ਬਚਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਾਧਾ ਸੁਆਮੀ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪਰਦਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ, ਬਾਬਾ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਰਖੋਵਾਲ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਵਰੋਸਾਈ ਹੋਈ ਸੰਗਤ, ਮਸਤੂਆਣੇ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਗਿਆਸੂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਤੋਂ ਮੋਹਿਤ ਹੋਏ ਹੋਏ ਸੂਝਵਾਨ ਪ੍ਰੇਮੀ, ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਥਲਪੁਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੁੰਮ-ਹੁਮਾ ਕੇ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਦੀ ਕੁਰਸੀ ਸਮੇਂ ਨਮਸ਼ਕਾਰ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ਨਿਚਰਵਾਰ ਅਤੇ ਐਤਵਾਰ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਵੇਲੇ ਕੁਰਸੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਕ ਘੰਟਾ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਬਚਨ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛੇ ਜਾਂਦੇ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਤਾ, ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੱਸ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਸਮਾਧਾਨ ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਕਰਦਾ। ਸੋ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ – ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ! ਕੱਲ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਪੰਜ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਗਤ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਕੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਬਖਸ਼ੋ ?

ਉਤਰ – ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਗਿਣਤੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ, ਪਰ ਅਨੇਕ ਥਾਂਈਂ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਪਰ ਪਾਤੰਜਲ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਯੋਗ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਵਿਚ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰਣੇ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮਾਨਸ ਸਰੀਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ ਸਰੀਰ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਆਤਮ ਸ਼ਾਖਸ਼ਾਤ ਕਰਕੇ, ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪਰਮ ਮਨੋਰਥ ਹੈ। ਨਿਰੰਤਰ ਆਤਮ ਅਭਿਆਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਮਨੋਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਨ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ, ਚਿੱਤ ਦੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਅਤੀ ਆਵੱਸ਼ਕ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਇਕ ਅਸਲੀ ਸਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇ-ਪੂਰਵਕ ਜਾਣ ਲੈਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਤਯ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਪਰਮ ਆਨੰਦ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਸਰੂਪ ਇਸਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਹੈ – ਇਹੋ ਸੰਸਾਰ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਘਰ, ਬੇਚੈਨੀ, ਹੌਕੇ-ਹਾਵਿਆਂ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧਾਂ, ਹਾਣ-ਲਾਭ ਦਾ ਦੇਣਹਾਰ, ਜ਼ਹਿਰ ਭਰਿਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਅਸਾਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜ ਸੂਖਮ ਭੂਤਾਂ – ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼, ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਬੂਲਦੀਆਂ ਸੁਖ-ਦੁਖ, ਹਰਖ-ਸੋਗ ਆਦਿ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜ ਪ੍ਰਾਣ (ਪ੍ਰਾਣ, ਉਪਾਨ, ਓਦਾਨ, ਬਿਆਨ, ਸੁਮਾਨ) ਸਰੀਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਧਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਨ, ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਅਹੰਭਾਵ ਕਰਕੇ ਚੇਤਨ ਆਤਮਾ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਸਰੂਪ ਦੀ ਥਾਂ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦੇਣ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਹੰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਹਉਂ ਧਾਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਰਮ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਜੰਮਣ-ਮਰਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ, ਪਰਮ ਦੁਖ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰਕੇ, ਪਰਮ ਆਨੰਦ ਆਪਣੀ ਸਤਿ ਤੇ ਚਿਤ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਚਿਤ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਪਰ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਰਾਹੀਂ ਪਏ ਅਨੰਤ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਚਿਤ ਇਕਾਗਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਲੇਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹਨ।

ਇਹ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਲੇਸ਼ ਇਸ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਵਾਹ ਰੂਪ ਨਦੀ ਵਿਚ ਪੰਜ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਸਰੋਤਾਂ ਰੂਪ, ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹਰ ਜੀਵਨ ਉਪਰ ਮਾਰੂ ਅਸਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤਾਈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ

ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਆਪਣਾ ਲਖਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ - ਅਵਿਦਿਆ, ਅਸਿਮਤਾ, ਰਾਗ, ਦ੍ਵੈਖ ਅਤੇ ਅਭਿਨਿਵੇਸ਼।

1. ਅਵਿਦਿਆ ਕਲੇਸ਼ - ਅਨਿਤ ਵਿਚ ਨਿਤ, ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਵਿਚ ਪਵਿਤ੍ਰ, ਦੁਖ ਵਿਚ ਸੁਖ, ਅਤੇ ਅਨਾਤਮ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਵਿਦਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਜੋ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਓਹੋ ਧਰਮ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਅਵਿਦਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਪੂਰਨ ਜਗਤ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਸੰਪਤੀ ਅਨਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਨ ਸਮਝਣਾ ਅਵਿਦਿਆ ਹੈ।

ਸਰੀਰ ਕਫ, ਲਹੂ, ਮਲ ਮੂਤਰ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮੈਲਾਂ ਕਰਕੇ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ - ਇਸਨੂੰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮੰਨ ਲੈਣਾ; ਅਤੇ ਅਧਰਮ, ਪਾਪ, ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ - ਇਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮੰਨਣਾ; ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੁਖਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੁਖ ਮੰਨਣਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨਾਤਮ ਵਿਚ ਆਤਮ ਗਿਆਨ। ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ, ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਮਨ, ਚਿਤ, ਬੁਧ ਆਦਿ ਜੋ ਜੜ੍ਹ ਰੂਪ ਹਨ - ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਮੰਨਣਾ, ਇਹ ਅਵਿਦਿਆ ਹੈ।

ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੁਭਾਵ ਛਿਨ-ਛਿਨ ਕਰਕੇ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਮਨੁਖੀ ਚਿਤ, ਤਿੰਨ ਗੁਣਾਂ ਸਹਿਤ ਜੜ੍ਹ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਈਸ਼ਵਰੀ ਚਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਪੈਣ ਕਰਕੇ ਵਖਰਾ-ਪਨ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਵਿਦਿਆ ਕਰਕੇ ਆਤਮਾ ਤੇ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਲੱਖਾਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਬਰਤਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਚੰਦਰਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਪੈਣ ਕਰਕੇ ਹਰ ਬਰਤਨ ਵਿਚ ਅਨੇਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੜ੍ਹ ਚਿਤ ਅਤੇ ਚੇਤਨ ਪੁਰਸ਼ ਵਿਚ, ਭੇਦ ਗਿਆਨ ਦਾ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਅਸਿਮਤਾ ਕਲੇਸ਼ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

2. ਅਸਿਮਤਾ ਕਲੇਸ਼ - ਪੁਰਸ਼ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਹੈ, ਚਿਤ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲਾ ਉਸਦਾ ਇਕ ਕਰਣ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਚੇਤਨ ਹੈ, ਚਿਤ ਜੜ੍ਹ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਕ੍ਰਿਆ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਚਿਤ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੈ ਆਤਮ ਕੇਵਲ ਹੈ ਚਿਤ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ - ਰਜੋ, ਤਮੋ, ਸਤੋ ਸਹਿਤ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬਦਲੀ ਨਹੀਂ, ਚਿਤ ਪ੍ਰਣਾਮਸ਼ੀਲ ਹੈ - ਛਿਨ-ਛਿਨ ਬਦਲਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈ, ਚਿਤ ਉਸਦੀ ਸੰਪਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਚਿਤ ਅਤਿਅੰਤ ਭਿੰਨ ਹਨ। ਅਵਿਦਿਆ ਕਰਕੇ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਜੜ੍ਹ ਚਿਤ ਅਤੇ ਚੇਤਨ (ਪੁਰਸ਼) ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਅਵਿਦਿਆ ਕਰਕੇ ਭੇਦ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਬੁਧੀ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਕਰਕੇ ਜਾਨਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣੀ ਹਿਰਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ (ਗੰਢ) ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਚੇ ਪੂਰਵਕ ਜੜ੍ਹ ਚਿਤ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਅਸਿਮਤਾ ਕਲੇਸ਼ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਚਿਤ ਦੀ ਜੜ੍ਹਤਾ ਆਤਮ ਦੀ ਚੇਤਨਤਾ ਦਾ ਪਰਤੱਖ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਚੇ ਪੂਰਵਕ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਸ ਕਲੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

3. ਰਾਗ ਕਲੇਸ਼ – ਉਪਰ ਦੱਸੇ ਅਸਿਮਤਾ ਕਲੇਸ਼ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਨ, ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਆਤਮ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ, ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਰਾਗ (**attachment**) ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣੀ 'ਰਾਗ' ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੁਖ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਇੱਛਾ ਰੂਪ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਤੇ ਲੋਭ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਚਿਤ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਇਸ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਨਾਮ 'ਰਾਗ' ਕਲੇਸ਼ ਹੈ।

4. ਦ੍ਵੈਸ਼ ਕਲੇਸ਼ – ਉਪਰ ਕਥਿਆ 'ਰਾਗ' ਹੀ ਦ੍ਵੈਤ ਦਾ ਜਨਮ ਦਾਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਰਾਗ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਚਿਤ ਵਿਚ ਜੰਮ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਸਤਾਂ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਦੁਖ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਥਵਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਚ ਬਿਘਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੀ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਕਲੇਸ਼ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਸਤੂਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਦੁਖ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਤੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾ, ਕ੍ਰੋਧ, ਈਰਖਾ, ਵੈਰ, ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਜੋ ਸੰਸਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣ, ਈਰਖਾ, ਨਿੰਦਾ, ਨਫਰਤ,ਦ੍ਵੈਸ਼, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਚਿਤ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਕਲੇਸ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਦੇ ਕਾਰਨ ਚਿਤ ਨਿਸਚਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ –

ਜਬ ਧਾਰੈ ਕੋਊ ਬੈਰੀ ਮੀਤੁ॥
ਤਬ ਲਗੁ ਨਿਹਚਲੁ ਨਾਹੀ ਚੀਤੁ॥
ਜਬ ਲਗੁ ਮੋਹ ਮਗਨ ਸੰਗਿ ਮਾਇ॥
ਤਬ ਲਗੁ ਧਰਮਰਾਇ ਦੇਇ ਸਜਾਇ॥
ਪੰਨਾ – 278

5. ਅਭਿਨਿਵੇਸ਼ ਕਲੇਸ਼ – ਸਰੀਰ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਹੀ ਅਭਿਨਿਵੇਸ਼ ਕਲੇਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਮਰਣ ਦਾ ਭੈ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਮੂਰਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਰਣ ਦਾ ਭੈ ਜਨਮਾਂ ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰੇ ਸੰਸਕਾਰ ਚਿਤ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਹ ਭੈ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਚਲ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਸਦਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸੰਪਤੀ, ਪੁਤਰ, ਪੋਤਰੇ, ਪ੍ਰਵਾਰ ਵਿਚ (ਮੋਹ ਦਾ ਬੰਨ੍ਹਿਆਂ) ਰਹਾਂ, ਕਦੇ ਮੇਰਾ ਅਭਾਵ ਨ ਹੋਵੇ, ਮੇਰਾ ਵਿਯੋਗ ਕਦੇ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਮੇਰੀ ਅਮੀਰੀ, ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਸਬੰਧੀ ਸਦਾ ਹੀ ਰਹਿਣ। ਇਹ ਲੋਚਾ ਤੇ ਭੈ (ਅੰਦੇਸ਼ਾ) ਅਭਿਨਿਵੇਸ਼ ਕਲੇਸ਼ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅਗਿਆਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਪਰ ਕਥੇ ਪੰਜ ਕਲੇਸ਼ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਭਰੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਅਨੰਤ ਕਾਲ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਗਿਆਨਵਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮਾ ਕਿਸੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਸਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਜਨਮਾ, ਨਿਤਿ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਹੋਣ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ।

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਗੀਤਾ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਅਰਜਨ! ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਇਸ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਰਹਿਤ, ਨਿਤਿ, ਅਜਨਮਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪੁਰਖ ਕਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਪੁਰਾਣੇ ਬਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਨਵੇਂ ਬਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਤਮਾ ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਨਵੇਂ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸ਼ਸ਼ਤਰ ਕੱਟ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਅੱਗ ਜਲਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਜਲ ਡੁਬੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਵਾਯੂ ਸੁਕਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਨਾ ਇਹ ਆਤਮਾ ਸ਼ਸ਼ਤਰਾਂ ਤੋਂ ਕੱਟਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਜਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਗਲਦਾ ਹੈ, ਸੁਕਾਇਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸੋ ਇਹ ਆਤਮਾ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਨਿਤਿ, ਸਰਵ-ਵਿਆਪਕ, ਅਚੱਲ, ਕੁਟਸਥ ਅਤੇ ਸਨਾਤਨ ਹੈ। ਇਹ ਆਤਮਾ ਅਵਿਅਕਤ ਅਰਥਾਤ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਆਤਮਾ ਮਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਕਾਰ ਆਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚੇ ਪੂਰਵਕ ਸਮਝ ਕਿ ਆਤਮਾ ਕਦੇ ਭੀ ਮਰਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਅਭਿਨਿਵੇਸ਼ ਕਲੇਸ਼ ਮਨ ਦੀ ਹੀ ਇਕ ਵਿਅਰਥ ਕਲਪਨਾ ਹੈ ਪਰ ਏਨੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਰਾਗ ਅਤੇ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਦੇ ਕਲੇਸ਼ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਹੀ ਆਤਮ ਅਧਿਆਸ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੂਰਖ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੋਏ ਵਿਦਵਾਨ, ਆਪਣੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਆਤਮ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਭੌਤਿਕ (ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ) ਸਰੀਰ ਦੀ ਰਖਸ਼ਾ ਵਿਚ, ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਵਿਚ ਹਰ ਸਮੇਂ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਸ਼ ਹੋਣ ਤੋਂ ਘਬਰਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਮ੍ਰਿਤੂ ਦੇ ਭੈ ਦੇ ਜੋ ਸੰਸਕਾਰ ਚਿਤ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਘਬਰਾਹਟ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਚਿਤ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਅਭਿਨਿਵੇਸ਼ ਕਲੇਸ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਭਿਨਿਵੇਸ਼ ਕਲੇਸ਼ ਹੀ ਸੁਕਾਮ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਚਿਤ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਜਨਮਾਂ (ਆਵਾਗਵਨ) ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸੂਖਸ਼ਮ ਬੀਜ, ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਤੱਕ ਲੁਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤਮ ਸਰੂਪ ਦੀ ਲੱਖਤਾ ਹੋਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜੀਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਇਹ ਕਲੇਸ਼ ਸਦਾ ਹੀ ਭੁਲਾ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਸਾਵਧਾਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ **ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਮਨ, ਇਕ ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ -**

ਸਿਮਰਉ ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਸੁਖੁ ਪਾਵਉ ।।
ਕਲਿ ਕਲੇਸ ਤਨ ਮਾਹਿ ਮਿਟਾਵਉ ।।
ਪੰਨਾ - 262

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ

ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋ ਕੇ ਤੱਤ-ਬੇਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦਿਆਂ, ਕਰਮ, ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਮਲ ਤੇ ਵਿਖਸ਼ੇਪ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਬਚਨ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਇਹ ਕਲੇਸ਼ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਚੇਤਤਾ ਇਸਨੂੰ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਦੁਖਦਾਈ ਚੱਕਰ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਸੋ ਸੁਖੈਨ ਮਾਰਗ ਤੱਤ-ਬੇਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨਾ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ, ਵਾਸ਼ਨਾ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪੂਰੀ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਕਰਨ, ਗੁਰੂ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਿਖਸ਼ੇਪ ਤੇ ਮਲ ਦੋਸ਼ ਦੂਰ ਹੋ ਜਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤੱਤ ਬੇਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅਵਰਨ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸੰਗਤ ਉਹ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਉਤਪੰਨ ਹੋਵੇ। ਸੋ ਐਸੀ ਸੰਗਤ ਪੂਰਬਲੇ ਭਾਗਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ -

ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਹੈ ਸਿਰਿ ਕਰਮਨ ਕੈ ਕਰਮਾ।।
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਸੁ ਭਇਓ ਪਰਾਪਤਿ
ਜਿਸੁ ਪੁਰਬ ਲਿਖੇ ਕਾ ਲਹਨਾ।। *ਪੰਨਾ - 642*

ਤੱਤ ਬੇਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਥਾਂ ਰਸਕ ਬੈਰਾਗੀ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਉਦੈ ਹੋਣ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਐਸੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੀ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨੇੜੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਕਿਸੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਐਸਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਮਿਟਿਓ ਅੰਧੇਰੁ ਮਿਲਤ ਹਰਿ ਨਾਨਕ
ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੀ ਸੋਈ ਜਾਗੀ।। *ਪੰਨਾ - 204*

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਅਵਿਦਿਆ ਆਦਿ ਸਮੂੰਹ ਕਲੇਸ਼ਾਂ, ਸ਼ੰਕਿਆਂ, ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਅਗਿਆਨ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਮਿਟ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਨਮਾਂ ਜਨਮਾਤਰਾਂ ਤੋਂ ਰਜੋ ਗੁਣ, ਤਮੋ ਗੁਣ, ਸਤੋ ਗੁਣ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਚ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਸੁਰਤੀ ਜਾਗ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਤਮਿਕ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਖਸ਼ਾਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਭਾਵੇਂ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲਾ ਭੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਜੇ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ, ਅੰਤਿਮ ਸੀਮਾਂ ਤੱਕ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਐਸੇ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪਏ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਨਹੀਂ

ਕਰ ਸਕਿਆ ਕਰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਕਬੀਰ ਸਾਚਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕਿਆ ਕਰੈ ਜਉ ਸਿਖਾ ਮਹਿ ਚੂਕ।।
ਅੰਧੇ ਏਕ ਨ ਲਾਗਈ ਜਿਉ ਬਾਂਸੁ ਬਜਾਈਐ ਫੂਕ।।
ਪੰਨਾ - 1372

ਦੇਖਿਆ ਇਹ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਜਗਿਆਸਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਤਮ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਹਾਤਮਾ ਉਪਰ ਪੂਰਨ ਸ਼ਰਧਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਭੇਦ ਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਬੁੱਧੀ ਤਕ ਸੀਮਤ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਜੁਗਤੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਸ਼ਰਧਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਛਾਦਨ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਸ਼ਰਧਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ -

ਸੰਤ ਅਨੰਤਹਿ ਅੰਤਰੁ ਨਾਹੀ।।
ਪੰਨਾ - 466

ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਕਰਕੇ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਤਲੀ ਜਿਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਧਾਰ ਕੇ ਬਚਨ ਸੁਣਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਐਨੀ ਪਤਲੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸੁਣੇ ਹੋਏ ਬਚਨ, ਸੰਸਿਆਂ ਦੇ ਭਰੇ ਹੋਏ ਮੈਲੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਇਹ ਵੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ ਨਾ ਤਾਂ ਭੇਖ ਤੋਂ ਹੀ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਜਪਾਂ ਤਪਾਂ ਤੋਂ ਪਛਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਸੰਤ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਭੇਖੀ ਅਤੇ ਵਾਕ ਚਤੁਰ ਦੰਭੀ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਮਨ, ਮਾਇਆਕਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਈ ਜੋਤ ਨਹੀਂ ਜਗਾ ਸਕਦਾ। ਸੋ ਏਸ ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੱਡੀ ਔਕੜ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੀ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਨ, ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਭਾਗ ਜਾਗ ਪੈਣ ਤਾਂ ਸੱਚੇ ਸੰਤ ਨਾਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਐਸਾ ਸੰਤ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫੌਜ ਵਿਚ ਡਿਊਟੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਵਣਜ ਵਪਾਰ ਦੇ ਸਰਕਲ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜੀਵ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ! ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਐਸਾ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਾ ਮੇਲ ਦੇ, ਜਿਸਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਣੀ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਪਿਆਰੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰ।

ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਾਸ਼ਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰਾ ਦਿਸਦਾ ਸੰਸਾਰ ਕੇਵਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੀ ਹੈ। ਸੋ ਉਹ ਕਿਸਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਇਕ ਖੇਲ੍ਹ ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਸੰਤ ਦਾ ਸਰੀਰ, ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਪਰਾਲਬਧ ਦੇ ਵਸ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ, ਪ੍ਰਭੂ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਤੱਤ ਬਚਨਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਉਹ ਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸਦਾ ਹੀ ਅਭੇਦ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਅਛੋਹ ਹੈ, ਸਮਝ ਵਿਚ ਆਉਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਨ, ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਆ ਵਿਚ ਕੌਤਕ ਵਰਤਾ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਸੰਜੋਗ ਪੈਦਾ ਕਰਨ।

ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਸਮਝ ਗਏ ਹੋਵੋਂਗੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਸੂਈ ਨੂੰ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਸਤਿਸੰਗ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਦੇ ਰਹੋਂਗੇ।

ਸੰਤ ਬਚਨ

(ਭਾਗ ਦੂਜਾ)

(ਸੰਤ ਰਾੜੇ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ)

1961, ਮਈ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਇਕੱਠ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦਫਤਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੂਝਵਾਨ ਪ੍ਰੇਮੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਸੁਣਨ ਲਈ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅੱਜ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ -

ਪ੍ਰਸ਼ਨ - ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਗਿਆਤ ਲਈ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਉਣ ਦੀ ਮਿਹਰ ਕਰੋ?

ਉਤਰ - ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਉਤਮ, ਮੱਧਮ, ਕਨਿਸ਼ਟ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਫਲ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਪੈਣ ਕਰਕੇ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਦੀ ਮਤਿ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀ ਸੋਚ ਪੱਧਰ ਆਪਣੇ ਪੂਰਬਲੇ ਕਰਮਾਂ, ਖਾਨਦਾਨੀ ਵਿਰਸੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਦੇ ਅਸਰ ਅਧੀਨ ਉਤਮ, ਮਧਮ, ਕਨਿਸ਼ਟ ਦਰਜਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਕਨਾਂ ਦਾ ਚਿਤ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ, ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਵਧਾਨਤਾ ਨਾਲ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰਕੇ ਕਬੂਲਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਪੁਰਸ਼ ਵੀ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪੂਰਬਲੇ ਕਰਮ ਦੇ ਵਸੀਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਪੁਜਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿਤ ਸਾਵਧਾਨੀ ਰਹਿਤ, ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਹੀਣਤਾ ਕਰਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਉਣ ਤੋਂ ਉਚਾਟ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਉਪਰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ। ਸੂਝਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਦਿਆਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਅੰਦਰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਘਾਟ ਕਰਕੇ, ਜੇ ਕਰਮ ਦੇ ਪਰੇਰੇ ਹੋਏ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਚਲੇ ਵੀ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ, ਰੌਚਕ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਲਸ ਅਧੀਨ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ, ਗਰਦਨ ਨੀਵੀਂ ਕਰਕੇ ਊਂਘਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ '**ਊਂਘੇ**' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਸਰੋਤੇ ਐਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਅਲਪੱਗਤਾਈ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿਰਫ ਇਹੀ ਵੇਖਣ ਲਈ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਬੁਲਾਰਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ **judging** ਦੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹ smell ਹੀ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਭੌਰਾ ਇਕ ਫੁੱਲ ਤੇ ਟਿਕ ਕੇ **smell** ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ, ਬਾਰ-ਬਾਰ, ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਉਡਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੂਝਵਾਨਾਂ ਨੇ **'ਸੁੰਘੇ'** ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਤੀਸਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸਰੋਤੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਫੈਲਾਓ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ

ਅਨੇਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਮਧਾਣੀ ਅੰਦਰ ਚਲ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿਤ ਨਾ ਲੱਗਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਕੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾਪੂਰਵਕ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦੇ। ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵੱਲ ਦੇਖਣਾ, ਫਿਰ ਇਹ ਜਾਨਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਕਿ ਇਹ ਬੰਦਾ ਕੌਣ ਹੈ, ਕਿਥੋਂ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਥੇ ਜਾ ਕੇ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਬੁਲਾਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਆਪੇ ਹੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਬੈਠਿਆ ਹੈ; ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਸ ਦੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਗੁਣਾਂ-ਔਗੁਣਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਪਰਖ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸੁਣੇ-ਅਣਸੁਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਸਣ ਸਥਿਰ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਦੇ ਇਕ ਗੋਡਾ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਦੇ ਦੂਜਾ; ਕਦੇ ਉਬਾਸੀ ਲੈਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਦੇ ਖੰਘਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੂਰਾ ਸਤਿਸੰਗ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਜੇ ਪੁਛਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਕੀ ਸੁਣਿਆ ਹੈ? ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਦੋ ਮਿੰਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਸਕਦੇ, ਖੰਘਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਿ ਨਾ ਆਪ ਸਤਿਸੰਗ ਸੁਣਦੇ ਹਨ ਸਗਵਾਂ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਵੀ ਬਾਧਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਜੇਹੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ **'ਖੂੰਘੇ'** ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚੌਥੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਉਤਮ ਸਰੋਤੇ ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕਲਜੁਗ ਦਾ ਮਹਾਨ ਫਲ ਦਾਤਾ ਕਰਮ, ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਸਾਧੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਤੱਤ ਬੇਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗ ਬਾਰੇ ਸੁਣਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪ ਤਾਂ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ, ਮਿੱਤਰਾਂ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਕੇ ਲੈ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਸੋਹਣੀ ਥਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਹਰੀ ਦਾ ਜਸ, ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਬਚਨ ਸ੍ਵਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਕ-ਇਕ ਬਚਨ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੰਨਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ 'ਸਤਿ-ਸਤਿ' ਕਰਕੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਧੀਨ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਚਾਲ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸਰੋਤੇ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਮਹਾਤਮ ਦਾ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਕਈ ਕੋਟਿਕ ਜਗ ਫਲਾ ਸੁਣਿ ਗਾਵਨਹਾਰੇ ਰਾਮ॥
ਪੰਨਾ - 546

ਅਜਿਹੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੂਝਵਾਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ **'ਚੂੰਘੇ'** ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਰਚੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀ ਮਨੋਬਿਰਤੀ ਚਾਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸੋਚ ਅਧੀਨ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਕਰੀਬਨ 60% ਉਹ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਸੂਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਖਾਣਾ-ਪੀਣਾ, ਸੌਣਾ, ਚੰਗੇ-ਮੰਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣਾ,

ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਲਤਾਨ ਰਹਿਣਾ; ਰੂਹਾਨੀ ਸੂਝ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਣਹੋਂਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ **Intellectual leval** (ਸੂਝ-ਪੱਧਰ) ਪਸ਼ੂਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਮਹੱਤਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅੰਦਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੀ ਸੂਝ ਤੋਂ ਸੁੰਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਅਖਾਣ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ **Eat drink and be merry for we shall have to die.** ਖਾਓ ਪੀਓ ਤੇ ਐਸ਼ ਕਰੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ। **Beg** borrow or steal ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ 'ਜੀਵਨ ਧੇਅ' ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਅਰਥ ਸਿੱਧ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਿਯ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ, ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਬਚਨ ਕੋਈ ਖਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅੰਦਰ ਜਗਿਆਸਾ ਜਾਗਦੀ ਹੈ। ਐਸੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਜਨ-ਸਮੂੰਹ ਨੂੰ **'ਪਾਮਰ'** ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਜਨ-ਸਮੂੰਹ, ਭੋਗਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬਲ ਰੁਚੀ ਰੱਖਣ ਕਰਕੇ ਭੋਗੀ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਜਤਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਮ ਮਨੋਰਥ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪ, ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਉਠਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਾ ਹੀ ਚਿਤ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਨਾਲ ਇਹ ਸਤਿਸੰਗ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਹੀ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਤਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਝ ਪੁਜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਰੁਚੀ ਜਾਗਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਸਤਿਸੰਗ ਕਰਦੇ ਵੀ ਹਨ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਮਾਤਰ ਆਪਣੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਹੀ ਪ੍ਰਬਲ ਇੱਛਾ ਲੈ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ੫% ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਕੇ ਅਗਲੀ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ੯੦% ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਭੋਗੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ, ਵਿਚ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਤੀਜੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਰਲੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਉਹ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੰਨ-ਕਰਮ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਕੇ ਸਤਿਸੰਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ, ਸਗਮਾਂ ਇਸ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਣਜਾਣੀ ਪਿਆਸ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜੀਵਨ ਦਾ ਜੋ ਅਸਲੀ ਮਨੋਰਥ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਕਿਸੇ ਪੂਰਨ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਾਪ ਕਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਮੇਂ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਬਚਨ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਨਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਗਣਾ, ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, ਗੁਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ ਇੱਛਾ ਆਦਿ, ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਚਿੱਤ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ

ਜਨ-ਸਮੂੰਹ ਦੇ ਵਰਗ ਨੂੰ 'ਜਗਿਆਸੂ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕਰਮ, ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੇ ਹੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਰੋਤੇ ਕਨਿਸ਼ਟ, ਮਧਮ ਅਤੇ ਉਤਮ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਰੂਹਾਨੀ ਦਰਬਾਰ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ, ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਆਪ ਦੇ ਪ੍ਰਮ ਪਵਿੱਤਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਮਈ ਬਚਨ ਸਤਿਸੰਗੀ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਵੇਖਿਆ ਇਹ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਅਮੋਘ ਬਾਣਾਂ ਵਰਗੇ ਬਚਨ ਸਾਰਿਆਂ ਉਪਰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਅਸਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ? ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਇਸ ਵਿਚ ਕੀ ਭੇਦ ਹੈ?

ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮੀਓਂ! ਜੋ ਬੇਨਤੀ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਸਮਝਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੋ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਭੇਦ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤਿੰਨ ਸਰਬ ਲੋਹ ਦੇ ਬਾਟੇ, ਜਲ ਦੇ ਭਰ ਕੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਲਿਆਓ। ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਔਹ ਛੋਟਾ ਪੱਥਰ ਇਕ ਬਾਟੇ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਵੋ, ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਡਲ੍ਹਾ ਚੁਕ ਕੇ ਦੂਜੇ ਬਾਟੇ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਵੋ ਤੇ ਤੀਸਰੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਹ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪਤਾਸੇ ਚੁਕ ਕੇ ਤੀਸਰੇ ਬਾਟੇ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਵੋ। ਹੁਕਮ ਦੀ ਤਾਮੀਲ ਹੋਈ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਬਚਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਬਾਟੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਲਿਆਓ। ਸੰਗਤ ਬਹੁਤ ਅਸਚਰਜਤਾ ਭਰੇ ਇਸ ਕੌਤਕ ਦਾ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਅੰਦਰ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਦਾ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕੀ ਕੌਤਕ ਕਰਕੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਗੇ।

ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਬਾਟਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪੱਥਰ, ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਡਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਪਤਾਸ਼ੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢੋ। ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੇ ਝੱਟ ਹੀ ਪੱਥਰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ! ਇਹ ਪੱਥਰ ਭਿੱਜ ਗਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਸੁੱਕਾ ਹੀ ਹੈ? ਤਾਂ ਉਸ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪੱਥਰ ਪਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕੱਢਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਭਿੱਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਚਲਦੀ ਗਰਮ ਹਵਾ ਨਾਲ ਇਸਨੇ ਸਪਰਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁੱਕ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹੁਣ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਗਿੱਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਤੈਂ ਭਾਈ! ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਡਲ੍ਹਾ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਕੱਢਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਡਲ੍ਹਾ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਘੁਲ ਕੇ ਗਾਰੇ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਡਲ੍ਹਾ ਉਸ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜੋ ਆਪ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਤਾਂ ਫੁਰਮਾਨ ਹੋਇਆ ਕਿ

ਇਸ ਨੂੰ ਧੁੱਪੇ ਰੱਖ ਦੇਵੋ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ ਧੁੱਪ ਅਤੇ ਗਰਮ ਹਵਾ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਸੁੱਕ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਡਲ੍ਹਾ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ।

ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਤੀਸਰੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖਾ! ਤੂੰ ਪਤਾਸ਼ੇ ਬਾਹਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੱਢੇ? ਹੁਣ ਕੱਢੋ। ਉਸ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ! ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਪਤਾਸੇ ਕੱਢਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜੋ ਅਜੇ ਆਪਣਾ ਵਜੂਦ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵਿਖਾ ਰਹੇ ਸਨ ਪਰ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਉਹ ਘੁਲ ਕੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ! ਹੁਣ ਇਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ।

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਫੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦੇਖੋ ਪ੍ਰੇਮੀਓਂ! ਤਿੰਨਾਂ ਬਾਟਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਹੀ ਪਾਣੀ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਤਿੰਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇ ਇਸ ਪਾਣੀ ਨੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰਾ ਅਸਰ ਕੀਤਾ। ਇਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਵਰਗ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਪੱਥਰਵਤ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਜਗਿਆਸਾ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੁੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਪੱਥਰ ਦੀ ਸਖਤਾਈ ਵਾਂਗੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਛੇਤੀਂ-ਛੇਤੀਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਅਸਰ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਕੁਝ ਛਿਨਾਂ ਲਈ ਭਾਵਕ ਅਸਰ ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪੱਥਰ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿੱਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਵੇਂ ਕੁਝ ਛਿਨਾਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਓਪਰਾ ਜਿਹਾ ਅਸਰ ਬਚਨਾਂ ਦਾ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕੁਸੰਗ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਬੁੱਲੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਅਸਰ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਮੋੜ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਫਿਰ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਇਹ ਸਰੋਤੇ ਪੱਥਰਵਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਘਟ ਹੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਇਸ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਡਲ੍ਹੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਭਿੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ, ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਸੰਗ ਦਾ ਕੁਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ, ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਅਸਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕੁਸੰਗ ਦੇ ਗਰਮ ਝੋਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚਸ਼ਮੇ ਤੋਂ ਵਰ੍ਹਿਆ ਉਪਦੇਸ਼ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮੁੜ ਆਪਣੀ ਅਸਲ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਉਪਰ ਵਕਤੀ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਛੇਤੀਂ ਸਤਿਸੰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੁਬਾਰਾ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਅਸਰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਫਿਰ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਤੀਸਰੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਉਹ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਤਮ ਭਾਗ ਜਾਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਗੁਰਬਚਨਾਂ ਵਿਚ ਪਤਾਸਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਕੁਸੰਗ ਦਾ ਮੁੜ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਮ,

ਉਪਾਸ਼ਨਾ, ਗਿਆਨ, ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਦਰਜਾ-ਬ-ਦਰਜਾ ਤਰੱਕੀ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਰੂਪ 'ਖਾਲਸਾ' ਹੀ ਬਣ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਐਸੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸਫਰ ਦੀਆਂ ਉਚੀਆਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿਰਫ ਇਕ-ਅੱਧ ਆਖਰੀ ਮੰਜ਼ਲ ਹੀ ਲੰਘਣੀ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਇਕ ਦਮ ਇਤਨਾ ਗਹਿਰਾ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਕਬੀਰ ਸਤਿਗੁਰ ਸੂਰਮੇ ਬਾਹਿਆ ਬਾਨੁ ਜੁ ਏਕੁ॥
ਲਾਗਤ ਹੀ ਭੁਇ ਗਿਰਿ ਪਰਿਆ ਪਰਾ ਕਰੇਜੇ ਛੇਕੁ॥

ਪੰਨਾ - 1374

ਸੋ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਿਓ! ਗੁਰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ। ਪਹਿਲੀ ਕਿਸਮ ਦੇ **'ਮੁਰੀਦ'** ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਤਮ ਪਦਵੀ ਵਾਲੇ **'ਮੁਰੀਦ-ਏ-ਸਾਧਿਕ'** ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤੀਸਰੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅਤਿ ਉਤਮ **'ਮੁਰੀਦ-ਏ-ਫਿਦਾਈ'** ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਸਿੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਦੂਜੇ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੀਸਰੇ ਮਰਜੀਵੜੇ ਸਿੱਖ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਰਜੀਵੜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਗੁਰੂ ਦੇ ਅਰਪਣ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੁਣੋ, ਬਾਣੀ ਸ਼ੁੱਧ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰੋ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਮਹਾਤਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਲਤ ਅਤੇ ਪਲਤ, ਏਥੇ ਅਤੇ ਉਥੇ, ਦੋਈਂ ਥਾਂਈਂ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਫਰਕ ਹੈ। ਪੰਜ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ-

ਇਕ ਧੰਧੇ ਦੀ ਸਿੱਖੀ, ਦੂਜੀ ਦੇਖਾ-ਦੇਖੀ ਦੀ, ਤੀਜੀ ਹਿਰਸ ਦੀ, ਚੌਥੀ ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਦੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਭਾਵਨੀ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪਹਿਲੀ ਸਿੱਖੀ **'ਧੰਧੇ'** ਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ - ਮਨ ਦੇ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਲਾਂ। ਕਿਤੇ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਨਿਗੁਰਾ ਕਹਿ ਕੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਨਾ ਕਰਨ ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਵਾਂ। ਇਸ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਧੰਦੇ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਤ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਰਿਤੂ 3, ਅੰਸੂ 34 ਵਿਚ 5120 ਪੰਨੇ ਤੇ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ -

ਪ੍ਰਥਮਾ ਇਮ ਜਿਮ ਭਾਈਚਲੇ।
ਸਭਿਸਗੁਰੇ ਮੁਝ ਨਿਗੁਰਾ ਕਹੈਂ।
ਲੇ ਸਿੱਖੀ, ਧੰਧੇ ਕੀ ਅਹੈ॥ ***ਸ੍ਰੀ. ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਸੂਰਜ***

ਗ੍ਰੰਥ - ਪੰਨਾ - 5120

ਦੂਸਰੀ ਸਿੱਖੀ **'ਦੇਖਾ-ਦੇਖੀ'** ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ ਦੇਖਿਆ, ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਪਰਿਵਾਰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਗਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਰ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ, ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਹੋ ਗਏ, ਪੈਸਾ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਪੱਤ ਵੀ ਉਚੀ ਹੋ ਗਈ, ਘਰ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਇਜ਼ਤ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ; ਮਾਨੋ! ਸਾਰੇ ਸੁੱਖ ਘਰ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਤੇ ਇਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਅੱਛੀ ਹੋ ਗਈ, ਸੁੱਖ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲਗ ਗਏ; ਜੇ ਮੈਂ ਵੀ ਸਿੱਖ ਬਣ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਘਰ ਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਦੇਖਾ-ਦੇਖੀ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਤੀਜੀ **'ਹਿਰਸ'** ਦੀ ਸਿੱਖੀ - ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਬਣ ਗਿਆ; ਨਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਿਆ, ਨਾ ਹੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਉਠਿਆ, ਨਾ ਹੀ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ, ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਜਾਪ ਅਤੇ ਨਾ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਇਆ; ਸਿਰਫ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ, ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਉਹ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨ ਵਿਚ ਠਾਨ ਲਈ। ਕੋਈ ਸੋਝੀ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਾ ਆਈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ, ਨਾ ਹੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰੀਆਂ ਭਰੀਆਂ, ਨਾ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ; ਕੇਵਲ ਉਪਰੋਂ-ਉਪਰੋਂ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਹਿਰਸ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਚੌਥੀ ਜੋ ਸਿੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ **ਉਹ 'ਸਿਦਕ'** ਦੀ ਹੈ। ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਕਰਦਾ, ਹਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਬੇੜੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਵਾਰ ਕਿਸ਼ਤੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਕਰਦੇ, ਇਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਸਿੱਖੀ ਰੂਪ ਬੇੜੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਕਰਦਾ। ਤਨ ਨੂੰ ਮਿਥਿਆ ਕਰਕੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਸਿਰ ਦੇ ਲਗ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਕਸ਼ਟ ਸਰੀਰ ਉਪਰ ਆ ਜਾਣ, ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਸੰਤਾਪ ਝੱਲਣੇ ਪੈਣ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਿਦਕ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਾਰਿਆ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਵਾਕ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਲਣਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ -

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ॥
ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ॥
ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ॥
ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ॥
ਪੰਨਾ - 1412

ਅਜਿਹਾ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਵੀਂ ਸਿੱਖੀ **'ਭਾਵਨਾ'** ਦੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਸਿੱਖ, ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਭੇਦ ਨਾ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ, ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ

ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਦਿਨ ਰਾਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੂਰਤ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਹਰ ਸ੍ਵਾਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਲੰਘਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਤ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਗਿਆਸਾ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਸੋ ਉਸ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਜਗਿਆਸੂ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਨਿਰਣਾ ਉਪਰ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ। ਚੌਥੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਟ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ **'ਮੁਕਤ ਪੁਰਸ਼'** ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਅਗਿਆਨ ਦੀ ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਗੁਫਾ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ, ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਮਹਾਨ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਛੁਡਾਉਣਾ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜਗਿਆਸੂ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਇਹ ਆਪ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੀ। ਉਸ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਜਗਿਆਸੂ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੀ ਲੋਚਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਹੋਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉੱਜਲ ਮਤਿ, ਧਰਮਾਤਮਾ, ਗੁਣ ਗ੍ਰਾਹਕ, ਬੁਧੀਵਾਨ, ਆਗਿਆਕਾਰੀ, ਮਨ ਦਾ ਸ਼ੁਧ, ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਣਾ, ਨਿੰਮਰਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕੋਮਲ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲਾ, ਜਿਸਦੀ ਲੋਚਾ ਕੇਵਲ ਆਤਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜੋ ਮਨ, ਬਚਨ, ਕਰਮ ਸਮੇਤ ਪਾਖੰਡ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਵੇ, ਜਿਸਦਾ ਚਿਤ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਚਨਾਂ ਦੇ ਉਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਭਜਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਮਨ ਦੇ ਫੁਰਨੇ ਰੋਕ ਕੇ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰੇ, ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਮੋਖਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ ਭਾਵਨਾ ਹੋਵੇ। ਸੰਸਾਰਕ ਸਬੰਧੀਆਂ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਤਜਿ ਕੇ ਇਹ ਜਾਣੇ ਕਿ ਇਹ ਬੰਧਨ ਹਨ। ਲੋਕ ਲਾਜ, ਕੁਲ ਲਾਜ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ ਨੂੰ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਭੇਦਵਾਦੀ ਤੇ ਅਗਿਆਨੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤਿਆਗਣ ਵਾਲਾ, ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਸਹਿਤ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਨਿਤਿ ਵਸਤ 'ਆਤਮ' ਜੋ ਸਤਿ-ਚਿੱਤ-ਆਨੰਦ ਰੂਪ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਵੇ। ਦੇਹ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹ, ਅਸੱਤਿ, ਮੈਲੇ ਦੁੱਖ ਦਾ ਖੂਹ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਦੇਹ ਦੇ ਸਬੰਧੀਆਂ ਦਾ ਮੋਹ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਛੱਡ ਕੇ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਮੋਹ ਦੀ ਅੰਸ ਹੈ, ਮੋਹ ਦੀ ਮੈਲ ਹੈ, ਓਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਜੀਵ, ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੋਹ ਮਿਟ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਮੋਹ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਅਹੰਕਾਰ ਇਹ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣ। ਅਜਿਹੇ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਜੋ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ **'ਜਗਿਆਸੂ'** ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ - **ਮਹਾਰਾਜ! advanced stage ਦੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੇ ਕੀ ਲੱਛਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਚਿਤ ਵਿਚ**

ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ?

ਉਤਰ – ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਅੱਡ–ਅੱਡ ਦਰਜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ – ਇਕ ਉਤਮ ਜਗਿਆਸੂ ਹਨ, ਦੂਜੇ ਮਧਮ ਜਗਿਆਸੂ ਤੇ ਤੀਜੇ ਕਨਿਸ਼ਟ ਜਗਿਆਸੂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲਗਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਦਰਜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਬਣ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਧੂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ। ਇਸਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਕਪਟੀ, ਭੇਖੀ, ਲਾਲਚੀ, ਦੰਭੀ, ਸਵਾਰਥੀ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ, ਪਰ ਸਾਧੂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਧੂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਅਸਾਡੇ ਉਤੇ ਐਸਾ ਅਸਰ ਹੋਵੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਜਤਨ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਚਲ ਪਵੇ, ਰਟਨ ਹੋਣ ਲਗ ਜਾਵੇ; ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਰਸਨਾ ਨਾਲ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਸ੍ਵਾਸ ਨਾਲ।

ਸੋ ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇਕੱਲੇ–ਇਕੱਲੇ ਵੀ ਤੇ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਵੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਤਮ ਜਗਿਆਸੂ ਬਹੁਤ ਦੁਰਲੱਭ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ–ਪਹਿਲਾਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਇਕਾਂਤ ਥਾਂ, ਜਿਥੇ ਨਾ ਕੋਈ ਝੰਝਟ ਹੋਣ, ਨਾ ਵਿਖਸ਼ੇਪਤਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਉਲਝਣਬਾਜ਼ੀ ਹੋਵੇ, ਮਿਲੇ। ਫਿਰ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਹੋਈਏ। ਪਰ ਮਾਨਸਿਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਮੰਦ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਥਪੇੜ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਚਕਾ–ਚੂੰਧ ਕਰਦੇ ਅਸਰ, ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਡਾਵਾਂ–ਡੋਲ ਕਰ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਧ ਵਿਚਾਲੇ ਰਹਿ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਗ, ਦ੍ਵੈਸ਼ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਿਰਮਲਤਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਮੁਖ ਗੁਣ ਹਨ, ਉਹ ਹਨ – ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਬਚਨ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨੀ, ਮਨ ਨੂੰ ਹਰ ਵਕਤ ਖੇੜੇ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ ਪਰਖ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਨੇ, ਉੱਜਲ ਮਤਿ ਦੇ ਹੋਣਾ।

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ – ਇਕ ਤਾਂ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਚੁਣਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ **'ਦੋਖ–ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ'** ਵਾਲੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਗਾਹਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ **'ਗੁਣ ਗ੍ਰਾਹਕ'** ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਗਿਆਸੂ ਲਈ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਭਿੱਜੇ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਸਤਿ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਸਹਿਤ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੇਵਕ ਬਣਨਾ, ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਤਮ ਸੇਵਕ ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣਾ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਪਣ ਕਰਕੇ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਸਹਿਤ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਕਰਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠ ਕੇ, ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਕੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਅਵਿਦਿਆ ਦੇ ਲੇਸ਼ ਕੱਟਣ ਲਈ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚਾਰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਸੰਗੀ ਤੇ ਭੇਦਵਾਦੀ ਦਾ ਸੰਗ ਭੁੱਲ ਕੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸ਼ਰੀਅੱਤ ਦੇ ਬਚਨ ਭੇਖ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਣ ਦਿੰਦੇ। ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਤੱਤ ਬਚਨ ਅਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤ ਸਹਿਤ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੰਚਿਤ ਕਰਨਾ, ਸਮ, ਦਮ, ਉਪਰਾਮ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਧਾਰਨ ਕਰਨੀਆਂ। ਵਿਵੇਕ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਆਤਮ ਰਾਮ ਦੀ ਖੋਜ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹੰਗਤਾ ਤੇ ਮਮਤਾ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੱਖਣਾ, ਸੁਭਾਅ ਸ਼ੀਤਲ ਰੱਖਣਾ, ਰਾਗ ਦੋਖ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਕੇ ਨਿਆਰੇ ਰਹਿਣਾ, ਸੰਤੋਖ ਮਨ ਵਿਚ ਧਾਰਨਾ, ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤ ਰੱਖਣਾ, ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਗਰਕ ਨਾ ਹੋਣਾ; ਉਤਮ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਲੱਛਣ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਭੁੱਲ

ਸੰਤ ਕਾ ਮਾਰਗ

(ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ – 1. **ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਹ ਸੰਸਾਰ *'ਸਭੁ ਗੋਬਿੰਦੁ ਹੈ ਸਭੁ ਗੋਬਿੰਦੁ ਹੈ।।'* ਅਤੇ *'ਬ੍ਰਹਮੁ ਦੀਸੈ ਬ੍ਰਹਮੁ ਸੁਣੀਐ ਏਕੁ ਏਕੁ ਵਖਾਣੀਐ।। ਆਤਮ ਪਸਾਰਾ ਕਰਣਹਾਰਾ ਪ੍ਰਭ ਬਿਨਾ ਨਹੀ ਜਾਣੀਐ।।'* ਤਾਂ ਫੇਰ ਅਸਾਨੂੰ ਜਗਤ ਕਿਉਂ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਗਤ ਕਿਵੇਂ ਬਣ ਗਿਆ?**

ਉੱਤਰ – ਯਥਾਰਥ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਇਕੋ ਇਕ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਇਕ ਖੇਲ੍ਹ ਖੇਲ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਨੇ 'ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ' ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ –

ਏਕ ਮੂਰਤਿ ਅਨੇਕ ਦਰਸਨ ਕੀਨ ਰੂਪ ਅਨੇਕ।।
ਖੇਲ ਖੇਲ ਅਖੇਲ ਖੇਲਨ ਅੰਤ ਕੋ ਫਿਰਿ ਏਕ।। ***ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ***

ਇਥੇ ਇਕੋ ਹੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਬੇਅੰਤ ਜੀਵਨ ਧਾਰਾਵਾਂ, ਸ਼ਕਲਾਂ, ਸੂਰਤਾਂ, ਰਸਾਂ, ਰੰਗਾਂ, ਵਜੂਦਾਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਬਲ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਵਿਆਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਤੋਂ ਉਤਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸੱਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮਾਇਆ, ਈਸ਼ਵਰ ਅਤੇ ਜੀਵ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਉਥੱਲ-ਪੁਥੱਲ ਹੋਈ ਤਾਂ ਜੀਵ ਇਸ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਤੇ ਮੋਹਿਤ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਇਹ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਰਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਮ ਮੈਂ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਭੋਗਦਾ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ 'ਚ ਪਿਆ ਅਨੰਤ ਕਾਲ ਤੋਂ ਦੁੱਖੀ ਹੁੰਦਾ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਜੀਵ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਗ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਕੇ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਅ-ਕਰਤਾ ਭਾਵ ਉਤਪੰਨ ਕਰਕੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਭਿਆਸ (ਯੋਗ) ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਕੇ, ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੇ ਮੁਕਤ ਪਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਏਸ ਜੱਗ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਸਤੱਤਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਵੈਸੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ

ਨੂੰ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦੇ ਕੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਵਿਦਵਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਸਤਿ' **(being)**, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸਮਾਧਿਸ਼ਟ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਕੋਈ ਅਣਹੋਂਦ ਜਾਂ ਸੁੰਨ **(nothing)** ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਅਗੰਮ, ਅਗੋਚਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਹ ਸਤਿ **(being)** ਆਪਣੀ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ **organs** (ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ) ਰਾਹੀਂ ਵਿਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਸਦੀ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਵਿਆਖਿਆ ਬੁਧੀਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕਰਕੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ ਮਤ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ -

ਆਪੁ ਆਪੁਨੀ ਬੁਧਿ ਹੈ ਜੇਤੀ।। ਬਰਨਤ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਤੁਹਿ ਤੇਤੀ।।
ਤੁਮਰਾ ਲਖਾ ਨ ਜਾਇ ਪਸਾਰਾ।। ਕਿਹ ਬਿਧਿ ਸਜਾ ਪ੍ਰਥਮ ਸੰਸਾਰਾ।।
ਚੌਪਈ

ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਆਦਿ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ -

ਆਦਿ ਕਉ ਕਵਨੁ ਬੀਚਾਰੁ ਕਥੀਅਲੇ ਸੁੰਨ ਕਹਾ ਘਰ ਵਾਸੋ।।
ਪੰਨਾ - 940

ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ -

ਆਦਿ ਕਉ ਬਿਸਮਾਦੁ ਬੀਚਾਰੁ ਕਥੀਅਲੇ
ਸੁੰਨ ਨਿਰੰਤਰਿ ਵਾਸੁ ਲੀਆ।।
ਪੰਨਾ - 940

ਸੋ ਵਿਸਮਾਦਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਸਤਿ ਨੂੰ ਇਹ ਸਤਿ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਅਗੰਮ ਤੇ ਅਗੋਚਰ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਆਪੇ ਆਪ ਜਾਨਣ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਹੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਨੁਸਾਰ -

ਨਿਰੰਕਾਰ ਆਕਾਰ ਹੋਇ ਏਕੰਕਾਰ ਅਪਾਰ ਸਦਾਯਾ।।
ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ - ਵਾਰ 26/2

ਏਕੰਕਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਜੀ ਦਾ ਸਰਗੁਨ ਸਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ 'ਏਕੰਕਾਰ' ਤੋਂ -

ਏਕੰਕਾਰਹੁੰ ਸਬਦ ਧੁਨਿ ਓਅੰਕਾਰ ਆਕਾਰੁ ਬਨਾਯਾ।।
ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ - ਵਾਰ 26/2

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਵਿਚ 'ਏਕੰਕਾਰ' ਅਤੇ 'ਓਅੰਕ੍ਾਰ' ਨੂੰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰਾ ਨਹੀਂ ਦਰਸਾਇਆ, ਸਗਮਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਰੂਪ '੧ਓ' ਦਾ ਦਿਤਾ। '੧ਓ' ਹੀ ਇਸ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਸਤਿ' ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਇਸ '੧ਓ' ਸ਼ਕਤੀ ਜਿਸਨੂੰ ਨਾਮ ਸ਼ਕਤੀ ਕਿਹਾ, ਤੋਂ ਕ੍ਰਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਅਨੰਤ ਧਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਅਨੰਤ ਰੂਪ ਰੇਖਾਵਾਂ ਵਾਲੀ, ਰਸਾਂ, ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਮੌਲਣ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਮੌਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਬਟਕ ਬੀਜ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵਿਸਥਾਰ ਵਾਲਾ ਬ੍ਰਿਛ ਵਜੂਦ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਬ੍ਰਿਛ ਉਸ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਬੀਜ ਦਾ ਹੀ ਸਰਗੁਨ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਨਿਰਗੁਨ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੋ ਕੇ ਇਹੋ ਬ੍ਰਹਮ, ਜਗਤ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਜੇ ਥੋੜੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਹੋਰ ਸਮਝਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ -

ਕਿਤੁ ਕਿਤੁ ਬਿਧਿ ਜਗੁ ਉਪਜੈ ਪੁਰਖਾ
ਕਿਤੁ ਕਿਤੁ ਦੁਖਿ ਬਿਨਸਿ ਜਾਈ॥
ਪੰਨਾ - 946

ਦੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੰਖੇਪ ਭਾਵ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ -

ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਜਗੁ ਉਪਜੈ ਪੁਰਖਾ ਨਾਮਿ ਵਿਸਰਿਐ ਦੁਖੁ ਪਾਈ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਵੈ ਸੁ ਗਿਆਨੁ ਤਤੁ ਬੀਚਾਰੈ ਹਉਮੈ ਸਬਦਿ ਜਲਾਏ॥
ਤਨੁ ਮਨੁ ਨਿਰਮਲੁ ਨਿਰਮਲ ਬਾਣੀ ਸਾਚੈ ਰਹੈ ਸਮਾਏ॥

ਪੰਨਾ - 946

ਨਾਲ ਇਸ ਜਗਤ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਅਗਿਆਨਤਾ ਹੀ ਦੱਸਿਆ। ਸੋ ਹਉਮੈ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਏਕੇ ਬ੍ਰਹਮ, ਜਗਤ ਹੋ ਕੇ ਭਾਸਣ ਲਗ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਹੋਰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵਿਆਖਿਆ ਭੀ ਇਸ ਥਾਂ ਬੇਲੋੜੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਚੇਤਨ 'ਈਸ਼ਰ' ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਸੰਯੁਕਤ ਅਕਾਸ਼ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਸ਼ਬਦ ਗੁਣ ਹੈ। ਅਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਸਪਰਸ਼ ਯੁਕਤ ਵਾਯੂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ। ਵਾਯੂ ਵਿਚ ਦੋ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ - ਸਪਰਸ਼ ਦਾ ਗੁਣ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗੁਣ ਅਕਾਸ਼ ਦਾ ਹੈ। ਵਾਯੂ ਤੋਂ ਰੂਪ (ਅਗਨ) ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਗੁਣ ਹਨ - ਰੂਪ ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਗੁਣ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼ ਇਹ ਗੁਣ ਪਹਿਲੇ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਹਨ। **Gasses** ਤੋਂ ਰਸ, ਰੂਪ, ਜਲ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਲ ਵਿਚ ਚਾਰ ਗੁਣ ਹੋਏ - ਰਸ ਜਲ ਦਾ ਆਪਣਾ ਰੂਪ; ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼, ਰੂਪ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਗੁਣ। ਜਲ ਤੋਂ ਗੰਧ ਸਹਿਤ ਧਰਤੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ - ਗੰਧ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰੂਪ ਤੇ ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼, ਰੂਪ, ਰਸ ਪਹਿਲੇ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਗੁਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ

ਸਤੋ ਗੁਣ ਅੰਸ਼ ਤੋਂ ਅੰਤਹਕਰਣ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ। ਇਹ ਅੰਤਹਕਰਣ, ਬਿਰਤੀ ਭੇਦ ਤੋਂ ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰਮਵਾਰ ਮਨ, ਬੁੱਧ, ਚਿਤ ਤੇ ਅਹੰਭਾਵ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਰਜੋ ਅੰਸ ਤੋਂ ਪੰਜ ਪ੍ਰਾਣ - ਪ੍ਰਾਣ, ਉਪਾਨ, ਸੁਮਾਨ, ਉਦਾਨ ਤੇ ਬਿਆਨ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਇਕੋ ਪੌਣ ਦੇ ਸਥਾਨ ਭੇਦ ਕਰਕੇ ਪੰਜ ਨਾਮ ਪੈ ਗਏ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਿਰਦੇ ਸਥਾਨ ਵਿਚ 'ਪ੍ਰਾਣਾਂ' ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਦਾ ਸਥਾਨ ਵਿਚ 'ਉਪਾਨ', ਨਾਭੀ ਵਿਚ 'ਸੁਮਾਨ', ਕੰਠ ਵਿਚ 'ਉਦਾਨ' ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ 'ਬਿਆਨ' ਹੈ।

ਇਕੋ ਪੌਣ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਵੀ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦੇਣ ਲੱਗੇ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁੱਖ, ਪਿਆਸ ਦਾ ਲੱਗਣਾ 'ਪ੍ਰਾਣ' ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਮਲਮੂਤਰ ਦਾ ਤਿਆਗਣਾ 'ਉਪਾਨ' ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਖਾਧੇ ਹੋਏ ਅੰਨ ਅਤੇ ਪੀਤੇ ਹੋਏ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਹਜ਼ਮ ਕਰਨਾ 'ਸਮਾਨ' ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਅੰਨ ਜਲ ਦੇ ਮੇਹਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਅਨੇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰਸਾਂ ਨੂੰ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਸਥਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ 'ਉਦਾਨ' ਪ੍ਰਾਣ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਜੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਕੇ ਕੰਮ ਲੈਣ ਲਈ 'ਬਿਆਨ' ਪ੍ਰਾਣ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ-ਇਕ ਤੱਤ ਦੇ ਸਤੋ ਅੰਸ਼ ਤੋਂ ੨੫ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਬਣ ਕੇ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਸਤੋ ਅੰਸ਼ ਦੀ, ਕੰਨਾਂ ਦੀ, ਵਾਯੂ ਤੋਂ ਤਵੱਚਾ ਦੀ, ਰੂਪ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀ, ਜਲ ਤੋਂ ਰਸਨਾ ਦੀ, ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਨੱਕ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਰਜੋ ਅੰਸ਼ ਤੋਂ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਵਾਕਸੱਤਾ, ਵਾਯੂ ਤੋਂ ਹੱਥ ਸ਼ਕਤੀ, ਰੂਪ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ, ਜਲ ਤੋਂ ਉਪਸਥ 'ਲਿੰਗ ਇੰਦ੍ਰੇ' ਦੀ, ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਗੁਦਾ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੂਖਮ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਇਕ-ਇਕ ਤੱਤ ਦੇ ਦੋ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਹਿੱਸਾ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਇਹੋ ਸਾਰੇ ਪੰਚੀਕਰਣ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੰਚੀ ਕਿਰਤ ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਥੂਲ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਨੰਤ - ਮਾਤ ਲੋਕ, ਪਤਾਲ ਲੋਕ, ਸਵਰਗ ਲੋਕ ਵਜੂਦ ਵਿਚ ਆਏ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਪੰਚ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਹੀ ਵਧਿਆ, ਫੁੱਲਿਆ, ਫਲਿਆ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨ, ਮਾਇਆ ਦੀ ਅਮਿਟ ਸ਼ਕਤੀ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਭਾਸਦਾ ਵੱਖਰੇ-ਪੁਣ ਦਾ ਪੱਕਾ ਅਧਿਆਸ ਹੋ ਕੇ ਜਗਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆ।

ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਸਾਰਾ ਹੀ ਪਸਾਰਾ ਇਉਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਉਠ ਕੇ ਉਹ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਖ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਉਛਲਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਲਹਿਰਾਂ, ਝੱਗ, ਬੁਲਬਲਿਆਂ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦੇ ਕੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਵੱਖ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ-

ਜਲ ਤਰੰਗ ਅਰੁ ਫੇਨ ਬੁਦਬੁਦਾ ਜਲ ਤੇ ਭਿੰਨ ਨ

ਹੋਈ।।

ਪੰਨਾ - 485

ਇਹ ਸਾਰਾ ਸਾਗਰ ਹੀ ਹੈ, ਸਾਗਰ ਆਪਣੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਖੇਲ੍ਹ ਖੇਲ੍ਹ ਰਿਹਾ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆ ਕੇ ਵੱਖਰੇ-ਪ੍ਰਣ ਦਾ ਭਰਮ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵਿਚਾਰਸ਼ੀਲ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਸਾਗਰ ਦੀ ਖੇਲ੍ਹ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਭਰਮ ਮਾਤਰ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਹੈ।

ਇਕ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਖੈਨ ਹੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਟਕ ਚਾਨਣੇ ਰੂਪ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਰੱਸੀ ਘਰ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅੱਗੇ ਪਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਅਧਿਆਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੱਪ ਪਿਆ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਦੁਖਦਾਈ ਅਸਰ ਸਰੀਰ ਉਤੇ ਅਗਿਆਨ ਕਰਕੇ ਘਬਰਾਹਟ, ਡਰ ਦੇ ਰੂਪ ਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸੋਚ ਨੂੰ ਉਥੱਲ-ਪੁਥੱਲ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਣਹੋਏ ਸੱਪ ਦਾ ਮਨ ਬੁੱਧੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਦਿਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਭਰਮ ਵਸ ਅਗਿਆਨਮਈ ਕਲਪਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚੰਦ ਚਾਂਦਨੀ ਵਿਚ ਪਈ ਚਮਕ ਰਹੀ ਸਿੱਪੀ ਚਾਂਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਅਸਲੀਅਤ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਫੁਰਮਾਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ -

ਬ੍ਰਹਮੁ ਦੀਸੈ ਬ੍ਰਹਮੁ ਸੁਣੀਐ ਏਕੁ ਏਕੁ ਵਖਾਣੀਐ।।
ਆਤਮ ਪਸਾਰਾ ਕਰਣਹਾਰਾ ਪ੍ਰਭ ਬਿਨਾ ਨਹੀ ਜਾਣੀਐ।।

ਪੰਨਾ - 846

ਸਰਬ ਭੂਤ ਆਪਿ ਵਰਤਾਰਾ।। ਸਰਬ ਨੈਨ ਆਪਿ ਪੇਖਨਹਾਰਾ।।

ਪੰਨਾ - 294

ਸਾਰਿਆਂ ਨੇਤਰਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਆਪ ਹੀ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਜਦ ਸਾਰੇ ਆਪਣਾ ਹੀ ਰੂਪ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਥੇ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨਾ ਅਣਹੋਈ ਬਾਤ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਹੀ ਹੈ। ਪੰਜ ਕਿਸਮ ਦੇ ਭਰਮ ਪੈਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਗਤ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇਤਰ, ਘੋਰ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅੰਧੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਵਿਧੀ ਪੂਰਵਕ ਅਭਿਆਸ ਕਰਕੇ ਦਿਬਯ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਫੁਰਮਾਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਹ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਹਰੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਏ ਨੇਤ੍ਰਹੁ ਮੇਰਿਹੋ ਹਰਿ ਤੁਮ ਮਹਿ ਜੋਤਿ ਧਰੀ
ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨ ਦੇਖਹੁ ਕੋਈ।।
ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨ ਦੇਖਹੁ ਕੋਈ
ਨਦਰੀ ਹਰਿ ਨਿਹਾਲਿਆ।।

ਏਹੁ ਵਿਸੁ ਸੰਸਾਰ ਤੁਮ ਦੇਖਦੇ
ਏਹੁ ਹਰਿ ਕਾ ਰੂਪੁ ਹੈ ਹਰਿ ਰੂਪੁ ਨਦਰੀ ਆਇਆ॥

ਪੰਨਾ - 922

ਪਰ ਇਹ ਦਿਬਯ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਮ, ਉਪਾਸ਼ਨਾ, ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਪਈ ਹੋਈ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਕਾਲੀ ਸਿਆਹ ਮੈਲ ਦੂਰ ਕਰਕੇ, ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਈ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਝੂਠੀ 'ਮੈਂ' ਦਾ ਅਧਿਆਸ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚੀ 'ਮੈਂ' ਆਤਮਾ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਈ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਗਿਆਨ ਅੰਜਨ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਓਨੇ ਸਮੇਂ ਤਾਂਈਂ ਬੁੱਧੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆਨ ਅਗਿਆਨ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੂਰਜ ਉਦੈ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ 'ਮੈਂ' ਤੇ 'ਤੂੰ' ਦਾ ਭੇਦ ਮਿਟ ਕੇ ਆਪੇ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮਹਿਮਾ ਵਿਚ ਸਥਿਤ 'ਏਕੰਕਾਰ' ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਪਾਂ, ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਖੇਲ੍ਹਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪੇ ਹੀ ਭਾਸਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਭਰਮ ਕਰਕੇ ਜਗਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਭਰਮ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਹਉਮੈ ਦੀ ਸੁਰਤ ਮਰ ਗਈ, ਇਹ ਆਪੇ ਆਪ ਹਰ ਰੰਗ ਵਿਚ ਖੇਲ੍ਹਦਾ ਆਪਣੀ ਮਹਿਮਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਸਥਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ - 2. **ਕਈ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰਾਂ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਮ ਕਰੇ, ਫੇਰ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰੋਜਨ ਹੈ?**

ਉਤਰ - ਕਰਮ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਕਰਮ ਕਾਮਨਾ ਕਰਕੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਰਮ ਦਾ ਫਲ ਅਸੀਂ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ। ਸੁਕਾਮ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਫਲ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਫਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਭੋਗਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਤਿਆਗਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਵਰਗ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਭੋਗਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਪੁੰਨ ਦਾਨੁ ਜੋ ਬੀਜਦੇ ਸਭ ਧਰਮ ਰਾਇ ਕੈ ਜਾਈ॥

ਪੰਨਾ - 1414

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਪ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਵੀ ਕੁਝ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਭੋਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ ਕਰੜੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਭੋਗਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ -

ਲੈ ਫਾਹੇ ਰਾਤੀ ਤੁਰਹਿ ਪ੍ਰਭੁ ਜਾਣੈ ਪ੍ਰਾਣੀ॥
ਤਕਹਿ ਨਾਰਿ ਪਰਾਈਆਂ ਲੁਕਿ ਅੰਦਰਿ ਠਾਣੀ॥
ਸੰਨੀ ਦੇਨਿ ਵਿਖੰਮ ਥਾਇ ਮਿਠਾ ਮਦੁ ਮਾਣੀ॥

ਕਰਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਆਪੇ ਪਛੁਤਾਣੀ।।
ਅਜਰਾਈਲੁ ਫਰੇਸਤਾ ਤਿਲ ਪੀੜੇ ਘਾਣੀ।। *ਪੰਨਾ*
- 315

ਵੈਸੇ ਜੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਰਮ -

ਕਾਇਕ ਕਰਮ - ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ, ਦੰਦਾਂ ਦੀ ਸਫਾਈ ਵਾਸਤੇ ਦਾਤਨ, ਸਰੀਰ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵਾਸਤੇ ਵਰਜਿਸ਼, ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ।

ਵਾਚਕ ਕਰਮ - ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, ਚਿਤ ਬਿਰਤੀ ਇਕਾਗਰ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨਾ, ਸੱਚ ਬੋਲਣਾ, ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਤੇ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣਾ।

ਮਾਨਸਿਕ ਕਰਮ -

1. ਸਰਬ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਨਾਲ ਸੁਖ ਦੇਣਾ।
2. (ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਸਦਾ ਜਤੀ) ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ।
3. ਧੀਰਜ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ।
4. ਸੰਤੋਖ ਵਾਲੀ ਬਿਰਤੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰੱਖਣੀ ਅਤੇ ਸਭ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪ੍ਰਾਸ਼ਚਿਤ ਕਰਮ, ਨਮਿਤ ਕਰਮ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਕਰਮ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੁਕਾਮ ਕਰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜੀਵ ਨੂੰ ਬੰਧਨ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਲ ਭੋਗਣ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਜਨਮ ਧਾਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ - ਇਹ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਅਰਪਣ ਕਰ ਦੇਣ ਨਾਲ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਦੀ ਮੈਲ ਉਤਰ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਸੱਚ ਬੋਲਣਾ, ਵਿਅਰਥ ਬਚਨ ਨਾ ਕਰਨੇ, ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਜਪ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ, ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ, ਸਤਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਥਾ ਸਰਵਣ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ, ਗੁਰਸੰਗਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਕਰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਇੰਦਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ, ਦੂਜਾ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ, ਤੀਸਰਾ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਵਾਸਤੇ। ਸਰੀਰਕ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇੰਦ੍ਰੇ ਸ਼ੁੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਗਿਆਸੂ, ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਕਾਲੀ ਸਿਆਹ ਮੈਲ ਉਤਰ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ -

1. ਅੰਤਰੀਵ ਉਪਾਸ਼ਨਾ

2. ਬਾਹਰਲੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ

ਅੰਦਰਲੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਧਿਆਨ ਨੂੰ ਅਕਾਸ਼ੀ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨੀ, ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਅਤੇ ਮਨ ਦੇ ਫੁਰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਾਕਾਰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਜਾਂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਰੂਪੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰਨਾ, ਕੋਈ ਫੁਰਨਾ ਨਾ ਆਉਣ ਦੇਣਾ, ਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਨੀ ਤੇ ਉਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ 'ਮਲ ਦੋਸ਼' ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਭਜਨ ਵਿਚ ਮਨ ਫੁਰਨੇ ਛੱਡ ਕੇ ਲੀਨ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਛੱਡ ਕੇ ਨਾਮ ਰਸ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਰਾਹੀਂ ਬਿਰਤੀ ਆਪਣੇ ਧੇਅ ਉਪਰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਰਸ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਸਿਧਾਂਤ ਰਸ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਖਸ਼ੇਪਤਾ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਤੀਸਰਾ ਗਿਆਨ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਜੀਵ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਦੀ ਨੇਸ਼ਟਾ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਕੇ ਬਿਰਤੀ ਵਿਵੇਕਮਈ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੀਵ ਭਾਵ ਤਿਆਗ ਕੇ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ੈਣੀ ਬੁੱਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣ ਕੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਸਮਝੋ ਕਿ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਅਤੇ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਸਿੱਧ ਦਾ ਫਲ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਅਤੇ ਉਪਾਸ਼ਨਾ, ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਹਨ। ਆਤਮ ਚਿੰਤਨ ਕਰਕੇ ਚਿਤ ਇਕਾਗਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰੁੱਧ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਭੋਗਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਬ ਕਰੇ ਹੋਏ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਕੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰੇ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰੇ। ਗਿਆਨ ਦਾ ਸਬੰਧ ਮਨ ਨਾਲ ਹੈ। ਕਾਇਆਂ ਅਤੇ ਬਾਣੀ, ਮਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਮਨ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਕਾਇਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਤਾਂ ਤੇ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰੇ। ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਤਮ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਲਈ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ, ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਅਤਿਅੰਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ – 3. **ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਅਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਵਾਸਤੇ ਕੀ ਉਪਾਅ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ?**

ਉਤਰ – ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ, ਆਪਣੇ

ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਨਿਤਪ੍ਰਤ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਤੇ ਪਰਪੱਕ ਕਰਨ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਪੂਰਵਕ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਰਹੇ ਅਤੇ ਅਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਸੱਚੇ ਦਿਲ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਅਰਦਾਸ ਤੇ ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਨਾਲ ਕਰੇ। ਨਿਰੰਤਰ ਮਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ੁੱਭ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਹੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਹ ਅਸ਼ੁੱਭ ਕਰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹਟ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਭ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਰਮ, ਜੋ ਹਰ ਕੀਮਤ ਉਤੇ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ - ਬ੍ਰਹਮ ਨੇਸ਼ਟੀ, ਬ੍ਰਹਮ ਸ੍ਰੋਤਰੀ, ਬ੍ਰਹਮ ਬਕਤਾ, ਗਿਆਨਵਾਨ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਰਹੇ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਮਨਾਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਗਿਆਨ ਜੋਤੀ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ - 4. **ਮਨੁੱਖ ਸਾਰੀਆਂ ਪਦਾਰਥਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਕਿਉਂ ਕਲੇਸ਼ ਵਿਚ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ?**

ਉਤਰ - ਇਹ ਸਰੀਰ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚੇ ਪੂਰਵਕ ਅਨੁਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਦੋਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਜੋ ਵਿਵਹਾਰ ਇਸਨੇ ਫੈਲਾਅ ਰੱਖੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ। ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਦਾ ਮੋਹ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ, ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਉਮਰ ਲੰਘਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਵਧਦਾ ਹੀ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਸਤਵੈ ਸੰਜਿ ਕੀਆ ਘਰ ਵਾਸੁ॥ ਪੰਨਾ - 137

ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਵਹਾਰਾਂ ਦੇ ਫੈਲਾਓ ਕਰਕੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਦਾ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਹਾਲ ਕੋਹਲੂ ਚਲ ਰਹੇ ਬੈਲ ਵਰਗਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਚਲਦਾ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਹੈ ਪਰ ਮੰਜ਼ਿਲ ਕੋਈ ਵੀ ਤਹਿ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਦੋਂ ਖੋਪੇ ਖੁਲ੍ਹਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੀ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸੇ ਪੈੜ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਜੀਵ ਮਰਨ ਤਕ ਕੋਹਲੂ ਦੇ ਬੈਲ ਵਾਂਗੂੰ ਖਪ ਕੇ ਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਪਰਜੇ ਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਾਰਥਕ ਜਤਨ, ਚਿੰਤਾ, ਦੀਨਤਾ ਅਤੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਿਆਂ ਹੋਇਆ, ਕੁੜਮ-ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਦੌੜਦਾ ਹੋਇਆ, ਅਧੂਰੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਆਯੂ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ, ਹਉਕੇ-ਹਾਵਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ, ਚਿੰਤਾ, ਦੀਨਤਾ, ਆਸ਼ੇ, ਅੰਦੇਸ਼ੇ ਇਸ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪੀੜ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਅੱਗ ਇਸਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਭਾਂਬੜ ਬਣ ਕੇ ਸੁਆਹ ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ, ਨਾ ਹੀ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਕੇ ਅਗਿਆਨ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਰਿਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਧਨ ਦੇ, ਇਸਤਰੀ ਦੇ, ਪੁੱਤਰ-ਪੋਤਰੇ ਦੇ,

ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ, ਪ੍ਰਭਤਾ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਨ੍ਹਿਆਂ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਤੋਂ ਬੇ-ਮੁੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਨੇਕ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਧਨ ਵਾਸ਼ਨਾ, ਪੁੱਤਰ ਵਾਸ਼ਨਾ, ਲੋਕ ਵਾਸ਼ਨਾ, ਪ੍ਰਭਤਾ ਵਾਸ਼ਨਾ, ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਵਾਸ਼ਨਾ ਆਦਿ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆਂ ਹੋਇਆ ਅਨੇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਲੇਸ਼ ਸਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਇਹ ਬੁੱਧਹੀਣ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚਤੁਰ, ਬੁੱਧਮਾਨ, ਮਾਨਧਾਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਐਸੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਮੂੜ-ਮਤਿ ਅਤੇ ਬੁੱਧਹੀਨ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਸਨੂੰ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਸ ਕਰਮ ਤੋਂ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਿਪਰੀਤ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਫਸਾਉਣਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਪਾ ਰੱਖੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਸੰਗਿ ਸਹਾਈ ਸੁ ਆਵੈ ਨ ਚੀਤਿ।। ਜੋ ਬੈਰਾਈ ਤਾ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ।।
ਬਲੂਆ ਕੇ ਗ੍ਰਿਹ ਭੀਤਰਿ ਬਸੈ।। ਅਨਦ ਕੇਲ ਮਾਇਆ ਰੰਗਿ ਰਸੈ।।
ਪੰਨਾ - 267

ਜੀਵ ਦੀ ਐਸੀ ਅਵਸਥਾ ਦੇਖ ਕੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਦਇਆ ਵਸ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਲਿਖਤ ਰਾਹੀਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸੁਣਦਾ ਹੋਇਆ, ਕੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਬੰਦ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਬੁੱਧੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਬੁਧੀਹੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਉਪਰ ਇਹ ਮੂੜ, ਕਿੰਤੂ ਕਰਕੇ ਹਾਸੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਘ੍ਰਿਣਾ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੋਸ਼ ਢੂੰਡਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਮੂੜ-ਗਤੀ ਪੁਰਸ਼ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸੁੰਨੇ ਬਣ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹੇ ਮਿਰਗ ਵਾਂਗੂੰ ਭਟਕ-ਭਟਕ ਕੇ ਪੰਜਾਂ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਸਹਿੰਦਾ, ਹਉਕੇ-ਹਾਵਿਆਂ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਕੇ ਘੋਰ ਨਰਕਾਂ ਦਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ - 5. **ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜਨ, ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਰਨ ਦੁੱਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਐਸੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਚਾਲ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?**

ਉਤਰ - ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਪੁਰਖ ਅਕਾਰਨ ਦੁੱਖ ਦੇਵੇ, ਨਿੰਦਿਆ ਕਰੇ ਜਾਂ ਈਰਖਾ ਵਸ ਹੋ ਕੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੇ ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੇ। ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਉਸਦੇ ਅਕਾਰਨ ਭਰਮ ਜੋ ਈਰਖਾ ਦੇ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ, ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੇ। ਜੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਲੀਨ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਪੁਰਸ਼ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਭਲਾ, ਜੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਨਿਆਏ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨਾਲ ਵਰਤੇ। ਜੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਕਲੇਸ਼ ਨਵਿਰਤ ਕਰ ਦੇਵੇ।

ਆਪ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਵ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਚਲਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਕਰਮ ਨਾ ਕਰੇ, ਨਾ ਹੀ ਧੀਰਜ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰੇ, ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵਿਗੜਨ ਨਾ ਦੇਵੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਕਿ -

ਜਬ ਧਾਰੈ ਕੋਊ ਬੈਰੀ ਮੀਤੁ।। ਤਬ ਲਗੁ ਨਿਹਚਲੁ ਨਾਹੀ ਚੀਤੁ।। ***ਪੰਨ - 278***

ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵਰਤੋਂ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਨਾ ਆਉਣ ਦੇਵੇ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਕਿ -

ਫਰੀਦਾ ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਿ ਗੁਸਾ ਮਨਿ ਨ ਹਢਾਇ।।
ਦੇਹੀ ਰੋਗੁ ਨ ਲਗਈ ਪਲੈ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਪਾਇ।।
ਪੰਨਾ - 1381

ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰ ਕੇ ਵਰਤੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰੇ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਸਰੂਪ ਸਮਝ ਕੇ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਦੇਖੇ ਅਤੇ ਸਮਝੇ ਕਿ ਇਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਛ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਭ ਭਲਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨੇ ਅਤੇ ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਨ ਵਿਚ ਰੱਖੇ। ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ਤਰੂ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਆਤਮਾ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰੇ। ਬੁਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਨਫ਼ਰਤ, ਈਰਖਾ, ਕ੍ਰੋਧ, ਗਿਲਾਨਤਾ ਨਾ ਕਰੇ। ਸ਼ਾਂਤ ਆਤਮਾ, ਗੰਭੀਰ ਮਤੀ, ਸੁਮਿੱਤਰ, ਸੁਹਿਰਦ ਮੂਰਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਚਿਤ ਰਹੇ। ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਨਾ ਵਿਗਾੜੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਫੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ -

ਹਰਿ ਜਨੁ ਰਾਮ ਨਾਮ ਗੁਨ ਗਾਵੈ।।
ਜੇ ਕੋਈ ਨਿੰਦ ਕਰੇ ਹਰਿ ਜਨ ਕੀ
ਅਪੁਨਾ ਗੁਨੁ ਨ ਗਵਾਵੈ।। ***ਪੰਨਾ - 720***

ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾਅ ਸ਼ੁੱਧ ਰੱਖੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ - 6. **ਐਸੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਰਤਾਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?**

ਉਤਰ - ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਜੋ ਸੁਭਾਅ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚੋਂ, 'ਮੈਂ', 'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਭਾਵ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਇਕੋ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਘਨਈਆ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਬੇਗਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਰਸ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਇਆ। ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਨੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਕਹਿ ਕੇ ਅਸੀਸ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਉਤੇ ਮਲ੍ਹਮ ਲਾ ਕੇ ਪੱਟੀ ਵੀ ਬੰਨ੍ਹਿਆਂ ਕਰ। ਇਹ **advanced stage** (ਉਚੀ ਅਵਸਥਾ) ਦੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਮਤਾ ਭਰੀ ਬਿਰਤੀ ਹੈ ਜੋ

ਹਰ ਘਟ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇਖਦੀ, ਸਭ ਨਾਲ ਪਿਆਰ-ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਵਰਤਦੀ, ਵੈਰੀ ਤੇ ਬੇਗਾਨੇ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਅਛੋਹ ਰਹਿੰਦੀ, ਧੀਰਜ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਮਨ, ਗਿਆਨ ਅਗਨ ਵਿਚ ਭਸਮ ਹੋ ਕੇ ਅ-ਮਨ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ 'ਖ੍ਰੈ' ਹੋ ਕੇ ਤੱਤ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਪੀੜਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਅਪਮਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਆਪਣਾ ਹੀ ਆਤਮਾ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਾਨ ਵਰਤਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੱਚ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਲੈਣਾ, ਸਤਿ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਸੱਚ ਦੇ ਅਚਾਰ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਵਰਤਣਾ ਪਰਮ ਪਦ ਦੀ ਪੂਰਨ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਆਪਣੇ ਬੇਗਾਨੇ ਦਾ ਭੇਦ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਸਭ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਦਾਤ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਸਦਾ ਹੀ ਅਨੰਦਮਈ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਝ ਆ ਜਾਵੇਗੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ –

ਜੋ ਨਰੁ ਦੁਖ ਮੈ ਦੁਖੁ ਨਹੀ ਮਾਨੈ।।
ਸੁਖ ਸਨੇਹੁ ਅਰੁ ਭੈ ਨਹੀ ਜਾ ਕੈ ਕੰਚਨ ਮਾਟੀ ਮਾਨੈ।।
ਨਹ ਨਿੰਦਿਆ ਨਹ ਉਸਤਤਿ ਜਾ ਕੈ ਲੋਭੁ ਮੋਹੁ ਅਭਿਮਾਨਾ।।
ਹਰਖ ਸੋਗ ਤੇ ਰਹੈ ਨਿਆਰਉ ਨਾਹਿ ਮਾਨ ਅਪਮਾਨਾ।।
ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਸਗਲ ਤਿਆਗੈ ਜਗ ਤੇ ਰਹੈ ਨਿਰਾਸਾ।।
ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਜਿਹ ਪਰਸੈ ਨਾਹਨਿ ਤਿਹ ਘਟਿ ਬ੍ਰਹਮੁ ਨਿਵਾਸਾ।।
ਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਜਿਹ ਨਰ ਕਉ ਕੀਨੀ ਤਹ ਇਹ ਜੁਗਤਿ ਪਛਾਨੀ।।
ਨਾਨਕ ਲੀਨ ਭਇਓ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿਉ ਜਿਉ ਪਾਨੀ ਸੰਗਿ ਪਾਨੀ।। ***ਪੰਨਾ - 633-34***

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇ ਵਿਚ ਇਕਤਾਰ ਪਰੋਤਾ ਹਾਨ-ਲਾਭ, ਮਾਨ-ਅਪਮਾਨ, ਵੈਰੀ-ਮਿੱਤਰ, ਆਪਣੇ-ਬੇਗਾਨੇ ਤੋਂ ਅਛੋਹ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਜਲ ਵਿਚ ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਥਪੇੜਾਂ ਖਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਸਦਾ ਹੀ ਵਿਗਾਸ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖਿ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਕਦੇ ਵੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮਲੀਨਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਇਉਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਤਾਰੀਆਂ ਲਾਉਂਦੀ ਮੁਰਗਾਬੀ ਆਪਣੇ ਫੰਘਾਂ ਨੂੰ ਭਿੱਜਣ ਤੋਂ ਅਛੋਹ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਰੂਪ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਵਿਕਲੋਤਰੀ ਹਉਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਰਹਿੰਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ –

ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਆਗਿਆ ਆਤਮ ਹਿਤਾਵੈ।। ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਸੋਊ ਕਹਾਵੈ।। ✵✵✵✵✵✵✵✵
ਤੈਸਾ ਹਰਖੁ ਤੈਸਾ ਉਸੁ ਸੋਗੁ।। ਸਦਾ ਅਨੰਦੁ ਤਹ ਨਹੀ ਬਿਓਗੁ।।
ਤੈਸਾ ਸੁਵਰਨੁ ਤੈਸੀ ਉਸੁ ਮਾਟੀ।। ਤੈਸਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਤੈਸੀ ਬਿਖੁ ਖਾਟੀ।।
ਤੈਸਾ ਮਾਨੁ ਤੈਸਾ ਅਭਿਮਾਨੁ।। ਤੈਸਾ ਰੰਕੁ ਤੈਸਾ ਰਾਜਾਨੁ।।
ਜੋ ਵਰਤਾਏ ਸਾਈ ਜੁਗਤਿ।। ਨਾਨਕ ਓਹੁ ਪੁਰਖ ਕਹੀਐ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ।। ***ਪੰਨਾ - ੨੭੫***

ਪ੍ਰਸ਼ਨ – 7. **ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਹਰ ਵਕਤ ਸੰਕਲਪ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?**

ਸੰਤ ਕਾ ਮਾਰਗ

(ਭਾਗ ਦੂਜਾ)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ – ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਭ੍ਰਮ ਦੁਖ ਕਿਸ ਸਾਧਨ ਨਾਲ ਦੂਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ?

ਉਤਰ – ਅਗਿਆਨਤਾ, ਅਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਮਾਇਆ - ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਭ੍ਰਮ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤ, ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਮਿਲਾਪ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਲਈ ਪੂਰਾ ਪਿਆਰ, ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਉਤੇ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਭਰੇ ਪਏ ਹਨ। ਚਾਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਮੁਖ ਹਾਲਤਾਂ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਪਿਛਲੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਹੰਢਾਉਣ ਕਰਕੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਾਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ -

੧. ਪਸ਼ੂ ਬਿਰਤੀ।

੨. ਭੂਤ-ਪ੍ਰੇਤ ਬਿਰਤੀ।

੩. ਮਾਰ-ਪਾੜ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਬਘਿਆੜ, ਸ਼ੇਰ ਆਦਿ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ।

੪. ਵੱਲ-ਛੱਲ, ਕਪਟ, ਝੂਠ, ਠੱਗੀ-ਠੋਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਭੂਤ ਬਿਰਤੀ ਧਾਰਨ ਕਰਨੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਨਿਰਮਲ ਬਿਰਤੀ ਦਾ ਭੀ ਅਕਸ਼ (ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚਾਰ ਮੰਦ ਬਿਰਤੀਆਂ ਨਾਸਤਿਕਤਾ, ਮਨਮੁਖਤਾਈ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੈਲਾਂ ਦੇ ਉਤਪੰਨ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਤਿੰਨ ਦੋਖ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਨਾਮ - ਮਲ, ਵਿਖਸ਼ੇਪ ਅਤੇ ਆਵਰਨ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਖਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾ ਤਾਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥ, ਸਮਰੱਥ ਹਨ।

ਮਲ ਦੋਸ਼ - ਮਲ ਰੂਪ ਮੈਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਬਿਰਤੀ ਸਤਿਸੰਗ, ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ, ਸਤਿ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਲੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸਮਰੱਥ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਵਿਖਸ਼ੇਪ ਦੋਸ਼ - ਦੂਜਾ ਦੋਸ਼ ਵਿਖਸ਼ੇਪ ਦਾ ਸਦਾ ਹੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਚਿਤਵਨਾ ਵਿਚ ਅਤੇ ਜਗਤ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ, ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥ ਤੇ ਮਾਇਕ ਭੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਨਾ ਹੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਰਸ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਆਵਰਨ ਦੋਸ਼ - ਤੀਸਰਾ ਦੋਸ਼ ਆਵਰਨ ਦਾ ਹੈ। ਆਵਰਨ ਦੋਸ਼ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਗਤ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਤਕ ਸਕਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਮੋਤੀਆ ਬਿੰਦ ਵਾਲਾ ਕੋਲ ਪਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤਕ ਸਕਦਾ। ਸੋ ਆਵਰਨ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜੀਵ ਅਗਿਆਨ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਨਵਿਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ ਨਹੀਂ ਮਾਰ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਜੀਵ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ।

ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਦੇ ਜੋ ਤਿੰਨੇ ਦੋਖ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਕ੍ਰਮਵਾਰ - ਕਰਮ, ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਦੇ ਮਲ ਦੋਖ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਰਮ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਥੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਮ ਹੈ, ਦੂਸਰਾ ਵਾਚ ਕਰਮ ਹੈ ਤੇ ਤੀਸਰਾ ਮਾਨਸ ਕਰਮ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਮ - ਇਸ ਕਰਮ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਜੋ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ ਕਿ-

ਕਰਿ ਇਸਨਾਨੁ ਸਿਮਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਅਪਨਾ ਮਨ ਤਨ ਭਏ ਅਰੋਗਾ।। ਪੰਨਾ - ੬੧੧

ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਦੀ ਸਫਾਈ, ਮੰਜਨ ਵਗੈਰਾ ਕਰਨਾ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਲ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ, ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਨਾ, ਗੁਰ ਧਾਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ, ਸੰਤ ਸੇਵਾ, ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਹਿਰਦੇ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਵਾਚਕ ਕਰਮ - ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ, ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਵਿਧੀਪੂਰਵਕ ਜਾਪ ਕਰਨਾ, ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਸਤਿ ਬਚਨ ਬੋਲਣੇ, ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ, ਮਿੱਠੇ ਬਚਨ ਬੋਲਣੇ, ਵਾਚਕ ਕਰਮ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮਾਨਸ ਕਰਮ - ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਉਤੇ ਦਇਆ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਕਰਕੇ ਦੁਖੀ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਯਥਾਸ਼ਕਤ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ।

ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਜਤੀ ਹੋਇ ਪਰ ਨਾਰੀ ਧੀ ਭੈਣ ਵਖਾਣੈ।।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ - ੬/੮
ਪਰ ਤ੍ਰਿਅ ਰੂਪੁ ਨ ਪੇਖੈ ਨੇਤ੍ਰ।। ਪੰਨਾ - ੨੭੪

ਮਨ ਨੂੰ ਪਰ-ਇਸਤਰੀ ਸੰਗਿ ਦੀ ਮਲੀਨਤਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਨਾ ਹੀ ਕਾਮਕ ਬਚਨ ਸੁਣਨੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਰ-ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਯਾਦ ਕਰਨਾ, ਨਾ ਕਾਮਾਂਤਰ ਗੀਤ ਗਾਉਣੇ, ਨਾ ਹੀ ਚਿਤਵਨਾ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਕਾਂਤ ਹੋ ਕੇ ਪਰ-ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਗੰਦੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇਖਣੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਾਮ ਸੰਕਲਪ, ਮਨ ਨੂੰ ਮਲੀਨ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਮ, ਬਾਣੀ ਵਲ ਮਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਚ ਕਾਹਲਾ-ਪਣ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਧੀਰਜੀ ਹੋਣਾ, ਜੀਵਾਂ ਤੇ ਖਿਮਾ ਕਰਨੀ, ਦਇਆ ਕਰਨੀ।

ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਨਿਊਟਨ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਸਾਲ ਖੋਜ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਆਪਣਾ ਰਿਕਾਰਡ ਆਪਣੀ ਮੇਜ਼ ਉਪਰ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੋਮਬੱਤੀ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਵਿਚ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੀਟ ਤੋਂ ਉਠ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਬਿੱਲੀ ਨੇ ਮੇਜ਼ ਉਤੇ ਛਾਲ ਮਾਰੀ ਅਤੇ ਮੇਜ਼ ਤੇ ਪਈ ਮੋਮਬੱਤੀ ਗਿਰ ਗਈ, ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਮਿਹਨਤ ਵਾਲੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿਤੀ। ਜਦੋਂ ਨਿਊਟਨ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਕਾਗਜ਼ਾਤ ਜਲ ਚੁਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਿੱਲੀ ਡਰਦੀ ਮਾਰੀ ਸਹਿਮ ਕੇ ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਿੱਲੀ ਨੂੰ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਪਿਆਰ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਤੇਰੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਕਿੰਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਵਿਗਿਆਨਕ **(Scientific)** ਤੱਥ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤੂੰ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਤੇਰੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦੇ ਜਲਣ ਉਪਰੰਤ ਕਿੰਨਾਂ ਖੇਦ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੂੰ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਡਰ ਕੇ ਸਹਿਮ; ਮੈਂ ਫੇਰ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਤੱਥ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ। ਬਿੱਲੀ ਨੂੰ ਪਲੋਸਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧੀਰਜ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਗਵਾਇਆ।

ਸੰਤੋਖ ਵੀ ਮਾਨਸਿਕ ਕਰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਿਰਦੇ ਦੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜਵਾਰਭਾਟਾ ਸਦਾ ਹੀ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਅਗਨ ਭੜਕ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹਰ ਘਟਿ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ ਸਭ ਨਾਲ ਪਿਆਰ-ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਰੱਖਣਾ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਫ਼ਰਤ ਨਾ ਕਰਨੀ, ਕਿਸੇ ਲਈ ਵੈਰ ਭਾਵਨਾ ਨਾ ਰੱਖਣੀ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕ੍ਰੋਧ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਦੋਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਭੀ ਧਾਰਨ ਨਾ ਕਰਨੀ, ਸਭਨਾਂ ਜੀਵਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਤਿੰਨ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਲ ਦੋਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਖਸ਼ੇਪ ਦੋਖ ਕਰਕੇ ਮਨ ਇਕ ਸੈਕਿੰਡ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਟਿਕਦਾ। ਇਸਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਸਾਧਨ ਅਤਿਅੰਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਦਾ ਸਾਕਾਰ ਧਿਆਨ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਧੁਨ ਦਾ ਅਖੰਡ ਧਿਆਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ –

ਗੁਰ ਕੀ ਮੂਰਤਿ ਮਨ ਮਹਿ ਧਿਆਨੁ॥ ਪੰਨਾ – ੮੬੪

ਧੁਨਿ ਮਹਿ ਧਿਆਨੁ ਧਿਆਨ ਮਹਿ ਜਾਨਿਆ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਅਕਥ ਕਹਾਨੀ॥ ਪੰਨਾ – ੮੭੯

ਸੋ ਉਸ ਧੁਨ ਦੇ ਧਿਆਨ ਦੀ ਪਰਪੱਕਤਾ ਨਾਲ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਦੀ ਮਲ ਹਟਕੇ ਬਿਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾਕਾਰ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਰਸ ਦੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਧਾਰ ਦੀ ਨਿਝਰ ਧਾਰ ਝਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਖਸ਼ੇਪਤਾ ਦੋਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤੀਸਰਾ ਆਵਰਨ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਵਾਸਤੇ ਤੱਤ ਬੇਤੇ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਸੰਗਤ ਰਾਹੀਂ, ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਪਰਪੱਕਤਾ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰਨੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਦਾ ਝਲਕਾਰਾ ਵਜਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਤੀਸਰਾ ਦੋਸ਼ 'ਆਵਰਨ' ਨਵਿਰਤ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ – **ਉਤਪਤ ਹੋਏ ਗਿਆਨ ਦੀ ਰਖਸ਼ਾ ਕਿਹੜੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ**?

ਉਤਰ – ਇਸ ਬਾਰੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੱਤ ਹਨ ਕਿ ਸਤਿ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਅਵੱਸ਼ਕਤਾ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ –

ਭਾਈ ਰੇ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨੁ ਨ ਹੋਇ॥
ਪੂਛਹੁ ਬ੍ਰਹਮੇ ਨਾਰਦੈ ਬੇਦ ਬਿਆਸੈ ਕੋਇ॥ ਪੰਨਾ – ੫੯

ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲੱਛਣ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ–

ਘਰ ਮਹਿ ਘਰੁ ਦੇਖਾਇ ਦੇਇ ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੁਰਖੁ ਸੁਜਾਣੁ॥

ਪੰਨਾ – ੧੨੯੧

ਉਹ ਘਰ ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਮਹਾਂਵਾਕ ਰਾਹੀਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ

ਅਗਿਆਨ ਦੀ ਮੈਲ ਛੋਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਉਥੇ ਤੱਕ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕਰੜਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਅੰਤਰੀਵੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਜਿਸਦੇ ਸਮੂੰਹ ਨੂੰ ਆਸਰੀ ਸੰਪਰਦਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਅਜਿੱਤ ਸੂਰਮੇ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ, ਆਸਾ, ਅੰਦੇਸ਼ਾ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਪਾਖੰਡ, ਕਪਟ ਆਦਿ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਇਕੱਲੇ ਜੀਵ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਧੀਰਜ, ਦਇਆ, ਖਿਮਾ, ਵਿਵੇਕ ਆਦਿ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਇਕ ਮਹਾਂਯੁੱਧ, ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵਧੀਕ ਕਰੜਾ, ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸਰੀਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਜੀਵ ਆਤਮਾ, ਗਲਤੀ ਕਰਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਦਾਵ-ਪੇਚ, ਚਾਲਾਂ ਵਿਚ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਲਝ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਤਰ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ ਜਾਣ ਕੇ ਅਪਣੱਤ ਦਿਖਾਉਂਦਾ, ਸਨੇਹ ਨਾਲ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੋ ਸਦਾ ਸੰਗ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼, ਗੁਰੂ ਮਿਹਰ, ਸਾਧੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੈ - ਇਸ ਤੋਂ ਸਦਾ ਹੀ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੈਰੀ ਇਸਦੇ ਨਾਮ ਧਨ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਕੰਗਾਲ, ਦਲਿੱਦਰੀ ਅਤੇ ਬੇ-ਵਸ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ-

ਸੰਗਿ ਸਹਾਈ ਸੁ ਆਵੈ ਨ ਚੀਤਿ॥ ਜੋ ਬੈਰਾਈ ਤਾ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ॥
ਬਲੂਆ ਕੇ ਗ੍ਰਿਹ ਭੀਤਰਿ ਬਸੈ॥ ਅਨਦ ਕੇਲ ਮਾਇਆ ਰੰਗਿ ਰਸੈ॥
ਦ੍ਰਿੜੁ ਕਰਿ ਮਾਨੈ ਮਨਹਿ ਪ੍ਰਤੀਤਿ॥ ਕਾਲੁ ਨ ਆਵੈ ਮੂੜੇ ਚੀਤਿ॥
ਬੈਰ ਬਿਰੋਧ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਮੋਹ॥ ਝੂਠ ਬਿਕਾਰ ਮਹਾ ਲੋਭ ਧ੍ਰੋਹ॥
ਇਆਹੂ ਜੁਗਤਿ ਬਿਹਾਨੇ ਕਈ ਜਨਮ॥
ਨਾਨਕ ਰਾਖਿ ਲੇਹੁ ਆਪਨ ਕਰਿ ਕਰਮ॥ ਪੰਨਾ - ੨੬੭

ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਏਸ ਭੁੱਲੇ ਹੋਏ ਜੀਵ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਭਿਆਨਕ ਸ਼ਤਰੂਆਂ ਤੋਂ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕਰੜੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਉਪਰ ਪੂਰਨ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ -

ਖ਼ਾਲਸਾ ਸੋ ਜੋ ਕਰੈ ਨਿਤ ਜੰਗ॥

ਤੇ ਇਸੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਨੇ -

ਦੇਹ ਸਿਵਾ ਬਰ ਮੋਹਿ ਇਹੈ, ਸੁਭ ਕਰਮਨ ਤੇ ਕਬਹੂੰ ਨ ਟਰੋਂ॥
ਨ ਡਰੋਂ ਅਰਿ ਸੋ ਜਬ ਜਾਇ ਲਰੋਂ, ਨਿਸਚੈ ਕਰ ਅਪਨੀ ਜੀਤ ਕਰੋਂ॥
ਅਰੁ ਸਿਖ ਹੌਂ ਆਪਨੇ ਹੀ ਮਨ ਕੌਂ, ਇਹ ਲਾਲਚ ਹਉ ਗੁਨ

ਤਉ ਉਚਰੌਂ।।
ਜਬ ਆਵ ਕੀ ਅਉਧ ਨਿਧਾਨ ਬਨੈ, ਅਤ ਹੀ ਰਨ ਮੈ ਤਬ ਜੂਝ ਮਰੋਂ।। (ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ)

ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ; ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤੀਤੀ, ਮਹਾਂਵਾਕਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ। ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅੰਤਲਾ ਭਰਮ ਦਾ ਪਰਦਾ ਟੁਟਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵ ਦਾ ਭ੍ਰਮਕ ਹਸਤੀ ਜੋ ਤਿੰਨ ਕਾਲ ਮਿਥਿਆ ਹੈ, ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਤਮ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਲੱਖਦਾ ਹੈ।

ਸੋ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ।

੧. ਵਿਵੇਕ - ਵਿਵੇਕ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਹੰਸ ਦੇ ਨਾਲ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਹੰਸ ਸਾਹਮਣੇ ਪਏ ਦੁੱਧ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਛੱਡ ਕੇ ਦੁੱਧ ਦੀਆਂ ਞੁੱਟੀਆਂ ਖਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿਵੇਕੀ ਨਿਰੰਤਰ ਸਤਿ ਅਤੇ ਅਸੱਤਿ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਤਿ ਵਸਤੂ ਕੇਵਲ ਆਤਮਾ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਤੋਂ ਉਤਪਤ ਹੋਇਆ ਜਗਤ ਇਕ ਭਰਮ ਮਾਤਰ ਸੁਪਨੇ ਦੀ ਮਨੋਮਈ ਸੰਪਤ ਹੈ। ਨਿਤ ਅਤੇ ਅਨਿਤ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਕਿ ਨਿਤ ਆਤਮਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨਿਤ ਸਾਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੈ। ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਿਥਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਦ੍ਰਿਸਟਿਮਾਨ ਹੈ ਸਗਲ ਮਿਥੇਨਾ।। ਪੰਨਾ - ੧੦੮੩

ਸੋ ਸਤਿ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਹੀ ਸਭਨਾਂ ਘਟਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਆਪ ਹੀ ਅਨੇਕ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਹਿਮਾ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ-

ਏਕ ਮੂਰਤਿ ਅਨੇਕ ਦਰਸਨ ਕੀਨ ਰੂਪ ਅਨੇਕ।।
ਖੇਲ ਖੇਲ ਅਖੇਲ ਖੇਲਨ ਅੰਤ ਕੋ ਫਿਰਿ ਏਕ।।
ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ

ਸੋ ਐਸੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਦਾ ਹੀ ਚਿਤਵਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਨਾਂ **ਵਿਵੇਕ** ਹੈ।

੨. ਵੈਰਾਗ - ਜੋ ਕੁਛ ਵੀ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਰਾ ਹੀ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਛਿੰਨ-ਛਿੰਨ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਵਾਲਾ, ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਭਾਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਅਧਾਰ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਆਪ ਸਦਾ ਇਕ ਰਸ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਨਿਤ ਅਤੇ ਅ-ਬਦਲ, ਘਟਿ-ਘਟਿ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਜਿਸਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਸਾਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਦਾ ਰੂਪ, ਰੰਗ, ਨਾਮ-ਠਾਮ, ਜਾਤ-ਜਿਨਸ

ਨਜ਼ਰੀ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਨਿਤ ਜਾਣ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਅਨਰਥ ਰੂਪ ਅਨਿਤ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਵੈਰਾਗ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

੩. ਖਟਸਮਤੀ -

ਸ਼ਮ ਦਮ ਸ਼੍ਰਧਾ ਤੀਸਰੀ ਸਮਾਧਾਨ ਉਪਰਾਮ।।
ਛਠੀ ਤਿਤੀਕਸ਼ਾ ਜਾਨਿਏਂ ਭਿੱਨ ਭਿੱਨ ਯਹ ਨਾਮ।।
ਮਨ ਵਿਸ਼ਯਨ ਤੇ ਰੋਕ ਨੌਂ ਸ਼ਮ ਤਿਹਿੰ ਕਹਤ ਸੁਧੀਰ।।
ਇੰਦ੍ਰਯਗਣ ਕੌ ਰੋਕਨੌਂ ਦਮ ਭਾਖਤ ਬੁਧ ਵੀਰ।।

ਵਿਚਾਰ ਸਾਗਰ ਪੰਨਾ - ੫

(**i**) **ਸਮ** - ਇਹ ਦਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ -

(**ੳ**) **ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਤਿਆਗ** :- ਅਹਿੰਸਾ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ - ਮਾਨਸਿਕ ਅਹਿੰਸਾ, ਵਾਕ ਅਹਿੰਸਾ, ਦੇਹ ਅਹਿੰਸਾ। ਮਨ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੁਰਾ ਨਾ ਚਿਤਵਨਾ, ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਮਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ। ਇਹ **'ਮਾਨਸਿਕ ਅਹਿੰਸਾ'** ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਮੁਤਾਬਿਕ ਫਿਕਾ ਬੋਲ ਕੇ ਦਿਲ ਨਾ ਤੋੜਨਾ, ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁ-ਬਚਨ ਨਾ ਬੋਲਣਾ, ਝੂਠ ਨਾ ਬੋਲਣਾ, ਕਪਟ ਦੇ, ਛਲ ਦੇ ਬਚਨ ਨਾ ਕਰਨਾ **'ਵਾਕ ਅਹਿੰਸਾ'** ਹੈ।

ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਸ਼ਸ਼ਤਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਦੁਖ ਦੇਣਾ, ਨਾ ਜਾਨ ਤੋਂ ਮਾਰਨਾ, ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਕਰਨਾ; ਇਹ **'ਸਰੀਰਕ ਅਹਿੰਸਾ'** ਹੈ। ਇਸ ਉਪਰ ਪਾਬੰਦ ਰਹਿਣਾ ਅਹਿੰਸਾ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ।

(**ਅ**) ਝੂਠ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾ ਬੋਲੇ; ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਘਾਤ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਗਰੀਬਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਮੋਨ ਹੀ ਧਾਰਨ ਕਰੇ।

(**ੲ**) **ਅਚੋਰੀ** - ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਸੰਨ੍ਹ ਲਾ ਕੇ, ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ਬਰ ਨਾਲ ਖੋਹ ਕੇ ਜਾਂ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣਾ ਨਾ ਬਣਾਵੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਵਿਤਾ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਲੇਖ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਆਏ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਲੱਜਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਨਾ ਦੱਸੇ। ਇਸਨੂੰ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਚੋਰੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੁਪਤ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਦਾ ਜਤਨ ਨਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵਲ ਬੁਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖੇ।

(**ਸ**) ***'ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਜਤੀ ਹੋਇ'*** ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਹੰਗਮ ਲਈ ਪੂਰਨ 'ਬ੍ਰਹਮਚਰੀਯ' ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ, ਅੱਠ ਰਹਿਤਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਰਹਿਤਾਂ ਹਨ- ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਨਾ ਮਿਲਣਾ, ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਬੁਰੇ ਇਰਾਦੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾ ਗੱਲ ਕਰਨੀ, ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਅੰਗਾਂ, ਪ੍ਰ-ਅੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਕਰਨੀਆਂ, ਅੰਗ ਨਾ ਪਰਸਨੇ, ਹਿਤ

ਨਾਲ ਨਾ ਦੇਖਣਾ, ਮਨ ਵਿਚ ਮੰਦ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੀ ਚਿਤਵਨੀ ਨਾ ਕਰਨੀ ਆਦਿ ਹੋਰ ਰਹਿਤਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣਾ ਜੱਤਿ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ - ***'ਰੇ ਮਨ ਐਸੋ ਕਰਿ ਸੰਨਿਆਸਾ।।'*** ਵਿਚ ਜੱਤਿ ਦੀਆਂ ਜਟਾਂ ਧਾਰਨ ਕਰਨੀਆਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵੀ - ***'ਜਤੁ ਪਾਹਾਰਾ ਧੀਰਜੁ ਸੁਨਿਆਰੁ।।'*** ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਨ ਦੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਇਸ ਕੁਕਰਮ ਵਲੋਂ ਰੋਕਣੀਆਂ ਜੱਤਿ ਕਹਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

(ਹ) ਧੀਰਜ - ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ, ਹਾਣ-ਲਾਭ, ਆਦਰ-ਨਿਰਾਦਰ ਵਿਚ ਸਮਬਿਰਤੀ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣਾ ਧੀਰਜ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ।

(ਕ) ਖਿਮਾ - ਕਿਸੇ ਦੇ ਔਗੁਣ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮੁਆਫ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਪਾ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਖਿਮਾ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਖਿਮਾਵੰਤ ਪੁਰਸ਼ ਉਦਾਰ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇੱਟ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਬੇਰ ਝਾੜਨ ਵਾਲੀ ਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੋ ਪਿੰਡ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੇ। ਇਹ ਖਿਮਾ ਦੀ ਬਹੁਤ ਉਚੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ।

(ਖ) ਦਇਆ - ਕਿਸੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਅੰਨ, ਵਸਤਰ, ਪੈਸੇ ਆਦਿ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਯਥਾਸ਼ਕਤ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ। ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਆਏ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਹੱਲ ਦੱਸਣਾ, ਦਇਆ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਨਿਰਦਈ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਰਮ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਧੌਲੁ ਧਰਮੁ ਦਇਆ ਕਾ ਪੂਤੁ।।
ਪੰਨਾ - ੩

ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਵਾਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਸੰਭਵ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਧਰਮੀ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ - ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਜੀਅ ਬਧਹੁ ਸੁ ਧਰਮੁ ਕਰਿ ਥਾਪਹੁ ਅਧਰਮੁ ਕਹਹੁ ਕਤ ਭਾਈ।।
ਆਪਸ ਕਉ ਮੁਨਿਵਰ ਕਰਿ ਥਾਪਹੁ ਕਾ ਕਉ ਕਹਹੁ ਕਸਾਈ।।
ਪੰਨਾ - ੧੧੦੩

ਗੁਰੂ ਧਰਮ ਅਤੇ ਆਮ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਦਇਆ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਾਵੀਆ ਜੀ ਨੇ ਹੱਜ ਕਰਦਿਆਂ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ੬੦ ਕੋਹ ਉਰੇ ਇਕ ਕੁੱਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾੜ ਕੇ ਪਾਣੀ ਕੱਢ ਕੇ, ਕੁੱਤੀ ਅਤੇ ਕਤੂਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਲਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਧਰਤੀ

ਖੋਦ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਢੱਕਿਆ। ਐਸਾ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਕਾਹਬਾ ਸ਼ਰੀਫ ੬੦ ਮੀਲ ਤੋਂ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀ ਸੰਗਤ ਪ੍ਰੇਮੇ ਕੋਹੜੀ ਨੂੰ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਆਪਣੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਤੀਸਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਲੈ ਆਏ ਤੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਸਦਾ ਕੁਸ਼ਟ ਰੋਗ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਅਤਿਅੰਤ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਸੰਗਤ ਉਤੇ ਕੀਤੀ।

(ਗ) ਕੋਮਲ ਹਿਰਦਾ - ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਲੋਚਦਿਆਂ, ਸ਼ੁਭ ਉਪਦੇਸ਼, ਬਗੈਰ ਵਿਤਕਰੇ ਤੋਂ ਦੇਣੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਨਾ ਹੋਣਾ।

(ਘ) ਮਰਿਆਦਾ -

ਅਲਪ ਅਹਾਰ ਸੁਲਪ ਸੀ ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਦਯਾ ਛਿਮਾ ਤਨ ਪ੍ਰੀਤਿ।। ***ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ 10***

ਦੇ ਮਹਾਂਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਭੁੱਖ ਤੋਂ ਚਉਥਾ ਹਿੱਸਾ ਘੱਟ ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਸਵਾਦੂ ਭੋਜਨ ਨਾ ਖਾਣਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਵਾਦਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਗ ਕੇ ਭਜਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਪੇਟ ਭਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਅਹਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਸਾਂਤਵਿਕ, ਨਰੋਆ-ਪਣ ਆਵੇ, ਅਜਿਹੇ ਸਤੋਗੁਣੀ ਭੋਜਨ ਖਾਣੇ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਹਿਯੋਗੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।

(ਙ) ਇਸ਼ਨਾਨ - ਸਰੀਰ ਦੀ ਸ਼ੁਧਤਾ ਵਾਸਤੇ ਸਰੀਰਕ ਇਸ਼ਨਾਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ -

ਉਦਮੁ ਕਰੇ ਭਲਕੇ ਪਰਭਾਤੀ ਇਸਨਾਨੁ ਕਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰਿ ਨਾਵੈ।। ***ਪੰਨਾ - ੩੦੫***

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੁੰਡ ਵਿਚ ਮਨ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾ ਕੇ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਰਾਗ, ਦ੍ਵੈਸ਼, ਈਰਖਾ, ਵੈਰ, ਵਿਰੋਧ, ਕ੍ਰੋਧ, ਛਲ, ਕਪਟ, ਧੋਖਾ, ਚੋਰੀ, ਬੇ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ੀ, ਰਿਣ ਹੱਤਿਆ ਆਦਿ ਮੈਲ ਤੋਂ, ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਰੱਖਣਾ। ਚਿਤ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਲਈ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ, ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਇਕਾਗਰ ਚਿਤ ਨਾਲ ਜਾਪ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਲਈ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਸਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਲਈ ਅਤਿਅੰਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

(ii) ਦਮ - ਅਰਥਾਤ **(ੳ) ਤਪ** - ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

***ਤਾਮਸੀ ਤਪ** - ਜਲ ਧਾਰੇ ਕਰਨੇ, ਅਗਨੀ ਤਾਪਣੀ, ਭੁੱਖੇ ਰਹਿਣਾ, ਰੋੜਾਂ ਤੇ ਸੌਣਾ, ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨਾ ਤਾਮਸੀ ਤਪ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

***ਰਾਜਸੀ ਤਪ** - ਬੁਰੇ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ। ਬਾਰ-ਬਾਰ ਗੁਰੂ

ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ, ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ - ਰਾਜਸੀ ਤਪ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

***ਸਾਂਤਕੀ ਤਪ** - ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਵਿਕਲਪ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਅਛੋਹ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਧੁਨ, ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਟਿਕਾਉਣਾ। ਇਸਨੂੰ ਸਾਂਤਕੀ ਤਪ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਵਿਚਾਰਨਾ, ਸਤਿ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਪੜ੍ਹਨਾ-ਸੁਣਨਾ ਸਾਂਤਕੀ ਤਪ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਂਤਕੀ ਤਪ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਰੂਹਾਨੀ ਸਫਰ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਹੀ ਤਹਿ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਸੰਤੋਖ - ਜੀਅ ਭਰਕੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ, ਜੋ ਕੁਛ ਆਪਣੀ ਪਰਾਲਬਧ ਅਨੁਸਾਰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਆਵੇ, ਉਸ ਉਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੰਤੋਖ ਧਾਰਨਾ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਨਾ ਪੈਣਾ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ, ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣਾ ਸੰਤੋਖ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਦਾਰਥ ਨਾ ਹੱਥ ਆਉਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਤੋਖੀ ਕਹਿਣਾ, ਸੰਤੋਖੀ ਨਹੀਂ ਕਹਾਉਂਦਾ। ਇਹ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਨ ਵਿਚ ਸਤੁੰਸ਼ਟਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅੱਖਾਂ, ਕੰਨਾਂ, ਹੱਥਾਂ, ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਉਤਮ ਸੰਤੋਖ ਹੈ।

(ੲ) ਆਸਤਿਕ ਭਾਵ - ਗੁਰਵਾਕਾਂ ਤੇ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਲਿਆ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਣਾ, ਇਹ ਤੀਸਰਾ ਨੇਮ ਆਸਤਿਕ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

(ਸ) ਦਾਨ - ਦਾਨ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਫਲ ਵੀ ਘਟ-ਵਧ ਅਵਸਥਾ ਭੇਦ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

***ਤਾਮਸੀ ਦਾਨ** - ਦਾਨ ਦੇਣ ਦੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸਮਰੱਥਾ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੇ ਕਹਿ ਕਹਾ ਕੇ ਵਿੱਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਾਨ ਕਰਾ ਦਿਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਨ ਖੁਸ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਅਫਸੋਸ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅਜਿਹੇ ਦਾਨ ਨੂੰ ਤਾਮਸੀ ਦਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਫਲ ਪੁੰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਪਾਪ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦਾਨ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਉਪਰ ਇਸ ਦਾ ਕੁ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

***ਰਾਜਸੀ ਦਾਨ** - ਆਪਣੀ ਮਾਇਆ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ ਕਰਨਾ। ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਦਾਨੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਦਾਨ ਦਾ ਜਸ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਦਾਨ ਦੇਣਾ, ਪੱਥਰ ਲਵਾਉਣਾ, ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ **advertisement** ਦੇਣੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਰਕੇ ਜਸ ਲੈਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਰੱਖਣੀ, ਇਹ ਰਾਜਸੀ ਦਾਨ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਫਲ, ਜੋ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਮਿਲ ਗਈ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਰਹਿ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਤੀਰਥ ਬਰਤ ਅਰੁ ਦਾਨ ਕਰਿ ਮਨ ਮੈ ਧਰੈ ਗੁਮਾਨੁ॥
ਨਾਨਕ ਨਿਹਫਲ ਜਾਤ ਤਿਹ ਜਿਉ ਕੁੰਚਰ ਇਸਨਾਨੁ॥

ਪੰਨਾ - ੧੪੨੮

***ਸਾਂਤਕੀ ਦਾਨ** - ਸਾਂਤਕੀ ਦਾਨ ਉਸਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਲੋਂ ਦਿਤੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਉਸਦੀ ਮਿਹਰ ਦੇ ਸਦਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀਆਂ ਜਾਨਣਾ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾ ਸਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਦਿਤਾ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਸੌਂਪਣਾ, ਇਹ ਸਾਂਤਕੀ ਦਾਨ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦਾਤੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਵਿਘਨਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਾਰੋਬਾਰ ਵਿਚ ਤਰੱਕੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕੀਤਾ ਸਾਂਤਕੀ ਦਾਨ, ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਪਈ ਮੈਲ ਨੂੰ ਕੱਟਦਾ ਹੈ।

(ਹ) ਪੂਜਾ - ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ***'ਗੁਰ ਕੀ ਮੂਰਤਿ ਮਨ ਮਹਿ ਧਿਆਨੁ'*** ਜਾਂ ਨਾਮ ਧੁਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਜੋਤੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਪੂਰੀ ਵਿਧੀ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਕਰਨਾ। ਅੰਤਰੰਗ ਸ਼ਰਧਾ, ਇਸਦਾ ਫਲ ਵਿਖਸ਼ੇਪ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਕੇ ਇਕਾਗਰ ਚਿਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣੀ, ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਪਠਨ-ਪਾਠ, ਮੰਤਰ-ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਫਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਧਿਕ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

(ਕ) ਪਾਠ - ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਨਾ, ਗੁਰੂ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦੱਸੀ ਸੇਧ ਵਿਚ ਤੋਰਨਾ - ਪਾਠ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

(ਖ) ਦੰਭ ਬਿਨਾਂ - ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਕਪਟ ਤੋਂ, ਛਲ ਤੋਂ ਸੁਥਰਾ ਰੱਖਣਾ, ਸਰਲ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣਾ - ਇਹ ਸੱਤਵਾਂ ਨੇਮ ਹੈ।

(ਗ) ਸਾਂਤਕੀ ਬਿਰਤੀ - ਮਨ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਕਿ -

ਕਬੀਰ ਸਭ ਤੇ ਹਮ ਬੁਰੇ ਹਮ ਤਜਿ ਭਲੋ ਸਭੁ ਕੋਇ॥
ਜਿਨਿ ਐਸਾ ਕਰਿ ਬੂਝਿਆ ਮੀਤੁ ਹਮਾਰਾ ਸੋਇ॥
ਪੰਨਾ - ੧੩੬੪

ਹਮ ਨਹੀ ਚੰਗੇ ਬੁਰਾ ਨਹੀ ਕੋਇ॥
ਪੰਨਾ - ੭੨੮

ਅਭਿਮਾਨ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਫ-ਸੁਥਰਾ ਰੱਖਣਾ, ਅਤੇ ਵਿਅਰਥ ਚਿਤਵਨੀਆਂ ਵਿਚ, day dreams (ਜਾਗ੍ਰਤ ਸੁਪਨੇ) ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਛੋਹ ਰੱਖਣਾ, ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣਾ, ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ। ਦੁਖੀ, ਗਰੀਬ ਉਤੇ ਦਇਆ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਰੱਖਣੀ ਅਤੇ ਕੌੜੇ, ਫਿੱਕੇ ਬੋਲ ਸਹਾਰਨੇ, ਆਪਣੀ ਨਿੰਦਾ ਸੁਣ ਕੇ ਦੁਖੀ ਨਾ ਹੋਣਾ। ਇਹ ਸਾਂਤਕੀ ਬਿਰਤੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ।

(ਘ) ਅਬੋਲ - ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਾਕ ਵਲੋਂ ਮੋਨ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਛੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਕਰਨੀਆਂ, ਸਿਮਰਨ

ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫੁਰਨਾ ਨਾ ਆਉਣ ਦੇਣਾ - ਇਸਨੂੰ ਅਬੋਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

(ਙ) **ਹੋਮ** -ਭੁੱਖੇ ਨੂੰ ਅੰਨ, ਜਲ, ਦੁੱਧ ਦੇਣਾ; ਅੰਨ ਵਸਤਰ ਅਜਿਹੀ ਥਾਂ ਤੇ ਭੇਟਾ ਕਰਨੇ ਜਿਥੋਂ ਭੁੱਖਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ, ਨੰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਬਸਤਰ, ਦਵਾ-ਦਾਰੂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਥਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਦੇਣਾ। ਇਹ ਬ੍ਰਹਮ ਹੋਮ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

(iii) ਸ਼ਰਧਾ - ਗੁਰੂ ਵਾਕ, ਸੰਤ ਬਚਨ ਉਤੇ ਪੂਰਨ ਸ਼ਰਧਾ ਰੱਖ ਕੇ ਮੰਨਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਜਾਨਣਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਵਿਚ ਸਤਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਰੱਖਣਾ - ਸ਼ਰਧਾ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਰਧਾ, ਭਰੋਸਾ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਇਕੋ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਾਮ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਨੀਂ ਦੇਰ ਤੱਕ ਬ੍ਰਹਮ ਵਾਕ, ਮਹਾਂਵਾਕ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਜਾ ਕੈ ਮਨਿ ਗੁਰ ਕੀ ਪਰਤੀਤਿ।।
ਤਿਸੁ ਜਨ ਆਵੈ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਚੀਤਿ।।
ਪੰਨਾ - ੨੮੩

(IV) ਸਮਾਧਾਨ - ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਕੇ ਸਮ, ਦਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨੀ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਣਨਾ, ਸੁਣਨ ਸਮੇਂ ਨੀਂਦ ਅਤੇ ਆਲਸ ਦੀ ਲੈਅਤਾ ਬਿਰਤੀ, ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਅਰਥਾਤ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀ ਬਿਰਤੀ, ਗੁਰੂ ਸਿਧਾਂਤ ਰੂਪੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਣ ਦੀ ਮੂੜ੍ਹਤਾ ਬਿਰਤੀ ਅਤੇ ਚਿਤ ਦੀ ਚੰਚਲਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਣਨਾ ਅਤੇ ਕਮਾਉਣਾ- ਸਮਾਧਾਨਤਾ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ।

(v) ਉਪਰਾਮ - ਵਿਵਹਾਰੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਭਰੇ ਵਿਚਾਰ, ਭੇਦਵਾਦੀ ਬਚਨ, ਬੇ-ਮਤਲਬਾ ਬਕਵਾਸ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ। ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਦੀਆਂ ਉਲਝਣਾਂ ਵਿਚ ਮਨ ਨੂੰ ਨਾ ਫਸਾਉਣਾ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨੀ, ਭਰਮ ਵਿਚ ਡੁੱਬੇ ਹੋਏ ਮਨੋਂ ਅੰਧੇ-ਕੂਪ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸੰਗ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ - ਉਪਰਾਮ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਉਪਰ ਕਥੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ 'ਖਟ-ਸਮਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਣੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਵਿਣੁ ਗੁਣ ਕੀਤੇ ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਇ।।
ਪੰਨਾ - ੪

(vi) ਤਿਤੀਕਸ਼ਾ - ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ, ਮਾਨ-ਅਪਮਾਨ, ਭੁੱਖ-ਤ੍ਰਿਖਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ, ਹਠ ਕਰਕੇ ਸਹਿਨ ਕਰਨਾ ਤਿਤੀਕਸ਼ਾ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ।

੪. ਮੋਖਸ਼ ਇੱਛਾ - ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਅਤੇ ਛਿੰਨ-ਭੰਗਰ ਜਾਣ ਕੇ, ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਭਰਿਆ ਜਾਣ ਕੇ ਇਸਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦਾ

ਨਾਮ ਮੋਖਸ਼ ਇੱਛਾ ਹੈ। ਇਸ ਇੱਛਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਮਰੱਥ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਜਾਣਾ, ਸਤਿਸੰਗ ਕਰਨਾ, ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਲਾਲਸਾ ਮਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣੀ, ਮੋਖਸ਼ ਇੱਛਾ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਇਹ ਚਾਰ ਸਾਧਨ ਪਰਪੱਕ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜਗਿਆਸੂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਪੱਕਤਾ ਵਾਸਤੇ ਤਿੰਨ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ੍ਰਵਣ, ਮੰਨਣ, ਨਿਧਿਆਸਣ ਬਾਰੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਆਦੇਸ਼ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰਵਣ ਦੀ ਅਤੇ ਮੰਨਣ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ 'ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ' ਵਿਚ ਚਾਰ-ਚਾਰ ਪੌੜੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਕਰਕੇ, ਏਸ ਜੀਵ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ। ਨਿਧਿਆਸਣ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ –

ਸਾਸਿ ਸਾਸਿ ਸਿਮਰਹੁ ਗੋਬਿੰਦ॥ ਮਨ ਅੰਤਰ ਕੀ ਉਤਰੈ ਚਿੰਦ॥ ***ਪੰਨਾ – ੨੯੫***

ਬਾਰੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਪ੍ਰਭੁ ਜਪੀਐ॥ ਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਇਹੁ ਮਨੁ ਤਨੁ ਧ੍ਰਪੀਐ॥ ***ਪੰਨਾ – ੨੮੬***

ਅਨੇਕਾਂ ਗੁਰਵਾਕ ਨਿਧਿਆਸਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸ਼ਰਧਾ, ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ, ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ, ਚਿਤ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ, ਆਸਤਿਕ ਬੁੱਧੀ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਸਹਿਤ ਸੁਣਨਾ, ਅਰ ਸੁਣਕੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਚਨਾਂ ਦਾ ਬਾਰੰਬਾਰ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ, ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਗਾਵਿਆ ਤੇ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਹੀ ਥਾਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਆਗਿਆ ਨੂੰ ਸਤਿ-ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਚਾਲ ਨੂੰ ਤੋਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ; ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ –

ਸੇਵਕ ਸਿਖ ਪੂਜਣ ਸਭਿ ਆਵਹਿ
ਸਭਿ ਗਾਵਹਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਊਤਮ ਬਾਨੀ॥
ਗਾਵਿਆ ਸੁਣਿਆ ਤਿਨ ਕਾ ਹਰਿ ਥਾਇ ਪਾਵੈ
ਜਿਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਆਗਿਆ ਸਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਮਾਨੀ॥
ਪੰਨਾ – ੬੬੯

ਸ੍ਰਵਣ, ਮੰਨਣ ਕਰਕੇ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ***'ਏਕੰਕਾਰ'*** ਅਰਥਾਤ ***'ਏਕੋ ਬ੍ਰਹਮ ਦੁਤੀਆ ਨਾਸਤੀ'*** ਜਾਂ ***'ਬ੍ਰਹਮ ਦੀਸੈ ਬ੍ਰਹਮੁ ਸੁਣੀਐ ਏਕੁ ਏਕੁ ਵਖਾਣੀਐ॥ ਆਤਮ ਪਾਸਾਰਾ ਕਰਣਹਾਰਾ ਪ੍ਰਭ ਬਿਨਾ ਨਹੀ ਜਾਣੀਐ॥'*** ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਐਸਾ ਲੀਨ ਕਰਨਾ ਜਿਵੇਂ ਪਤਾਸੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਘੁਲ-ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨਮਕ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਪਾਇਆਂ, ਵਿਚ ਹੀ ਰਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ***'ਏਕੋ ਬ੍ਰਹਮ ਦੁਤੀਆ ਨਾਸਤੀ'*** ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਅਦ੍ਵੈਤ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨਿਧਿਆਸਣ ਪਰਪੱਕ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਨਿਧਿਆਸਣ ਪਰਪੱਕ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੱਤ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਮ-ਆਤਮਾ ਦਾ ਇਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਖਸ਼ਾਤਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਦਿਬ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ 'ਸਭੁ ਗੋਬਿੰਦੁ ਹੈ ਸਭੁ ਗੋਬਿੰਦੁ ਹੈ' ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਜ਼ਾਰਾ ਸ਼ਾਖਸ਼ਾਤਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਹਰ ਥਾਂ ਉਪਰ ਇਕੋ ਹੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਾਖਸ਼ਾਤਕਾਰ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰੂਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ –

ਸੋ ਅੰਤਰਿ ਸੋ ਬਾਹਰਿ ਅਨੰਤ॥ ਘਟਿ ਘਟਿ ਬਿਆਪਿ ਰਹਿਆ ਭਗਵੰਤ॥
ਧਰਨਿ ਮਾਹਿ ਆਕਾਸ ਪਇਆਲ॥ ਸਰਬ ਲੋਕ ਪੂਰਨ

ਧਰਮ ਕੀ ਪਉੜੀ

ਸਤਿਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ ਅਤੇ ਦੁਆਪਰ ਜੁਗ ਬੀਤਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਆਇਆ ਜਗਿਆਸੂ ਡਾਵਾਂ-ਡੋਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਸਾਧਨ ਸਤਿ, ਤ੍ਰੇਤੇ ਦਾ ਸਾਧਨ ਯੱਗ, ਦੁਆਪਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਪੂਜਾ ਸਨ ਪਰ ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਇਹ ਆਪਣਾ ਫਲ ਦੇਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੋ ਗਏ। ਪਾਪ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਨ ਰਾਜੇ ਵਿਚ ਧਰਮ ਰਿਹਾ ਤੇ ਪਰਜਾ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰ ਗੁਆ ਕੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਦਾ ਧਰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਕਸਾਈ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਣ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਾਖੰਡ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅੰਧ-ਕਰਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਜੀਵ ਡਾਵਾਂ-ਡੋਲ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਉਧਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਾ ਦੇਖ ਕੇ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਏ। ਸੱਚ ਦਾ ਕਾਲ ਪੈ ਗਿਆ। ਜਨਤਾ ਦੇ ਸਰਬੱਤ ਅੰਗਾਂ ਵਿਚ ਕੂੜ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਸੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਕਿਹੜੇ ਸਾਧਨ ਨਾਲ ਪਾਰ ਜਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਅਨੇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨਾਸਤਕ ਮਤਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋ ਗਏ ਅਰ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਸੁਚੇ ਅਰਥ ਮਨਮਤਿ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਏ।

ਐਸੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁਖ ਦਾ ਬੁੱਤ ਪੂਜਾ ਵੱਲ ਰੁਝਾਨ ਅਤੇ ਸਤਿ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਆਦਿ ਤਰਸਯੋਗ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸੋਧ ਦਿਤੀ ਕਿ ਹੁਣ ਕਲਿਜੁਗ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਬੀਜਿਆ ਹੋਇਆ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਫਲੀਭੂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਪਏ ਹੋਏ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਅੰਧ ਸੰਸਕਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਮ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਰਾਹ ਰੋਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਮ-ਰਾਮ, ਅਲਾਹ-ਅਲਾਹ, ਗੋਬਿੰਦ, ਨਰਾਇਣ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਨਾਮ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸਨ ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਬੀਜ ਪੁੰਗਰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਹਿਲਿਆਂ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਾਧਨ ਐਨੇ ਬਿਖੜੇ ਸਨ ਕਿ ਆਮ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਭਰੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁਖ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਘਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਮੁਖ ਸਾਧਨ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰਮੁਖ ਭਗਤੀ ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ, ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮੰਨਣ ਕਰਨਾ ਆਦਿ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤੇ, ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਨਾਮ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਸ਼ੁਧਤਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਵੱਸ਼ਕ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਧਣਾਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਨਦੀਣ ਕੱਢਣਾ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਖੇਤ ਨੂੰ ਜੋਤਣਾਂ ਤੇ ਮਨ ਹਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾਥ ਲੈ ਕੇ ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਸੁਹਾਗਾ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਫੇਰ ਖੇਤੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਬਾੜ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਭਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਦੱਸੀ; ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ-

ਮਨੁ ਹਾਲੀ ਕਿਰਸਾਣੀ ਕਰਣੀ ਸਰਮੁ ਪਾਣੀ ਤਨੁ ਖੇਤੁ॥
ਨਾਮੁ ਬੀਜੁ ਸੰਤੋਖੁ ਸੁਹਾਗਾ ਰਖੁ ਗਰੀਬੀ ਵੇਸੁ॥
ਭਾਉ ਕਰਮ ਕਰਿ ਜੰਮਸੀ ਸੇ ਘਰ ਭਾਗਠ ਦੇਖੁ॥
ਪੰਨਾ- ੫੯੫

ਧਰਮ ਦੇ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਕੇ ਨਾਮ ਖੇਤੀ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਗੁਰੂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਮੰਤਰ ਫਲੀਭੂਤ ਹੋ ਕੇ ਨਾਮ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਵਾਸਾ ਕਰਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਥਾਂ ਆਪ ਨੇ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ -

ਸਚੁ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਜੁਗਤਿ ਜਾਣੈ ਜੀਉ॥
ਧਰਤਿ ਕਾਇਆ ਸਾਧਿ ਕੈ ਵਿਚਿ ਦੇਇ ਕਰਤਾ ਬੀਉ॥

ਪੰਨਾ - ੪੬੮

ਅਤੇ ਐਸਾ ਭੀ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਪਹਿਲਾ ਧਰਤੀ ਸਾਧਿ ਕੈ ਸਚੁ ਨਾਮ ਦੇਇ ਦਾਣ॥
ਨਉ ਨਿਧਿ ਉਪਜੈ ਨਾਮੁ ਏਕੁ ਕਰਮਿ ਪਵੈ ਨੀਸਾਣੁ॥
ਪੰਨਾ - ੧੯

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਨ ਰੂਪੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਾਧਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਨਦੀਣ ਰੂਪੀ ਬੇਅੰਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਕਾਰ, ਸ਼ੰਕੇ, ਗਲਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗਲਤ ਨਿਹਚੇ ਕਢਣੇ ਅਤੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ। ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਰਹਿਤਾਂ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਅਵੱਸ਼ਕ ਹਨ -

੧. ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਤੀਤ - ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਜਿਮੀ ਜਮਾਨ ਕੇ ਵਿਖੈ ਸਮਸਤ ਏਕ ਜੋਤਿ ਹੈ॥
ਨ ਬਾਢ ਹੈ ਨ ਘਾਟ ਹੈ ਨ ਬਾਢ ਘਾਟ ਹੋਤ ਹੈ॥

ਉਸ ਦੀ ਸੱਤਾ, ਸਤਯਤਾ ਅਤੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਹੋਵੇ, ਪੂਰਨ ਨਿਸਚਾ ਹੋਵੇ ਕਿ -

ਪੇਖਤ ਸੁਨਤ ਸਦਾ ਹੈ ਸੰਗੇ ਮੈ ਮੂਰਖ ਜਾਨਿਆ ਦੂਰੀ ਰੇ॥

ਪੰਨਾ - ੬੧੨

ਅਤੇ -

ਜਹ ਜਹ ਪੇਖਉ ਤਹ ਹਜੂਰਿ ਦੂਰਿ ਕਤਹੁ ਨ ਜਾਈ॥
ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਸਰਬਤ੍ਰ ਮੈ ਮਨ ਸਦਾ ਧਿਆਈ॥
ਈਤ ਊਤ ਨਹੀ ਬੀਛੁੜੈ ਸੋ ਸੰਗੀ ਗਨੀਐ॥

ਬਿਨਸਿ ਜਾਇ ਜੋ ਨਿਮਖ ਮਹਿ ਸੋ ਅਲਪ ਸੁਖੁ ਭਨੀਐ ।।

ਪੰਨਾ - ੬੭੭

ਅਤੇ ਇਹ ਭੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਬਾਰ ਬਾਰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹਨ। ਇਸ ਨਿਸਚੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਸਧਾਰਣ ਜਿਹੀ ਮਿਸਾਲ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਮਹਾਤਮਾ ਆਪਣੇ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁਖ ਚੇਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਚੋਣ ਕਰਕੇ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਥਾਪਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਹਿਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੋਨਾਂ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਮੰਤਵ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਦੋ ਕਬੂਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ-ਇਕ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਫੜ ਲਓ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਜਿਹੜਾ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਹ ਇਸ ਪਦਵੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਬੂਤਰ ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਮਾਰਨੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਖਦਾ ਨ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਇਕ ਚੇਲਾ ਤਾਂ ਦੌੜ ਕੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਇਕ ਮਕਾਨ ਦੇ ਪਿਛੇ, ਉਹਲੇ ਜਿਹੇ ਗਿਆ, ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕਬੂਤਰ ਦੀ ਗਰਦਨ ਝਟਪਟ ਮਰੋੜ ਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਕੋਲ ਲਿਆ ਸੁੱਟਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਪ੍ਰੀਤ ਦੂਸਰਾ ਚੇਲਾ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਗੰਨੇ ਦੇ ਖੇਤ 'ਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਏਥੇ ਕੋਈ ਦੇਖ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਪਰ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਗੰਨਿਆਂ ਦੇ ਉਤੇ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਟਿੱਡੀਆਂ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਦੇਖੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਏਥੇ ਤਾਂ ਇਹ ਜਾਨਵਰ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਕਬੂਤਰ ਸਮੇਤ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਥੇ ਪੰਛੀ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ; ਫੇਰ ਇਕ ਟੋਏ ਵਿਚ ਵੜ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਉਪਰ ਕਪੜਾ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਿ ਹੁਣ ਇਹਨੂੰ ਮੈਂ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉਤੇ ਪੱਟੀ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਥੇ ਹੁਣ ਕੌਣ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਕਣ-ਕਣ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਖੇਡ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਅਤੇ ਕਬੂਤਰ ਨੂੰ ਭੀ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਕਬੂਤਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਨਾ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਵਾਪਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਪਾਸ ਜਿਉਂਦਾ ਹੀ ਕਬੂਤਰ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ! ਮੈਨੂੰ ਐਸੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਭੀ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਨ ਦੇਖਦਾ ਹੋਵੇ, ਐਸੀ ਕੋਈ ਗੁਪਤ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨ ਤੱਕ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਐਨੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਜਿਸ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਉਤੇ ਐਡਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਹੈ ਉਹ ਸੁਰਤਿ ਰਾਹੀਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਇਹਨੂੰ ਹੀ ਥਾਪਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਚੇਲਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਨੈਣ ਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ

ਦੇ ਬਚਨ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਕਿਉਂ ਨ ਹੋਣ, ਉਹ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਅਗਵਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ।

੨. ਗੁਰੂ ਉਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ – ਗੁਰੂ ਦੀ ਪਦਵੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਚੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਉਤੇ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਨਾਮ ਚਿਤ ਆਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ ਕਿ –

ਜਾ ਕੈ ਮਨਿ ਗੁਰ ਕੀ ਪਰਤੀਤਿ॥
ਤਿਸੁ ਜਨ ਆਵੈ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਚੀਤਿ॥
ਪੰਨਾ – ੨੮੩

ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠੀਆਂ ਬਚਨ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਜੀ ਵੱਲ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਧਰਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਵੀ ਆਬਾਦੀ ਹੈ, ਰਹੇ ਹੋ ਅਤੇ ਕੌਤਕ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ ਹੋ; ਸੋ ਆਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਰਹੇ ਹੋ? ਅਤੇ ਕਿਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਉਦਾਸੀਆਂ ਸਮੇਂ ਸੰਗ ਰਹੇ ਹੋ?

ਤਾਂ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਪੂਰਨ ਸੰਤ ਸਨ।" ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, "ਭਾਈ ਬਾਲਾ! ਤੁਸੀਂ ਪੂਰਨ ਸੰਤ ਹੋਏ।" ਅਤੇ ਫੇਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਭੀ ਇਹੋ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤਾਂ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਸਨ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਬਾਬਾ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਹੋਏ।" ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਸਿਖਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਹਚਾ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤੇ। ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਆਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਸੀ।" ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤਾਂ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ, ਕਰੋੜਾਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਆਪ ਨਾਰਾਇਣ ਹੀ ਕਲਾ ਧਾਰਿ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟੇ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਕਰੋੜਾਂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ, ਗਣ ਗੰਧਰਬ ਆਦਿ ਆਪ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੋ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤਾਂ ਆਪ ਗੁਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਅਗਿਆਨ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਸਨ।

ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸੀਸ ਨਿਵਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਪ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਬਣ ਗਏ ਹੋ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ

ਪਾਵਨ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ –

ਸਮੁੰਦੁ ਵਿਰੋਲਿ ਸਰੀਰੁ ਹਮ ਦੇਖਿਆ ਇਕ ਵਸਤੁ ਅਨੂਪ ਦਿਖਾਈ।।
ਗੁਰ ਗੋਵਿੰਦੁ ਗੋਵਿੰਦੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਨਾਨਕ ਭੇਦੁ ਨ ਭਾਈ।।

ਪੰਨਾ – ੪੪੨

ਸੋ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿੱਚ ਭੇਦ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਪਰਮ ਪਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਨੁਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚਿਤਵਨੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸ਼ਰਧਾ ਤੋਂ ਹੀਣਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਗਿਆਸੂ ਸਦਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖੇ। ਵੈਸੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਗੁਰੂ ਉਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਇਹ ਕਿ ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਇਕ ਚੰਗਾ ਸੰਤ ਹੈ; ਦੂਸਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਇਹ ਕਿ ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਸਭ ਸੰਤਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੰਤ ਹੈ, ਤੀਸਰਾ – ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚੌਥਾ ਇਹ ਕਿ ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਆਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੀ ਹੈ। ਸੋ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਚੌਥੀ ਧਾਰਨਾ ਵਾਲਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਉਤਪੰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਓਨੇ ਚਿਰ ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਅਗਾਧ ਬੋਧ ਬਚਨਾਂ ਤੇ ਕਦਾਚਿਤ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਉਪਜ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਮੱਤ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗ ਸਕਦਾ।

੩. ਗੁਰ ਮੰਤਰ ਉਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ – ਗੁਰੂ ਜੋ ਮੰਤਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨ ਕਰਕੇ ਐਵੇਂ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਵਿੱਚ ਪੈਣਾ ਕਿ ਫਲਾਣਾ ਮੰਤਰ ਉਚਤਮ ਹੈ ਜਾਂ ਫਲਾਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਪਰਦਾ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਮੰਤਰ ਛੇਤੀਂ ਫਲੀਭੂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵਿਅਰਥ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਐਸੇ ਡੋਲਵੇਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਮੰਤਰ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮੰਤਰ ਉਪਰ ਭਰੋਸਾ ਨਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਵਿੱਚ ਸਿਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਇਸ ਪਰਥਾਇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਜਗਿਆਸੂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰ ਮੰਤਰ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੋ ਤਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਮਨੋਰਥ ਸਿੱਧ ਕਰ ਸਕਾਂ ਅਤੇ ਜੰਮਣ-ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚੋਂ ਛੁਟ ਜਾਵਾਂ।

ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਫੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ! ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਦੋਸ਼ ਹੋਇਆ ਕਕਦੇ ਨੇ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਦੋਸ਼ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਇਹ ਜੀਵ ਭਗਤੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸੋ ਪਹਿਲਾ ਦੋਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮਾਂ ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਨੂੰ ਮੈਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਮੈਲ ਨਾ ਉਤਾਰੀ ਜਾਵੇ, ਓਨਾਂ ਚਿਰ ਨਾਮ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਮੈਲ ਨੂੰ ਉਤਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸਹਿਤ ਪਠਨ ਪਾਠਨ, ਸ੍ਰਵਣ ਅਤੇ ਮੰਨਣ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਰਮ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ

ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਦੋਸ਼ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਦਾ, ਵਿਖਸ਼ੇਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੀਵ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਤੀ ਕਰੜੇ ਅਤੇ ਘਣੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਭੁੱਲ-ਭੁਲੱਈਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲੰਮੀਆਂ ਉਡਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦਾ ਅਤੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਪੰਖੀ ਬਿਰਖ ਸੁਹਾਵੜੇ ਊਡਹਿ ਦਹਿਦਿਸ ਜਾਹਿ।।
ਜੇਤਾ ਊਡਹਿ ਦੂਖ ਘਣੇ ਨਿਤ ਦਾਝਹਿ ਤੈ ਬਿਲਲਾਹਿ।।
ਪੰਨਾ - ੬੬

ਅਤੇ

ਮਾਇਆ ਜਾਲੁ ਪਸਾਰਿਆ ਭੀਤਰਿ ਚੋਗ ਬਣਾਇ।।

ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਪੰਖੀ ਫਾਸਿਆ ਨਿਕਸੁ ਨਾ ਪਾਇ ਮਾਇ।।
ਪੰਨਾ - ੫੦

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਜੀਵ ਹਰ ਵਕਤ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਵਿਕਲਪ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨ, ਇਕਾਗ੍ਰਤਾ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਟਿਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਇਸ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ **'ਵਿਖਸ਼ੇਪਤਾ'** ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਮਨ ਦੀ ਇਕਾਗ੍ਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ - ਇਕ **'ਬਹਿਰੰਗ ਉਪਾਸ਼ਨਾ'** ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਨਾ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਉਣਾ, ਭੋਗ ਲਵਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਆਦਿ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਦੇ ਅੰਗ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੂਸਰੀ **'ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਉਪਾਸ਼ਨਾ'** ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਧੁਨਿ ਉਪਰ ਬਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਕੋਚ ਕੇ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਕੇਂਦ੍ਰਤ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਧਿਆਨ ਧਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਭਜਨ ਕਰਨਾ। ਜਦੋਂ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਤੋਂ ਵਿਖਸ਼ੇਪ ਦੋਸ਼ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ 'ਅਵਰਨ' ਦਾ ਪਰਦਾ ਗੁਰੂ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਨਹੀਂ ਉਤਰਿਆ ਕਰਦਾ।

ਸੋ ਇਹ ਸਾਧਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਨਾ, ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਬਰਤਨ ਮਾਂਜਣੇ, ਪਾਣੀ ਭਰਨਾ, ਝਾੜੂ ਦੇਣਾ ਇਤਿਆਦਿ ਅਨੇਕ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਹਨ, ਕਰਿਆ ਕਰ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਗਿਆ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰ ਮੰਤਰ ਲੈਣਾ

ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸ ਇਕ ਰਾਜੇ ਦੇ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕੀਮਤੀ ਗਲੀਚੇ ਵਿਛਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੇ ਪੈਰ ਲਿਬੜੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੰਦਿਆਂ ਫੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ - ਪਰ੍ਹੇ-ਪਰ੍ਹੇ-ਪਰ੍ਹੇ-ਪਰ੍ਹੇ-ਪਰ੍ਹੇ। ਉਸ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਮੰਤਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਉਪਰ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਸਦਾ ਅਖੰਡ ਜਾਪ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਸ਼ਬਦ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਦੁਆਰਾ ਮਨ ਦੀ ਵਿਖਸ਼ੇਪਤਾ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਚਿਤ ਇਕਾਗਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਸ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਗਿਆ ਅਤੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਇਸ ਮੰਤਰ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਰੇ, ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਲਗੀਆਂ।

ਇਕ ਦਿਨ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੂੰ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਉਤਰ ਲੈਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸ ਭੇਜਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਚਿਤ ਵਿਚ ਸਫਰ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਕੁਝ ਚਿਤਵਨੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਘਟ-ਘਟ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਵਲੋਂ ਦੱਸੀ ਗਈ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਆਇਆ ਅਤੇ ਕੁਛ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਤਰ ਲਿਆ ਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਗਿਆ। ਮਹਾਤਮਾ ਉਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਸਚਰਜਤਾ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਅਜੇ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੂੰ ਮੰਤਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਇਹਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਐਨੀ ਛੇਤੀਂ ਫਲ ਕਿਵੇਂ ਲਗ ਗਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਉਤਰ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਿਆ। ਮਹਾਤਮਾ ਸਮਾਧਿਸ਼ਟ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਪੁਜੇ ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਨਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਆਪ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰਾ ਪਰਮ ਭਗਤ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ 'ਪਰ੍ਹੇ-ਪਰ੍ਹੇ' ਕਹਿ ਕੇ ਹਰਦਮ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਇਹ ਭੀ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਹੈ? ਪ੍ਰਭੂ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਮੈਨੂੰ 'ਅਪਰੰਪਰ' ਆਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਅਤੇ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ, ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਇਸਥਿਤ ਹਾਂ ਅਤੇ 'ਪਰ੍ਹੇ-ਪਰ੍ਹੇ' ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੇ ਜਪਿਆ ਹੈ।

ਸੋ, ਐਸੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਸੁਣਾ ਕੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਗੁਰਮੰਤਰ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਜਪਣ ਵਾਲੇ ਮੰਤਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਮਨ ਡਾਵਾਂ-ਡੋਲ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੰਤਰ ਫਲੀਭੂਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੰਤਰ ਉਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣੀ ਅਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

੪. ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਉਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ - ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਉਤੇ ਜਦੋਂ ਤਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਓਨੇ ਚਿਰ ਤਕ ਨਾਮ ਨੂੰ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਸਤਾ ਜਿਹਾ ਪਦਾਰਥ ਮੰਨਦਾ ਹੈ - ਜਗਿਆਸੂ। ਪਰ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕੇਵਲ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਅਮੋਲਕ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਉਤੇ ਕੋਈ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਤੋਂ ਹੀਣਾ ਮਨੁਖ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਧਨ

ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਮਾਤਾ ਲੋਈ ਅਤੇ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸਭ ਨੇ ਸੁਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਲੋਈ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਰਾਜੇ ਦਾ ਰੋਗ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਉਸ ਤੋਂ 'ਰਾਮ' ਕਹਾਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਤਿੰਨ ਵਾਰ 'ਰਾਮ' ਕਹਾਉਣਾ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਨ ਭਾਇਆ ਅਤੇ ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਲੋਈ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ 'ਰਾਮ' ਕਹਾ ਕੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਕਰੋੜਾਂ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ; ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ 'ਰਾਮ' ਉਸ ਦੇ ਰੋਗੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਅਰੋਗ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਹਾਇਆ ਅਤੇ ਤੀਸਰੀ ਵਾਰ 'ਰਾਮ' ਉਸਨੂੰ ਮੰਤਰ ਰੂਪ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਫੇਰ ਮੁੜ ਕੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਨ ਹੋ ਜਾਵੇ।"

ਸੋ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਹ ਮਹਿਮਾ ਇਸ ਡਿਗਰੀ ਤਕ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵਸਦੀ, ਜਗਿਆਸੂ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵੇਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਫੁਰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

੫. ਪੰਜਵਾਂ ਗੁਣ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸੱਤਾ ਉਪਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਰੱਖਣਾ – ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਜੀਵ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁਕਮ ਰਾਹੀਂ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਣਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ***'ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ'*** ਅਤੇ ***'ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ।'*** ਐਸੇ ਅਨੇਕਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਫੁਰਮਾਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਜੀਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਰਹਿਣਾ ਨਾਮ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਾਈ ਭਿਖਾਰੀ ਜੀ ਦਾ ਪੁਤਰ ਮ੍ਰਿਤੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਆਪ ਵਿਆਹ ਦੇ ਕਾਰਜ ਦੌਰਾਨ ਭੀ ਇਕ ਰਸ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹੇ।

੬. ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਅਛੋਹ ਰਖਣਾ– ਕਿਉਂਕਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਹੇਤੂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਛਿਨ ਭੰਗਰ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਬੰਨ੍ਹਿਆਂ ਹੋਇਆ ਜੀਵ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਭਵਸਾਗਰ ਵਿਚ ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਗੋਤੇ ਖਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਐਨਾ ਗਹਿਰਾ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੁੱਲਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਯੋਗ ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਜੀ, ਜੋ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦਰ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਸਨ, ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਤੋਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਉਚੀ-ਉਚੀ ਹੱਸਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਟੁੱਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਲੱਤਾਂ ਵਾਲੇ ਕੀੜੇ ਨੂੰ, ਜੋ ਕਿ ਦੀਵਾਰ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਦੇਖ ਕੇ ਹੱਸਿਆ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀ ਮਨੋਬਿਰਤੀ ਜਾਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਅਸਚਰਜਤਾ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜੀਵ ਅੱਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ੧੪ ਵਾਰ

ਸਵਰਗ ਦੇ ਰਾਜੇ ਇੰਦਰ ਦੀ ਪਦਵੀ ਉਤੇ ਸ਼ੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਪਰ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਬੰਨ੍ਹਿਆਂ ਹੋਇਆ ਚੁਰਾਸੀ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਅਜੇ ਭੀ ਘੁਮੇਟਣੀਆਂ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੇ ਭੀ ਇਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜਨਮ ਧਾਰ ਕੇ ਇਕ ਸੌ ਜੱਗ ਨਿਰਵਿਘਨ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਇੰਦਰ ਦੀ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਾਂ। ਇਸ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਇਹ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ, ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਪਰਮ ਪਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਾਂ ਅਤੇ ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਲਈ ਪਰਮ ਸੁਖ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਵਾਂ।

ਸੋ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਹੁਤ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਸਾਡੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਛੁਪੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤਾਂਈਂ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ, ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਸਾਨੂੰ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਘੁਮਾਉਂਦੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਧਨ ਵਾਸ਼ਨਾ, ਪੁਤਰ ਵਾਸ਼ਨਾ, ਲੋਕ ਵਾਸ਼ਨਾ, ਸਵਰਗ ਵਾਸ਼ਨਾ, ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਵਾਸ਼ਨਾ, ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਵਾਸ਼ਨਾ, ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ, ਰਾਜਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਇਤਿਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਜੀਵ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਜਦੋਂ ਗੁਰ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸ਼ੀਘ੍ਰ ਹੀ ਫਲੀਭੂਤ ਹੋ ਕੇ ਨਾਮ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ।

੭. ਨਾਮ ਜਪਣ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਲਗਨ - ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਅਤੇ ਭਗਤ ਧਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਨਾਮ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕੀਤੀ। ਭਗਤ ਧਰੂ ਨੇ ਨਾਰਦ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਜਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਉਸਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਜਗਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਰਥਾਇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਨਾਰਦ ਕਹਤ ਸੁਨਤ ਧ੍ਰੂਅ ਬਾਰਿਕ ਭਜਨ ਮਾਹਿ ਲਿਪਟਾਨੋ।।
ਪੰਨਾ - ੮੩੦

ਇਕ ਥਾਂ ਹੋਰ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਹਸਤੀ ਸਿਰਿ ਜਿਉ ਅੰਕਸੁ ਹੈ ਅਹਰਣਿ ਜਿਉ ਸਿਰੁ ਦੇਇ।।
ਮਨੁ ਤਨੁ ਆਗੈ ਰਾਖਿ ਕੈ ਊਭੀ ਸੇਵ ਕਰੇਇ।।
ਪੰਨਾ - ੬੪੭

ਨਿਸ਼ਕਾਮਤਾ ਸਹਿਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਨਿਰਮਲਤਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਨਮਾਂ ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਮੈਲ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਧੋ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸ਼ੀਘਰ ਹੀ ਸਿੱਧਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣਾ ਅਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ -

ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਹੋਇ ਨਿਹਕਾਮੀ॥
ਤਿਸ ਕਉ ਹੋਤ ਪਰਾਪਤਿ ਸੁਆਮੀ॥
ਪੰਨਾ - ੨੮੭

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਦੋਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ - **ਉਸਤਤਿ ਅਤੇ ਨਿੰਦਾ**। ਆਪਣੀ ਉਸਤਤਿ ਸੁਣ ਕੇ ਮਨੁਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਵਿਪ੍ਰੀਤ ਨਿੰਦਿਆ ਸੁਣ ਕੇ ਮਨੁਖ ਦਾ ਮਨ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਹ ਦੋਵੇਂ - ਉਸਤਤਿ ਅਤੇ ਨਿੰਦਿਆ, ਰਾਗ ਅਤੇ ਦਵੈਸ਼ ਦਾ ਕਲੇਸ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵਿਚਲਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਭਜਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਨ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਸਗੋਂ ਅਨੇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਫੁਰਨੇ ਉਠਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਫੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਨਿਰਬਾਣ ਪਦਵੀ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰੋ। ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਸਤਤਿ ਨਿੰਦਿਆ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਧੀਰਜ, ਖਿਮਾ, ਦਾਨ, ਕੋਮਲ ਹਿਰਦਾ, ਸਤਿ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਬਚਨ ਕਰਨੇ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਹਾਇਕ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਨਿਰਮਾਣਤਾ, ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਅਤਿ ਉਤਮ ਭੂਸ਼ਣ (ਗਹਿਣਾ) ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵਲੋਂ ਦੱਸੀ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਰਖਣਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ -

ਪਰ ਤ੍ਰਿਅ ਰੂਪੁ ਨ ਪੇਖੈ ਨੇਤ੍ਰ॥ ਪੰਨਾ - ੨੭੪

ਕਰਨ ਨ ਸੁਨੈ ਕਾਹੂ ਕੀ ਨਿੰਦਾ॥ ਪੰਨਾ - ੨੭੪

ਫਰੀਦਾ ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਿ ਗੁਸਾ ਮਨਿ ਨ ਹਢਾਇ॥

ਦੇਹੀ ਰੋਗੁ ਨ ਲਗਈ ਪਲੈ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਪਾਇ॥ ਪੰਨਾ - ੧੩੮੧

ਵਵਾ ਵੈਰੁ ਨ ਕਰੀਐ ਕਾਹੂ॥
ਘਟ ਘਟ ਅੰਤਰਿ ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਾਹੂ॥ ਪੰਨਾ - ੨੫੯

ਬਿਨ ਸੇਵਾ ਧ੍ਰਿਗ ਹਥ ਪੈਰ ਹੋਰ ਨਿਹਫਲ ਕਰਣੀ॥

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ -

ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਜਿਉਣਾ ਹੀ ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਫੇਰ, ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੱਡਾ ਗੁਣ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ, ਅਨੇਕਾਂ ਰੋਗਾਂ ਅਤੇ ਵਿਘਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰ ਅਪਣੇ ਵਾਕ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ -

ਫਿਕਾ ਬੋਲਿ ਵਿਗੁਚਣਾ ਸੁਣਿ ਮੂਰਖ ਮਨ ਅਜਾਣ॥
ਪੰਨਾ - ੧੫

ਫੇਰ -

ਨਾਨਕ ਫਿਕੈ ਬੋਲਿਐ ਤਨੁ ਮਨੁ ਫਿਕਾ ਹੋਇ॥
ਫਿਕੋ ਫਿਕਾ ਸਦੀਐ ਫਿਕੇ ਫਿਕੀ ਸੋਇ॥
ਫਿਕਾ ਦਰਗਹਿ ਸਟੀਐ ਮੁਹਿ ਥੁਕਾ ਫਿਕੇ ਪਾਇ॥
ਫਿਕਾ ਮੂਰਖੁ ਆਖੀਐ ਪਾਣਾ ਲਹੈ ਸਜਾਇ॥ ਪੰਨਾ - ੪੭੩

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ – 'ਸਰਵੋਤਮ'

(ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ)

ਸ੍ਰੀ ਸੰਤ ਜੀ (ਸੰਤ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਸੇ ਮਿਲਕਰ ਮੁਝੇ ਜੋ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਮਿਲੀ, ਮੁਝੇ ਐਸਾ ਮਾਲੂਮ ਹੂਆ ਕਿ ਜੀਵਨ ਮੇਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋ ਐਸਾ ਹੈ, ਜੋ ਜਿਤਨਾ ਅੰਦਰ ਸੇ, ਵੈਸਾ ਹੀ ਬਾਹਰ ਸੇ ਅਪਨਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਸੱਚਾ, ਸਰਲ; ਕੋਈ ਛਲ ਕਪਟ ਪਾਖੰਡ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਏਕ ਮਹਾਨ ਬਾਤ – ਅਗਰ ਹਮਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਮੇਂ ਸਭੀ ਸੰਤ ਲੋਗ ਇਸੀ ਤਰਹ ਕਾ ਜੀਵਨ ਅਪਨਾਅ ਲੇਂ ਤੋ ਹਮਾਰਾ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਫਿਰ ਅਪਨੀ **ancient glory** (ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮਾਣ) ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਅਬ ਮੁਝੇ ਆਪ ਸੇ ਕਹਨਾ ਹੈ – ਆਪ ਸਭ ਕੋ ਯੇ ਭੀ ਗਿਆਨ ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਆਪ ਨਿਤਯ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਪਾਠ ਕਰਤੇ ਹੋ, ਜਪ ਕਰਤੇ ਹੋ ਲੇਕਿਨ ਏਕ ਬਾਤ ਆਪ ਸਮਝ ਲੀਜੀਏ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈਂ, ਉਨ ਸਭ ਮੇਂ ਸੇ ਸਰਲ ਗ੍ਰੰਥ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੈਂ। ਜਿਤਨਾ ਸਰਲ ਗ੍ਰੰਥ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੈਂ, ਔਰ ਸੰਸਾਰ ਕਾ ਕੋਈ ਭੀ ਗ੍ਰੰਥ ਨਹੀਂ – ਏਕ ਬਾਤ। ਦੂਸਰੀ ਬਾਤ ਯੇ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਨਿਚੋੜ ਸਾਰੇ ਧਰਮੋਂ ਕਾ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਅੰਦਰ ਹੈ, ਵੋ ਅਨਯ ਗ੍ਰੰਥੋਂ ਮੇਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ ਆਪ ਕੋ। ਯੇ ਤੋ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਧਰਮ ਹੈਂ, ਉਨ ਕੋ ਫਿਲਟਰ **(filter)** ਕਰਕੇ ਬਨਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਯੇ ਸੂੱਤਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕੀ, ਉਨਕੀ ਮਹਾਨ ਕਿਰਪਾ ਸੇ, ਔਰ ਅੱਨਯ ਗੁਰੂਓਂ ਕੀ ਕਿਰਪਾ ਸੇ, ਉਨ ਕੇ ਬਲੀਦਾਨ ਸੇ ਬਨਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਕਾ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ – ਮੈਂ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਕੋ ਆਪ ਕੇ ਸਾਮਨੇ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਰਹਾਂ ਹੂੰ, ਅਗਰ ਕੋਈ ਇਸ ਕੇ ਊਪਰ **discussion** (ਚਰਚਾ) ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ ਤੋ ਮੈਂ ਉਸਕੋ ੧੦੧ ਪੁਆਇੰਟ **(point)** ਬਨਾ ਕਰ ਕੇ ਬਤਾ ਸਕਤਾ ਹੂੰ ਕਿ ਐਸਾ ਗ੍ਰੰਥ ਔਰ ਦੂਸਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਤੀਨ ਚੀਜ਼ੇਂ ਸਮਝਨੇ ਕੀ ਹੋਤੀ ਹੈਂ। ਸਿੱਖ ਸ਼ਬਦ – ਸੇਵਕ ਕੇ ਲੀਏ ਆਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਸੇਵਾ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਹੀ ਅਪਨਾ ਪੂਰਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਦੇਤਾ ਹੈ। ਸਿਖ ਉਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਕਿ ਦੂਸਰੋਂ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਆਨੰਦ ਲੇਤਾ ਹੈ। ਜੋ ਦੁਖੀ ਹੋ, ਜਿਸ ਕੋ ਅਵੱਸ਼ਕਤਾ ਹੋ, ਉਸੀ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਹੈ ਸ਼ਬਦ – ਗ੍ਰੰਥ। ਗੁਰੂਓਂ ਕੀ ਜਿਤਨੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਸੰਤੋਂ ਕੀ ਬਾਣੀ ਕੋ ਗ੍ਰੰਥਿਤ ਕਰ ਦੀਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਏਕ ਸੁਚਾਰੂ ਰੂਪ ਮੇਂ ਸੰਜੋਅ ਦੀਆ ਗਿਆ ਹੈ; ਉਸ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ – ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ। ਮੈਨੇ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਮੇਂ – ਜਿਨ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕੋ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ – ਉਨ ਮੇਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਸਵੈਧਯ ਅਧਿਐਨ ਕੀਆ ਤੋ ਮੁਝੇ ਯੇ ਲਗਾ ਕਿ ਗੀਤਾ – ਵੋ ਵਿਕਲਿਸ਼ਟ ਚੀਜ਼ ਹੈ; ਬਾਈਬਲ – ਵੋ ਭੀ ਸਭ ਕੇ ਸਮਝ ਮੇਂ ਨਹੀਂ ਆਤੀ; ਕੁਰਾਨ ਮਜੀਦ – ਵੋ ਭੀ ਸਭ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪਾਤੇ, ਲੇਕਿਨ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੋ ਕੋਈ ਅਗਰ ਪੜ੍ਹ ਲੇ, ਤੋ ਸਭ ਕੇ ਸਮਝ ਮੇਂ ਆ ਸਕਤੀ ਹੈ; ਬੋਧ, ਅਬੋਧ, ਵਿਦਵਾਨ ਭੀ ਉਸ ਕੋ ਸਮਝ ਲੇਤੇ ਹੈਂ। ਅਬ ਤਰਕ-ਬਤਰਕ ਮੇਂ ਜਾਕਰ – ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਕਿਆ ਅਰਥ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਕੈਸੇ ਕਹਾ

ਗਿਆ ਹੈ ਤੋ ਇਸ ਕੇ ਲੀਏ ਮੈਂ ਆਪ ਸੇ ਏਕ ਬਾਤ ਕਹਨਾ ਚਾਹਤਾ ਹੂੰ। ਗੁਰੂ ਲੋਗ ਏਕ ਸਥਾਨ ਸੇ ਦੂਸਰੇ ਸਥਾਨ ਪਰ **travel** (ਯਾਤਰਾ) ਕਰਤੇ-ਕਰਤੇ-ਕਰਤੇ-ਕਰਤੇ-ਕਰਤੇ-ਕਰਤੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਔਰ ਉਨਕੀ ਬੋਲੀਓਂ ਕੋ, ਜਹਾਂ-ਜਹਾਂ ਗਏ, ਵਹਾਂ-ਵਹਾਂ ਕੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਕੋ ਉਨਹੋਂ ਨੇ ਬਤਾਇਆ - ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੇਂ। ਅਭੀ ਯੇ ਸੋਧ ਨਹੀਂ ਹੂਆ ਜੈਸੇ ਮੈਂ ਆਪਸੇ ਕਹਤਾ ਹੂੰ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋ ਸਿਰੜ ਚੜ੍ਹ ਗਈ ਥੀ। ਅਬ ਯੇ ਸਿਰੜ **word** (ਸ਼ਬਦ) ਜੋ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਪਹਾੜੀ ਆਦਮੀ ਜਾਨ ਸਕਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰੜ ਕਿਆ ਹੋਤੀ ਹੈ - ਯੇ ਪਹਾੜੀ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਜਿਤਨੀ ਭੀ ਆਪ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾਏਂ ਹੈਂ, ਉਨ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਆਪ ਕੋ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੇਂ ਮਿਲ ਜਾਏਂਗੇ - ਜੋ ਭੀ ਬੋਲੇ ਆਪ। ਜੋ ਭੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋ, ਉਸ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਅਵੱਸ਼ਿਆ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੇਂ ਮਿਲੇ ਹੂਏ ਹੈਂ। ਇਸ ਕਾ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਲੋਗ ਭਾਰਤ ਭ੍ਰਮਣ ਕੀਏ, ਉਸ ਭ੍ਰਮਣ ਮੇਂ, ਉਸ **journey** ਮੇਂ ਜਹਾਂ ਜਹਾਂ ਗਏ, ਵਹਾਂ ਵਹਾਂ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਭੀ ਉਨਹੋਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੇਂ ਗ੍ਰੰਥਿਤ ਕਰ ਦੀ। ਏਕ ਮਹਾਨ ਸਾਗਰ ਹੈ - ਸਾਗਰ ਮੇਂ ਜੋ ਜਿਤਨੀ ਡੁਬਕੀ ਲਗਾਏਗਾ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਉਸ ਕੋ ਕੁਛ ਨਾ ਕੁਛ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ। ਤੋ ਮੇਰੇ ਕਹਨੇ ਕਾ ਮਤਲਬ ਯੇ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਰਧਾ ਸੇ, ਭਕਤੀ ਸੇ ਆਪ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਸ੍ਵੈਧਯ ਕਰੇਂ। ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੋ ਪੂਜਨਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਮ ਲੋਗ ਕਿਆ ਕਰਤੇ ਹੈਂ - ਪ੍ਰਾਯ, ਆਰਤੀ ਲੇਕਰ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੋ ਊਪਰ ਸਥਾਨ ਦੇ ਕਰ ਪੂਜਤੇ ਹੈਂ। ਅੱਛੀ ਬਾਤ ਹੈ ਵੋ। ਵੋ ਤੋ ਹੋਨਾ ਹੀ ਚਾਹੀਏ - ਆਦਰ ਔਰ ਸਤਿਕਾਰ ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਕਾ ਸ੍ਵੈਧਯ ਕਰਨਾ, ਉਸ ਕੋ ਸਮਝਨਾ, ਉਸ ਕੇ ਅਨੁਰੂਪ ਚਲਨਾ; ਬਹੁਤ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ੋਂ ਮੇਂ ੧੫੬ ਦੇਸ਼ੋਂ ਕਾ ਭ੍ਰਮਣ ਕਰਨੇ ਕੇ ਪਸ਼ਚਾਤ ਮੈਂ ਇਸ ਨਿਰਨੇ ਪਰ ਪਹੁੰਚਾ ਹੂੰ ਕਿ ਵੋ ਕੋਈ ਭੀ ਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ, ਜਹਾਂ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਹੈਂ। ਅਰ ਵੋ ਭੀ ਕੋਈ ਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ, ਜਹਾਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਜਹਾਂ ਗੁਰੂਦੁਆਰਾ ਨਾ ਬਨਾ ਹੋ।

ਅਬ ਆਪ ਕੋ ਏਕ ਬਾਤ ਬਤਾਊਂ - ਮੈਂ ਲੰਡਨ ਮੇਂ ਥਾ, ਤੋ ਗੁਰੂਦੁਆਰਾ ਮੇਂ ਜੈਸੇ ਸਭ ਨੇ ਅਪਨੇ ਅਪਨੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਏ; ਮੈਨੇ ਭੀ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਏ। ਜਬ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਬੰਟਨੇ ਲਗਾ, ਤੋ ਕੁਛ ਲੋਗ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਚਮਚ ਸੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਮਤ ਲੋ, ਹਾਥ ਸੇ ਲੋ। ਇਸੀ ਪੇ ਝਗੜਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਲਵਾਰੇਂ ਨਿਕਲ ਪੜੀ, ਔਰ ਕਈ ਲੋਗ ਘਾਇਲ ਹੋ ਗਏ। ਇਨ ਬਾਤੋਂ ਸੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਕੋ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੂਆ ਹੈ। ਐਸੇ ਭਾਵਨਾਓਂ ਸੇ, ਜਿਸਮੇਂ ਅਪਨੇ ਹੀ ਭਾਈਓਂ ਕੋ, ਅਪਨੇ ਹੀ ਧਰਮ ਕੋ, ਔਰ ਅਪਨੇ ਹੀ ਲੋਗੋਂ ਕੋ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ; ਇਸ ਕੋ ਕਤੱਈ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਮੈਂ ਤੋ ਚੁਪ ਚਾਪ ਰਹਾ ਬੈਠਾ ਹੂਆ। ਉਸ ਮੇਂ ੪੫ ਆਦਮੀ ਘਾਇਲ ਹੋ ਗਏ ਥੇ - ਤਲਵਾਰੋਂ ਸੇ। ਮੈਨੇ ਕਹਾ, ਯੇ ਕਿਰਪਾਨ, ਜੋ ਆਪ ਪਹਿਨੇ ਹੋ, ਇਸ ਲੀਏ ਤੋ ਨਹੀਂ ਬਨੀ ਕਿ ਅਪਨੇ ਭਾਈਓਂ ਕੇ ਊਪਰ ਉਸਕਾ ਪ੍ਰਹਾਰ ਕਰੋ। ਸ਼ਕਤੀ ਕਾ ਸਦਉਪਯੋਗ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਕਿਸੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਆ, ਜੈਸੇ ਕਿ ਗੁਰੂ

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੀਆ। ਉਨ ਕੇ ਏਕ ਏਕ ਸ਼ਬਦ ਕੋ ਦੇਖ ਲੀਜੀਏ, ਸੰਪੂਰਨ ਜੀਵਨ ਵੋ ਅਧਰਮ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਯੁੱਧ ਕਰਤੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਕਹੀਂ ਪਰ ਭੀ ਵੋ ਝੁਕੇ ਨਹੀਂ।

ਤੋ ਭਾਈਓ ਔਰ ਬਹਿਨੋ, ਮੇਰਾ ਆਪ ਸੇ ਯਹੀ ਅਨੁਰੋਧ ਹੈ, ਔਰ ਯਹੀ ਕਹਿਨਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਕਾ ਧਰਮ ਸਭ ਸੇ ਮਹਾਨ ਹੈ, ਸਭ ਸੇ ਸਰਲ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਮੇਂ ਏਕ ਬਚਿੱਤਰ ਚੀਜ਼, ਏਕ ਸਰਲ ਸੇ ਸਰਲ ਚੀਜ਼ ਬਤਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਸਾਰ ਹੈ - ਜਪ ਕੇ ਊਪਰ। ਅਬ ਜਿਤਨੇ ਦਿਨ ਭੀ ਹਮ ਬੋਲੇਂਗੇ, ਕੇਵਲ ਯਹੀ **Theme** (ਵਿਸ਼ਾ) ਕੋ ਲੇਕਰ ਕੇ ਬੋਲੇਂਗੇ ਕਿ ਜਪ ਕੈਸੇ ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ? ਕਿਤਨੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਜਪ ਹੋਤਾ ਹੈ? ਕੈਸੇ ਜਪ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ? ਮਾਲਾ ਸੇ ਜਪ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਕਿਆ ਲਾਭ ਹੈ? ਮੂੰਹ ਸੇ ਜਪ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਕਿਆ ਲਾਭ ਹੈ? ਸਵਾਸ ਮੇਂ ਜਪ ਕਰਨੇ ਸੇ ਕਿਆ ਲਾਭ ਹੈ? ਔਰ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਜਪ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਕਿਆ ਲਾਭ ਹੈ? ਯੇ ਸਭ ਵਿਚਾਰ ਹਮ ਆਪ ਕੇ ਸਨਮੁਖ ਰਖੇਂਗੇ। ਅਪਨੇ ਹੀ ਅਨੁਭਵ ਸੇ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ ਜਿਨ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ੋਂ ਕੇ ਚਰਨੋ ਮੇਂ ਬੈਠ ਕਰ ਤੀਨ ਬਰਸ਼ ਕੀ ਆਯੂ ਸੇ ਲੇਕਰ ਅਬ ਤਕ ਜੋ ਭੀ ਮੈਨੇ ਸੀਖਾ ਹੈ - ਧਿਆਨ ਔਰ ਜਪ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ ਮੇਂ - ਮੈਂ ਉਸੇ ਆਪ ਕੇ ਸਾਮਨੇ ਰਖਨਾ ਚਾਹਤਾ ਹੂੰ।

ਤੋ ਆਜ ਕਾ ਵਿਸ਼ਾ ਯੇ ਹੋਗਾ ਕਿ ਜਬ ਆਪ ਜਪ ਕਰੋ, ਤੋ ਕੈਸੇ ਆਪ ਕੋ ਬੈਠਨਾ ਚਾਹੀਏ? ਜੈਸੇ ਆਪ ਬੈਠੇਂ, ਵੈਸੇ ਹੀ ਆਪ ਸਵਾਸ ਲੇਂਗੇਂ ; ਕੌਨ ਸਾ ਅੱਛਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਜੋ ਅੱਛੇ ਬੈਠਨੇ ਸੇ, ਔਰ ਫਿਰ ਸੁਆਸ ਲੇਨੇ ਸੇ ਆਪ ਕਾ ਜਪ ਔਰ ਧਿਆਨ, ਔਰ ਗਹਿਰਾਈ ਮੇਂ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਸਿਰ, ਗਰਦਨ ਔਰ ਰੀੜ ਕੀ ਹੱਡੀ ਕੋ ਸੀਧਾ ਰੱਖਨਾ ਚਾਹੀਏ, ਜਿਸ ਵਕਤ ਕਿ ਆਪ ਜਪ ਔਰ ਧਿਆਨ ਕਰੇਂ। ਯੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਏਕ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਤੋ ਹਰ ਵਕਤ ਹੋ ਸਕਤਾ ਹੈ; ਭਾਓ ਹੋ, ਕੁਭਾਓ ਹੋ, ਆਲਸ ਹੋ; ਹਰ ਵਕਤ ਜਪ ਹੋ ਸਕਤਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਜੋ ਸਵਸਥ ਹੈਂ ਔਰ ਬਾਲਪਨ ਸੇ ਯੇ ਸਿਖਸ਼ਾ ਜਬ ਦੀ ਜਾਏਗੀ ਤੋ ਉਸ ਮੇਂ ਜਿਹ ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਜਪ ਕੈਸੇ ਹੋ, ਧਿਆਨ ਕੈਸੇ ਹੋ। ਅਬ ਕਹੋ ਕਿ ਧਿਆਨ ਕਿਸ ਕਾ ਕਰੋ। ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਸੀ ਮੂਰਤੀ ਕਾ ਧਿਆਨ ਕਰੋ; ਯੇ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ। ਜਪ ਠੀਕ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ, ਇਸੀ ਕਾ ਹੀ ਧਿਆਨ ਰੱਖਨਾ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਮੇਰਾ ਮਨ ਇਧਰ ਉਧਰ ਤੋ ਨਹੀਂ ਭਟਕ ਰਹਾ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਮਨ ਕਿਤਨੀ ਬਾਰ ਭਟਕ ਕਰ ਕੇ ਇਧਰ ਉਧਰ ਜਾ ਰਹਾ ਹੈ? ਯੇ ਜਬ ਵਿਚਾਰ ਹੋਨੇ ਲਗੇਗਾ, ਤੋ ਧੀਰੇ ਧੀਰੇ, ਮਨ ਅਪਨੇ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਏਗਾ। ਤੋ ਸਿਰ ਗਰਦਨ ਔਰ ਰੀੜ ਕੀ ਹੱਡੀ ਕੋ ਸੀਧਾ ਰੱਖ ਕਰਕੇ ਸਥਿਰਤਾ ਸੇ ਬੈਠੇਂ। ਪੈਰ ਕੈਸੇ ਰਹੇਂ, ਕਿਆ ਰਹੇਂ; ਯੇ **secondary** (ਦੂਸਰੀ) ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਉਸੀ ਆਸਨ ਮੇਂ ਬੈਠਨਾ ਚਾਹੀਏ ਔਰ ਉਸੀ ਕੋ ਨਿਤ ਅਭਿਆਸ ਕਰਤੇ ਰਹਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਰੋਜ਼ ਆਸਨ ਬਦਲ ਕਰ, ਕਭੀ ਇਧਰ, ਕਭੀ ਇਧਰ ਕਰਕੇ ਬੈਠਨਾ ਅੱਛਾ ਨਹੀਂ। ਏਕ ਹੀ ਆਸਨ ਮੇਂ ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਲੇਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਪਹਿਲੇ ਅਪਨੇ ਸਰੀਰ ਕੀ ਗਤੀ ਕੋ ਦੇਖ ਲੇਂ ਕਿ ਕੌਨ ਆਸਨ ਮੁਝੇ ਅੱਛਾ ਲਗਤਾ ਹੈ, ਤੋ ਉਸੀ ਆਸਨ ਮੇਂ ਬੈਠਨਾ ਚਾਹੀਏ। 'ਸਥਿਰ ਸੁਖ ਆਸਨੰ' - ਜਿਸ

ਆਸਨ ਸੇ ਸੁਖ ਭੀ ਮਿਲੇ ਔਰ ਸਥਿਰਤਾ ਰਹੇ, **stillness** ਰਹੇ।

ਬਾਈਬਲ ਮੇਂ ਭੀ ਏਕ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ **word** (ਸ਼ਬਦ) ਆਇਆ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਮੇਂ **christien** (ਈਸਾਈ) ਲੋਗ ਸਮਝਤੇ ਨਹੀਂ। ਬਾਈਬਲ ਮੇਂ ਲਿਖਾ ਹੈ '**Be still and know that I am God**.' (ਸਥਿਰ ਰਹੋ ਔਰ ਸਮਝੋ ਕਿ ਮੈਂ ਭਗਵਾਨ ਹੂੰ)। ਬਹੁਤ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਚੀਜ਼ ਲਿਖ ਦੀ ਹੈ - **Be still and know that I am God.** ਵੋ ਸਾਧਕੋਂ ਕੇ ਲੀਏ ਲਿਖਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਸਾਧਕ! ਜਬ ਤਕ ਤੂੰ **still** (ਸਥਿਰ) ਨਹੀਂ ਹੋਗਾ, ਤਬ ਤਕ ਤੂੰ **God** ਕੋ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ। **God** ਕਾ ਮਤਲਬ ਕਿਆ ਹੈ? ਅਪਨੇ ਸੇ ਬਾਹਰ ਵਾਲੇ **God**, ਜੋ ਚਾਂਦ, ਸੂਰਜ, ਸਿਤਾਰੋਂ ਸੇ ਊਪਰ ਰਹਿਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੀ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਕੀ। ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ - ਨਹਿਤ ਜੋ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਹੈ, ਉਸ ਕਾ ਅਨੁਭਵ ਤੁਮਕੋ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਤਾ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਸਰਬਤ੍ਰ ਹੈਂ - **Omnipresent** (ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ), **Omnipotent** (ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ), **Omniscient** (ਸਰਵੱਗ) ਹੈਂ; ਸਭ ਜਗਹ, ਸਰਬਤ੍ਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਹੈਂ, ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ-ਨਹਿਤ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕੋ ਛੋਡ ਕਰ, ਜੋ ਇਧਰ ਉਧਰ ਭਟਕਤੇ ਹੈਂ, ਉਨ ਕੋ ਮੂਰਖ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੀਰਥ ਮੇਂ ਜਾ ਰਹੇ ਹੈਂ, ਉਸ ਤੀਰਥ ਮੇਂ ਜਾ ਰਹੇ ਹੈਂ; ਜਿਹ ਤੀਰਥ ਹੈਂ ਕਿਆ? ਜਹਾਂ-ਜਹਾਂ ਸੰਤ ਗਏ ਔਰ ਸੰਤੋਂ ਨੇ ਨਿਵਾਸ ਕੀਆ ਔਰ ਅਭਿਆਸ ਕੀਆ; ਵਹੀ ਜਗਹ ਤੀਰਥ ਹੋ ਗਈ। ਸਬ ਸੇ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਤੀਰਥ ਹੈ - ਆਪ ਕੇ ਅੰਦਰ। ਅਗਰ ਆਪ ਕੋ ਕਹੀਂ ਜਾਨਾ ਹੋ, ਤੋ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਜੀਏ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸਕੋ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਸਮਝ ਲੀਆ ਥਾ। ਵੋ ਸੰਨਿਆਸ ਧਰਮ ਮੇਂ ਵਿਸਵਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਤੇ ਥੇ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਨਿਆਸ ਧਰਮ ਸਭ ਕੇ ਲੀਏ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਲੋਹੇ ਕੇ ਚਨੇ ਚਬਾਨੇ ਹੈਂ। ਇਤਨੀ ਗਲਤੀਆਂ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈਂ - ਹਮ ਹੀ ਸੇ ਜੀਵਨ ਮੇਂ ਇਤਨੀ ਗਲਤੀਆਂ ਹੁਈਂ ਕਿ ਜਬ ਯਾਦ ਆਤੀ ਹੈ ਤੋ ਰੋਤਾ ਹੂੰ। ਇਸ ਲੀਏ ਜਹਾਂ ਹੋ, ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਜੀਵਨ ਮੇਂ ਰਹਿ ਕਰ, ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਅਪਨਾ ਜੀਵਨ ਇਸ ਤਰਹ ਸੇ ਬਨਾਏਂ ਜੈਸੇ ਕਿ ਏਕ ਰਥ ਕੇ ਦੋ ਪਹੀਏ ਹੋਤੇ ਹੈਂ, ਔਰ ਉਨਹੀਂ ਦੋ ਪਹੀਓਂ ਸੇ ਰਥ ਪੂਰਾ ਆਗੇ ਚਲਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਯਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਾ ਸਿਧਾਂਤ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਕੇ ਲੀਏ ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਤੇ ਹੁਏ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕਾ ਸ਼ਾਖਸ਼ਾਤਕਾਰ ਕਰੋ।

ਤੀਨ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ੋਂ ਕਾ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਪਰ ਅਸਰ ਪੜਾ ਹੈ - ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਮਹਾਤਮਾ ਬੁਧ ਔਰ ਏਕ ਮੁਝੇ ਐਸੇ ਸੰਤ ਮਿਲੇ ਥੇ, ਮੈਂ ਤੋ ਅਸਚਰਯ ਹੀ ਆਜ ਤਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਪਾਇਆ, ਕਿਉਂ ਐਸਾ ਕਰਤੇ ਥੇ। ਇਲਾਹਬਾਦ ਕੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਵਹਾਂ ਪਹਿਲੇ ਪੜ੍ਹਤਾ ਭੀ ਥਾ ਮੈਂ। ਤੋ ਸੰਗਮ ਮੇਂ ਗਿਆ, ਜਹਾਂ ਪਰ ਕਿ ਗੰਗਾ ਔਰ ਜਮੁਨਾ ਮਿਲਤੀ ਹੈਂ, ਤੋ ਸ਼ਾਮ ਕੋ ਏਕ ਸੰਤ ਮੁਝੇ ਮਿਲਾ। ਤੋ ਬੋਲੇ, ਇਧਰ ਆ ਬੇ। ਤੂਨੇ ਪਹਿਚਾਨਾ ਨਹੀਂ ਮੁਝੇ? ਮੈਨੇ ਕਹਾ, ਆਪ ਕੌਨ ਹੋ? ਬੋਲੇ, ਜਿਸਕੀ ਗੁਦੜੀ ਤੂੰ ਉਠਾ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਥਾ, ਵੋਹੀ ਹੂੰ ਮੈਂ। ਮੁਝੇ ਯਾਦ ਆ ਗਈ ਕਿ ਏਕ ਬਾਰ ਹੇਮਕੁੰਟ ਕੇ ਰਾਸਤੇ ਮੇਂ - ਉਸ ਵਕਤ ਤੋ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨੀਚੇ ਨਹੀਂ ਬਨਾ ਥਾ - ਮੁਝੇ ਏਕ ਸੰਤ ਮਿਲੇ ਥੇ। ਉਨ ਕਾ ਨਾਮ ਥਾ - ਗੁਦੜੀ ਵਾਲੇ

ਬਾਬਾ, ਹਮ ਤੋ ਕੋਈ ਜਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਥਾ। ਪਰ ਅਭੀ ਤੱਕ ਮੁਝੇ ਸਿਖੋਂ ਮੇਂ ਯਾ ਕਿਸੀ ਭੀ ਧਰਮ ਕੇ ਕਿਸੀ ਮਨੁਸ਼ਯ ਕੋ ਮੈਨੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਾ ਜਿਸਕੋ ਪੂਰਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ **by heart** (ਜ਼ਬਾਨੀ) ਯਾਦ ਹੋ। ਵੋ ਲੇਟ ਜਾਤੇ ਥੇ, ਔਰ ਪੂਰਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਬੋਲ ਦੇਤੇ ਥੇ - **by heart**, ਔਰ ਯੇ ਰੋਜ਼ ਕਾ ਕਾਰਯ ਥਾ ਉਨ ਕਾ - ਪਾਠ ਕਰਨੇ ਕਾ; ਇਤਨੀ ਤੇਜ਼ੀ ਸੇ ਬੋਲਤੇ ਥੇ ਵੋ, ਇਤਨੀ ਜਲਦੀ-ਜਲਦੀ ਬੋਲਤੇ ਥੇ। ਉਸ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਕਾ ਭੀ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਪਰ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਏਕ ਛਾਪ ਪੜੀ। ਤੋ ਮੈਨੇ ਕਹਾ ਯੇ ਲੋਗ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਕਰਤੇ ਹੈਂ; ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਪਰ ਹੀ ਲੋਗੋਂ ਕਾ ਜ਼ਿਆਦੇ ਧਿਆਨ ਹੈ; ਸੁਬਹ ਸੇ ਹੀ ਖਿਲਾਨਾ, ਪਿਲਾਨਾ - ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਆ ਗਿਆ ਤੋ ਮੈਂ ਚਲਾ ਆਇਆ - ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਮੇਂ। ਯਹਾਂ ਕੋਈ ਪਹਿਚਾਨਤਾ ਨਹੀਂ; ਲੋਗ ਸਮਝਤੇ ਹੈਂ - ਪਾਗਲ ਹੈ। ਪਾਗਲੋਂ ਕੀ ਤਰਹ ਬੋਲਤਾ ਹੂੰ, ਕੋਈ ਮੇਰੀ ਬਾਤ ਸਮਝਤਾ ਨਹੀਂ ਬੇਟਾ, ਔਰ ਮੈਂ ਜਾਨ ਬੂਝ ਕਰ ਕਰਤਾ ਹੂੰ। ਤੁਮ ਕੋ ਪਹਿਚਾਨਾ, ਇਸ ਲੀਏ ਤੁਮ ਕੋ ਬੁਲਾ ਲੀਆ।

ਐਸੇ ਭੀ ਹਮਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਮੇਂ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਹੈਂ ਜਿਨ ਕੀ ਕਿਰਪਾ ਸੇ ਹਮ ਲੋਗ, ਹਮਾਰਾ ਭਾਰਤ-ਵਰਸ਼ ਚਲਤਾ ਹੈ। ਹਮਾਰਾ ਭਾਰਤ-ਵਰਸ਼ ਕਿਸੀ **politicians** ਕੇ ਆਧਾਰ ਪਰ ਨਹੀਂ ਚਲਤਾ। ਯੇ ਤੋ ਈਸ਼ਵਰ ਕੀ ਕਿਰਪਾ ਕੇ ਊਪਰ ਚਲਤਾ ਹੈ, ਸੰਤੋਂ ਕੀ ਕਿਰਪਾ ਕੇ ਊਪਰ ਚਲਤਾ ਹੈ। ਤੋ ਅਬ ਮੈਂ ਆਪਸੇ ਮੇਂ ਬਾਤ ਕਰੂੰਗਾ। ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਮੇਂ ਹਮਾਰੇ ਜੋ ਲੈਕਚਰਜ਼, ਲੈਕਚਰਜ਼ ਨਾ ਹੋ ਕਰ ਏਕ ਸਾਧਨਾ ਕੀ ਬਾਤਚੀਤ ਹੋ ਤੋ ਅੱਛਾ ਹੈ। ਮੈਨੇ ਕਹਾ ਕਿ ਸਿਰ, ਗਰਦਨ ਔਰ ਰੀੜ ਕੀ ਹੱਡੀ ਕੋ ਸੀਧੀ ਰਖ ਕਰ ਬੈਠਨੇ ਕਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰੋ। ਔਰ ਧੀਰੇ-ਧੀਰੇ ਆਪ ਕੋ ਇਹ ਲਗੇਗਾ; ਇਤਨਾ ਨਾ ਆਪ ਸੋਚੇਂ ਪਹਿਲੇ ਕਿ ਕਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਬੈਠਨਾ ਹੈਂ; ਸਮਯ ਨ ਦੇਖਾ ਕਰੇਂ। ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਆਪ ਕਾ ਮਨ ਖੁਸ਼ ਰਹੇ, ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਰਹੇ; ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਬੈਠਨਾ ਚਾਹੀਏ ਔਰ ਧੀਰੇ-ਧੀਰੇ, ਸਨੇ-ਸਨੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਤੇ ਰਹਿਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਸਮਯ ਔਰ ਆਸਨ, ਦੋ ਚੀਜ਼ੋਂ ਕਾ ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਠੀਕ ਸਮਯ ਪਰ, ਔਰ ਏਕ ਹੀ ਆਸਨ ਪਰ, ਜੋ ਆਪ ਕੋ ਪਸੰਦ ਹੋ - ਵੋ ਕਰੇਂ। ਇਹ ਜੋ **limits** (ਸੀਮਾ) ਹੈਂ - **upper extremities** (ਊਪਰ ਕੀ ਸੀਮਾ) ਔਰ **lower extremities** (ਨੀਚੇ ਕੀ ਸੀਮਾ) ; ਇਨਕੋ ਸਮੇਟ ਲੇਨਾ ਹੀ ਅੱਛਾ ਹੈ। ਆਪ ਦੇਖੇਂਗੇ - ਜਬ ਆਪ ਬੈਠੇਂਗੇ, ਕਿਸੀ ਬੱਚੇ ਕੋ ਬਿਠਾ ਕਰ ਔਰ ਏਕ ਕੈਮਰਾ ਫਿਟ ਕਰਕੇ ਦੇਖ ਲੀਜੀਏ; ਹਮਨੇ ਇਸ ਕੋ **scientifically observe** (ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਿਰੀਖਣ) ਕੀਆ - ਇਨ ਚੀਜ਼ੋਂ ਕੋ। ਤੋ ਪਹਿਲੇ ਜਿਸ ਕੋ ਭੀ ਆਪ, ਕਿਸੀ ਕੋ ਭੀ; ਜਾਨਵਰ ਸੇ ਲੇਕਰ, ਮਨੁਸ਼ਯ ਸੇ ਲੇਕਰ ਕਿਸੀ ਕੋ ਭੀ ਆਪ **discipline** (ਅਨੁਸ਼ਾਸ਼ਨ) ਕਰੇਂਗੇ, ਸੰਯਮ ਮੇਂ ਰੱਖੇਂਗੇ ਤੋ ਉਸ ਕੇ ਅੰਦਰ ਸੰਯਮ ਕੇ ਖਿਲਾਫ ਏਕ ਚੀਜ਼ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ - ਕਿਉਂ ਮੁਝੇ ਸੰਜਮ ਮੇਂ ਰੱਖਾ ਜਾ ਰਹਾ ਹੈ? ਆਪ ਸਰੀਰ ਕੋ ਜਬ **discipline** ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਤੋ ਸਰੀਰ ਚੁਪ ਚਾਪ ਬੈਠੇ, ਤੋ ਕਬੀ ਗਰਦਨ ਇਉਂ ਹੋ ਜਾਏਗੀ, ਕਬੀ ਇਉਂ ਹੋ ਜਾਏਗੀ, ਕਬੀ ਇਉਂ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਯੇ ਇਸ ਲੀਏ ਹੋਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਕੋ ਹਮਨੇ **discipline** (ਅਨੁਸ਼ਾਸ਼ਨ) ਮੇਂ ਨਹੀਂ ਕੀਆ ਹੈ।

ਸਰੀਰ ਕੋ ਸਵਸਥ ਬਨਾਨਾ ਹੀ ਪਰਿਆਪਤ (ਕਾਫੀ) ਨਹੀਂ; ਕਿਸ ਲੀਏ ਸਵਸਥ ਹੋ ਸਰੀਰ? ਆਪ ਨੇ ਸੋਚਾ ਹੋਗਾ ਨ, ਕਈ ਮਹਾਤਮਾ ਆਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹਮ ਤੋ ਪਾਨੀ ਪਾਨੀ ਪੀਤੇ ਹੈਂ। ਤੋ ਮੈਂ ਅਪਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਪਾਸ ਗਿਆ ਤੋ ਮੈਨੇਂ ਕਹਾ, ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪ ਸੇ ਭੀ ਊਂਚਾ ਏਕ ਸੰਤ ਆਇਆ ਹੂਆ ਹੈ ਜੋ ਕਹਿਤਾ ਹੈ, ਹਮ ਪਾਨੀ-ਪਾਨੀ ਪੀਤੇ ਹੈਂ - ਬੜੀ ਜ਼ੋਰ ਸੇ ਹੰਸੇ। ਬੋਲੇ, ਅਬੈ! ਮੱਛਲੀ ਭੀ ਤੋ ਰੋਜ਼ ਪਾਨੀ ਪੀਤੀ ਹੈ; ਪਾਨੀ ਪਾਨੀ ਹੀ ਤੋ ਪੀਤੀ ਹੈ, ਔਰ ਕਿਆ ਪੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਹ ਕੇ ਬਾਹਰੀ ਆਚਰਣ ਸੇ, ਪਾਖੰਡੋਂ ਸੇ ਭਈਆ, ਕਹੀਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ - ਮੇਰਾ ਜੋ **observation** (ਨਿਰੀਖਣ) ਹੈ। ਤੋ ਜਬ ਆਪ ਨੇ ਦੇਖਾ ਕਿ ਕੁਛ ਕਾਲ ਤਕ ਯੇ **gosh** (ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ) **disturbances** (ਅਸ਼ਾਂਤੀ) ਜੋ **body** (ਸਰੀਰ) ਮੇਂ ਹੈਂ, ਯੇ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ - ਖੁਦ ਹੀ, ਸਵੈਮ ਹੀ। ਆਪਨੇ ਸੋਚਾ ਕੁਛ ਭੀ ਹੋ, ਸਬ ਸੇ ਮਹਾਨ ਚੀਜ਼ ਆਪ ਕੇ ਜੀਵਨ ਮੇਂ ਏਕ ਹੈ, ਆਪ ਕੇ ਅੰਦਰ ਹੈ - ਸੰਕਲਪ ਸ਼ਕਤੀ। ਸੰਕਲਪ ਸ਼ਕਤੀ **determination** (ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ) - ਮੈਂ ਕਰੂੰਗਾ, ਮੁਝੇ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਰ ਸਕਤਾ ਹੂੰ। ਏਕ **determination (**ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ) ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ, ਏਕ ਸੰਕਲਪ ਬਨਾ ਲੇਨਾ ਚਾਹੀਏ - ਕੁਛ ਭੀ ਹੋ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ, ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਸਮਯ ਜ਼ਰੂਰ ਧਿਆਨ ਕਰੂੰਗਾ, ਜਪ ਕਰੂੰਗਾ; ਹਰ ਵਕਤ ਕਰਤਾ ਰਹੂੰਗਾ ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਵਕਤ ਜਪ ਕੇ ਸਿਵਾ ਕੋਈ ਦੂਸਰੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਆਨੇ ਦੂੰਗਾ। ਉਸ ਸੰਕਲਪ ਸ਼ਕਤੀ ਸੇ **will power** ਬੜ੍ਹਤੀ ਹੈ, ਆਤਮ-ਸ਼ਕਤੀ ਬੜ੍ਹਤੀ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਆਤਮ-ਸ਼ਕਤੀ ਸੇ ਜੀਵਨ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ ਹੋਤਾ ਹੈ।

ਸਾਧਨਾ ਬਹੁਤ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਅਭਿਆਸ ਕਰਨੇ ਸੇ ਜੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੁਖ ਔਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਵੋ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਕੋਈ ਭੀ ਸੁਖ ਔਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਾਹਰੀ ਉਪਕਰਨੋਂ ਸੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਤੀ; ਸਾਧਨਾ ਸੇ ਮਿਲਤੀ ਹੈ। ਆਪ ਸਭ ਸੇ ਜ਼ਿਆਦੇ ਸੁਰਖਸ਼ਿਤ ਅਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈਂ। ਆਪ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹੈਂ ਕਿ ਅਭੀ ਹਮ ਸੁਰਖਸ਼ਿਤ ਹੈਂ; ਨਹੀਂ ਹੈਂ। ਲੇਕਿਨ ਜਿਸ ਵਕਤ ਆਪ ਸਾਧਨਾ ਕਰੇਂਗੇ, ਸਭ ਸੇ ਜ਼ਿਆਦੇ ਸੁਰਖਸ਼ਿਤ ਹੈਂ - ਆਪ। ਮੈਂ ਆਪ ਕੋ ਏਕ ਕਿੱਸਾ ਸੁਨਾਤਾ ਹੂੰ - ਮੈਂ **Bombay** ਮੇਂ ਥਾ, ਜਬ ਭੂ-ਕੰਪ ਆਇਆ। ਸਾਰਾ ਬਲੈਕ ਆਊਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਤੋ ਦੋਨੋਂ ਧਾਰ - **Horizontal** ਔਰ **vertical**; ਤੋ ਪਹਿਲੇ ਧੱਕਾ ਲਗਾ, ਤੋ ਮੈਂ ਬੈਠੇ ਬੈਠੇ ਆਗੇ ਖਿਸਕਾ; ਫਿਰ ਧੱਕਾ ਲਗਾ ਤੋ ਮੈਂ - ਦੋ ਚਾਰਪਾਈ ਸਾਥ-ਸਾਥ ਥੀ, ਏਕ ਸੇ ਦੂਸਰੇ ਮੇਂ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਤੋ ਆਂਖ ਬੰਦ ਕੀਆ ਤੋ ਮੈਨੇ ਕਹਾ, ਭਾਈ ਕਿਉਂ ਤੰਗ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ? ਗ੍ਰਹਿਸਤੋਂ ਕੇ ਘਰ ਠਹਿਰਨੇ ਮੇਂ ਯਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੈ ਇਨਕੋ। ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਸੇ ਸ਼ੋਰ ਮਚ ਰਹਾ ਥਾ - ਭਾਗੋ-ਭਾਗੋ, ਅੰਧਕਾਰ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ - ਲੋਗ ਭਾਗ ਰਹੇ ਥੇ। ਤਬ ਮੁਝੇ ਖਿਆਲ ਆਇਆ, ਯੇ ਤੋ ਭੂ-ਕੰਪ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, **earth-quake** ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਮੈਨੇ ਆਂਖ ਬੰਦ ਕਰ ਲੀ ਔਰ ਅਪਨੇ ਜਪ ਧਿਆਨ ਮੇਂ ਲਗ ਗਿਆ। ਜਪ ਔਰ ਧਿਆਨ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਸਰੀਰ ਛੂਟ ਜਾਏ, ਇਸ ਸੇ ਬੜ ਕਰ ਕਿਆ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਇਸ ਸੇ ਬੜਕਰ ਕੌਨ ਸੀ ਮਿਰਤੂ ਹੋ ਸਕਤੀ ਹੈ - ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਤੀ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕਾ ਭੈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਔਰ ਮਿਰਤੂ ਕਾ ਭੈ ਹੋ ਜਾਏ! ਇਸ ਸੇ ਮਹਾਨ ਮੂਰਖਤਾ ਕਿਆ

ਹੋ ਸਕਤੀ ਹੈ? ਜੋ ਈਸ਼ਵਰ ਸੇ ਭੈ ਨਾ ਖਾਏ, ਔਰ ਮੌਤ ਸੇ ਭੈ ਖਾਏ; ਉਸ ਕਾ ਜੀਵਨ ਤੋ ਨਿਰਾਰਥਕ ਹੀ ਹੈ। ਮੁਝੇ ਤੋ ਜਬ ਕਭੀ ਭੀ ਕੋਈ ਕਸ਼ਟ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਤਬ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਤਾ ਹੈ; ਏਕ ਮਾਨਵ ਔਰ ਸਰੀਰ-ਧਾਰੀ ਬਾਤ ਕਰ ਰਹਾ ਹੂੰ, ਮੈਂ ਤੋ ਉਸਕਾ ਨਾਮ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਬੈਠ ਕਰ ਜਪਨੇ ਲਗਤਾ ਹੂੰ, ਬਾਹਰੀਯ ਸਭ ਚੀਜ਼ੇਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਜਪਨੇ ਲਗਤਾ ਹੂੰ। ਮੇਰੇ ਸਭ ਕਾਮ ਉਸ ਕੇ ਨਾਮ ਪਰ ਹੋਤੇ ਹੈਂ। ਇਤਨੀ ਆਪਨੇ ਤਾਰੀਫ ਕੀ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਰਾਮ ਯੇ ਹੈ, ਸੁਆਮੀ ਰਾਮ ਯੇ ਹੈ; ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਵੋ ਤੋ ਕੱਖ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੁਛ ਹੈ! ਈਸ਼ਵਰ ਕਾ ਨਾਮ, ਭਗਵਾਨ ਕਾ ਨਾਮ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਦੀਆ ਹੂਆ ਨਾਮ। ਉਸ ਪਰ ਜਿਤਨਾ ਭੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਆਪ ਕਰੋਗੇ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਕਲਿਆਣ ਹੋਗਾ, ਉਸੀ ਮੇਂ ਆਪ ਕਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਹੋਗਾ। ਮੈਂ ਆਪ ਕੋ ਕੋਈ ਸ਼ਿਖਸ਼ਾ ਦੇਨੇ, ਆਦੇਸ਼ ਦੇਨੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਹੂੰ, ਮੈਂ ਤੋ ਆਪ ਕੋ ਅਪਨੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀ ਬਾਤ ਕਹ ਰਹਾ ਹੂੰ ਭਾਈਓ। ਯਹਾਂ ਪਰ ਕੋਈ ਵਿਦਵਤਾ ਕੀ ਬਾਤ ਜਾ **discussion** ਕਰਨੇ ਤੋ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਹੂੰ। ਨਾਮ ਕੈਸੇ ਜਪਨਾ ਚਾਹੀਏ - ਅਬ ਦੇਖੇਂ ਇਸ ਮੇਂ।

ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਜਿਸ ਵਕਤ ਸਰੀਰ ਛੋਡਨੇ ਲਗੇ ਤੋ ਸਭ ਜੋ ਹੈਂ ਵਹਾਂ ਪਰ ਖੜਤਾਲੇਂ ਬਜਾਨੇ ਲਗੇ। ਤੋ ਬੋਲੇ 'ਏਕ ਰਾਮ ਘਟ ਘਟ ਮੇਂ ਬੈਠਾ। ਏਕ ਰਾਮ ਦਸਰਥ ਕਾ ਬੇਟਾ। ਏਕ ਰਾਮ ਨੇ ਜਗਤ ਪਸਾਰਾ। ਏਕ ਰਾਮ ਹੈ ਸਭ ਸੇ ਨਿਆਰਾ।' ਬੋਲੋ ਤੁਮ ਕਿਸ ਰਾਮ ਕੋ ਜਪ ਰਹੇ ਹੋ - ਬਤਾਓ। ਕਿਸੀ ਨੇ ਕਹਾ ਬਈ 'ਏਕ ਰਾਮ ਦਸਰਥ ਕਾ ਬੇਟਾ।' ਉਸ ਨੇ ਕਹਾ, ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੋ। ਫਿਰ ਆਇਆ ਦੂਸਰਾ, ਬਈ ਤੁਮ ਕਿਸ ਰਾਮ ਕੋ ਜਪ ਰਹੇ ਹੋ? ਏਕ ਰਾਮ ਨੇ ਜਗਤ ਪਸਾਰਾ; ਉਨਹੋਂ ਨੇ ਕਹਾ, ਤੁਮ ਭੀ ਬਾਹਰ ਜਾਓ। ਅਬ ਬਚ ਗਏ ਦੋ - ਏਕ ਰਾਮ ਘਟ ਘਟ ਮੇਂ ਬੈਠਾ ਔਰ ਏਕ ਰਾਮ ਹੈ ਸਭ ਸੇ ਨਿਆਰਾ। ਉਸਨੇ ਕਹਾ, ਜੋ ਤੁਮ ਘਟ ਘਟ ਮੇਂ ਬੈਠਨੇ ਵਾਲੀ ਬਾਤ ਕਰਤੇ ਹੋ, ਬਾਤ ਤੋ ਸਹੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਜਿਹ ਪਹਿਲੀ ਸਟੇਜ ਹੈ, ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਹੈ। ਏਕ ਰਾਮ ਹੈ ਸਭ ਸੇ ਨਿਆਰਾ - ਜੋ ਅਸੰਗ ਔਰ ਅਲਿਪਤ ਹੈ, ਯੇ ਉਤਮ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਕਾ ਯਹੀ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਤਾ ਹੈ ਅਗਰ ਦੂਰ ਬੈਠਾ ਹੋ, ਉਸ ਕੋ ਕਹਾ, ਬੇਟਾ ਤੁਮ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆ ਜਾਓ। ਹਮ ਨੇ ਜੋ ਸ਼ਿਖਸ਼ਾ ਦੀ, ਤੁਮਹੀ ਨੇ ਸਮਝਾ ਇਸਕੋ। ਅਬ ਹਮ ਅਪਨਾ ਅੰਤਰ ਧਿਆਨ ਹੋਤੇ ਹੈਂ - ਔਰ ਵੋ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਏ। ਐਸੇ ਹੀ ਜਪ ਕੀ ਭੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਜਿਹ ਬੋਧ ਹੋ ਜਾਨਾ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਜਿਸ ਕਾ ਹਮ ਜਪ ਕਰ ਰਹੇ ਹੈਂ, ਵੋ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ ਯਾ ਅਪਨੇ ਸੇ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ - ਇਸ ਕਾ ਬੋਧ ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਅਬ ਇਸ ਪਰ ਏਕ-ਏਕ ਮਤ ਬਤਾਤੇ ਹੈਂ। ਗੀਤਾ ਮੇਂ ਕਹਾ ਹੈ - 'ਈਸ਼ਵਰੰਮ ਸਰਬ ਭੂਤਾਨਮ ਹਿਰਦਾਯਮ ਸਥਿਤਮ॥' ਹੇ ਅਰਜਨ ! ਈਸ਼ਵਰ ਸਭ ਜਗਹ ਤੋ ਹੈ, ਯੇ ਤੋ ਪੱਕੀ ਬਾਤ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਤੂੰ ਪਹਿਲੇ ਅਪਨੇ ਦਿਲ ਮੇਂ ਦੇਖ। ਅਗਰ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਤਾ ਤੋ ਤੁਝ ਕੋ ਯੇ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਏਗਾ। ਅਬ ਜੈਸੇ ਕਰਿਸਚੀਅਨ ਬਾਈਬਲ ਮੇਂ ਭੀ ਕਹਾ ਕਿ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਤੁਮ ਈਸ਼ਵਰ ਕੋ ਦੇਖੋ। ਜੈਸੇ ਕਿ ਜਿਸ ਵਕਤ ਜੀਸਸ ਕਰਾਈਸਟ ਕੋ ਕਰਾਸ **(cross)** ਪੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ

ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਕੋ **torture** ਕੀਆ ਜਾ ਰਹਾ ਥਾ ਤੋ ਉਸਨੇ **pardon** ਤੋ ਨਹੀਂ ਕਹਾ, ਕਿ ਮੁਝੇ ਮੁਆਫ ਕਰ ਦੋ। ਸਰੀਰ ਸੇ ਜਬ ਆਦਮੀ ਬਿਲਗ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ - ਸਾਧਨਾ ਕਰਤੇ-ਕਰਤੇ, ਤੋ ਸਾਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਹੀ ਉਸ ਕਾ ਸਰੀਰ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਕਾ ਏਕ ਛੋਟਾ ਸਾ ਸਰੀਰ ਤੋ ਰਹਿਤਾ ਨਹੀਂ। ਪਰਮਹੰਸ ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਕੋ ਏਕ ਬਾਰ ਕੈਂਸਰ ਹੋ ਗਿਆ ਥਾ ਗਲੇ ਮੇਂ। ਤੋ ਬਿਬੇਕਾਨੰਦ ਰੋਨੇ ਲਗੇ; ਉਨਕੇ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਸ਼ਿਸ਼ਅ ਥੇ, ਰੋਨੇ ਲਗੇ ਕਿ ਗੁਰਦੇਵ! ਹਮ ਲੋਗ ਖਾਤੇ ਹੈਂ ਰੋਜ਼ ਖਾਨਾ, ਔਰ ਆਪ ਨਹੀਂ ਖਾ ਪਾਤੇ - ਹਮੇਂ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਵੋ ਮੁਸਕਰਾਏ ਔਰ ਬੋਲਨੇ ਲਗੇ, ਅਰੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਤਾ, ਤੁਮ ਲੋਗ ਤੋ ਖਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਮੈਂ ਇਸੀ ਮੇਂ ਖੁਸ਼ ਹੂੰ ਕਿ ਸਭ ਲੋਗ ਖਾ ਰਹੇ ਹੈਂ।

ਸਾਧਨਾ ਸੇ ਸਰੀਰਕ ਕਸ਼ਟ, ਕਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਰਹਤਾ। ਇਸੀ ਲੀਏ ਹਰ ਕਿਸੀ ਕੋ ਸਾਧਨਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਏ ਔਰ ਸਾਧਨਾ ਕਾ, ਪ੍ਰਭੂ ਕਾ ਅੰਗ ਹੈ - ਜਪ। ਕੋਈ ਸਾਧਨਾ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਐਸੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਜਪ ਸੇ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਨ ਹੁਈ ਹੋ। **In the beginning, there was a word and word was in God and God was in word.** ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਪ੍ਰਾਰੰਭਿਕ ਅਵਸਥਾ ਮੇਂ ਵੋ ਸ਼ਬਦ ਥਾ। ਕਿਆ ਥਾ? ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮਾਥਾ ਪਕਚੀ ਕੀ ਇਸ ਕੇ ਊਪਰ, ਕਿ ਵੋ ਸ਼ਬਦ ਕਿਆ ਹੋ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਆਖਿਰ ਉਨਹੋਂ ਨੇ ਕਹਾ, ਵੋ ਸ਼ਬਦ, ਜਿਸ ਕੋ ਕਿ ਉਲਟੇ ਭੀ ਔਰ ਪੁਲਟੇ ਭੀ ਕਹਾ ਜਾਏ ਤੋ ਵੋਹੀ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਤੋ ਉਨਹੋਂ ਨੇ ਕਹਾ, ਐਸੀ ਕੌਨ ਸੀ ਬਾਤ ਹੈ, ਕੌਨ ਸੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਉਲਟੇ ਭੀ ਔਰ ਪੁਲਟੇ ਭੀ; ਜੇਸੇ ਭੀ ਹੋ, ਏਕ ਹੀ ਅਰਥ ਨਿਕਲਤਾ ਹੋ। ਤੋ ਉਨਹੋਂ ਨੇ ਕਹਾ - 'ਅਹੰ-ਸਹ-ਸੋ-ਅਹੰ।' ਸੁਆਸ ਮੇਂ ਅਗਰ ਆਪ ਧਿਆਨ ਸੇ ਸੁਨੋਗੇ ਤੋ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਨਿਕਲਤੇ ਹੈਂ। ਸੁਆਸ ਜੋ ਹੈ ਹਮਾਰਾ, ਏਕ ਗਾਇਨ ਕਰਤੇ, ਗਾਤੀ ਹੈ। ਜੈਸੇ ਆਪ ਸ਼ਬਦ ਗਾਤੇ ਹੋ ਨਾ, ਵੈਸੇ ਸੁਆਸ ਮੇਂ ਭੀ ਏਕ ਗਾਇਨ ਚਲਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਗਾਇਨ ਮੇਂ ਦੋ ਸਵਰ ਆਪ ਕੋ ਸੁਨਾਈ ਦੇਤੇ ਹੈਂ; ਏਕ ਸਵਰ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਂਸ ਲੇ ਰਹੇ ਹੋ, 'ਸੋ......' ਔਰ ਜਬ ਸਾਂਸ ਛੋਡਤੇ ਹੋ, ਤੋ ਹੋਤਾ ਹੈ 'ਅਹੰ......।' ਯੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਕਾ ਸੰਬੰਧ ਕੁੰਡਲਨੀ ਸੇ ਹੈ। ਆਪ ਕੇ ਸਰੀਰ ਕੇ ਅੰਦਰ, ਆਪ ਕੇ ਮੂਲਾਧਾਰ ਮੇਂ ਏਕ ਸ਼ਕਤੀ ਸੋਈ ਹੁਈ ਹੈ। ਤੋ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਸੋਹੰ ਕੀ ਧੋਂਕਨੀ ਸੇ ਉਸ ਕੋ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਸਭ ਚੱਕਰੋਂ ਕਾ ਭੇਦਨ ਕਰਕੇ ਵੋ ਫਿਰ ਅਪਨੇ ਸਹਸਰਾਰ ਮੇਂ ਅਪਨੇ ਪਤੀ-ਦੇਵ ਸੇ ਏਕ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਐਸੇ, ਗ੍ਰੰਥੋਂ ਮੇਂ ਉਸਕਾ ਵਰਣਨ ਆਇਆ ਹੈ। ਤੋ ਏਕ ਪ੍ਰਬਤ ਕੀ ਸ਼ਿਖਾ ਹੈ, ਉਸ ਪ੍ਰਬਤ ਕੀ ਸ਼ਿਖਾ ਕੋ ਜਾਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਮਾਰਗ ਹੈਂ। ਔਰ ਸਬ ਸੇ ਸਰਲ ਮਾਰਗ ਹੈ - ਨਾਮ ਜਪ ਕਰਨਾ। ਸਬ ਕਾਰਯ ਕਰਤੇ ਹੂਏ, ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਸਭ ਕ੍ਰਿਆ ਕਲਾਵ ਕਰਤੇ ਹੁਏ ਮਨ ਹੀ ਮਨ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਤੇ ਰਹਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਇਸ ਸੇ ਮਹਾਨ ਸੁਰਖਸ਼ਾ ਕਵਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਅਬ ਹਮ ਨੇ ਕਹਾ ਕਿ ਅਗਰ ਹਮਨੇ ਸਿਰ, ਗਰਦਨ ਔਰ ਰੀੜ ਕੀ ਹੱਡੀ ਸੀਧੀ ਰਖਨੀ ਸੀਖ ਲੀ ਤੋ ਫਿਰ ਸੂਖਸ਼ਮ ਬੁੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਫਿਰ ਭੀ ਹੋਤੇ

ਰਹਤੇ ਹੈਂ, **body twitch** ਕਰਤੀ ਹੈ (ਹਿਲਤੀ ਜੁਲਤੀ ਹੈ) ਜੋ **involuntary control** (ਸਵੈ ਇੱਛਾ ਕੇ ਵਿਰੁੱਧ) ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਮੇਂ। **Voluntary control in involuntary system** ਵੋ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਤਾ; ਵੋ **twitching** ਹੋਤੀ ਰਹਤੀ ਹੈ; ਉਸ ਸੇ ਭੀ ਮਨ ਜਪ ਸੇ ਹਟਤਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਭੀ ਸਾਧਨਾ ਕੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਵਕਤ ਜਿਹ ਹੋ ਕਿ ਕੁਛ ਭੀ ਹੋ, ਕੈਸੇ ਭੀ ਹੋ, ਕਿਸੀ ਭੀ ਦਸ਼ਾ ਮੇਂ ਕੁਛ ਭੀ ਹੋ ਜਾਏ; ਹਮ ਵੋ ਕਰੇਂਗੇ। 'ਜਾਤਕ ਪਿਟਯਕਾ' ਏਕ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈਂ ਜਿਸ ਮੇਂ ਬੁੱਧ ਕਾ ਜੀਵਨ, ਉਨ ਕੇ ਜੋ ਨਜ਼ਦੀਕ ਕੇ ਸ਼ਿਸ਼ਅ ਥੇ; ਉਨ ਕੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਹੈ। ਤੋ ਬੁਧ ਸੇ ਪੂਛਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ! ਹਮ ਮੇਂ ਤੋ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਤਨੀ ਆਪ ਮੇਂ ਹੈ। ਆਪ ਬਤਾਈਏ ਕਿ ਯੇ ਹੋ ਕੈਸੇ ਗਿਆ ਕਿ ਤਲਵਾਰ ਲੇਕਰ ਕੇ ਉਂਗਲੀ ਮਾਰ ਡਾਕੂ, ਆਪ ਕੋ ਮਾਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਗਿਆ, ਤੋ ਉਸ ਕੀ ਤਲਵਾਰ ਵਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ; ਯੇ ਬਾਤ ਕਿਆ ਹੈ। ਆਪ ਤੋ ਕਹੀਂ ਔਰ ਦੇਖ ਰਹੇ ਥੇ; ਕੈਸੇ ਹੂਆ? ਵੋ ਮੁਸਕਰਾ ਦੀਏ, ਤੋ ਆਨੰਦ ਜੋ ਉਨ ਕਾ ਸ਼ਿਸ਼ਅ ਥਾ, ਉਸਨੇ ਕਹਾ, ਗੁਰੂ ਦੇਵ! ਮੈਂ ਤੋ ਆਪ ਕਾ ਬੇਟਾ ਹੂੰ, ਮੁਝੇ ਤੋ ਬਤਾਈਏ। ਉਨਹੋਂ ਨੇ ਕਹਾ, ਬੇਟਾ, ਐਸਾ ਹੈ, ਕਈ ਚੀਜ਼ੇਂ **unexplained** (ਵਿਆਖਿਆ ਰਹਿਤ) ਹੋਤੀ ਹੈਂ ਜਿਸ ਕੋ ਆਦਮੀ **explain** ਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਤਾ, ਬੋਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਤਾ, ਉਸ ਕਾ ਵਰਣਨ ਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਤਾ। ਜੈਸੇ ਹਮ ਮਿਠਾਈ ਖਾ ਰਹੇਂ ਹੈਂ, ਅਗਰ ਆਪ ਹਮ ਸੇ ਪੂਛੇਂ, ਸੁਆਮੀ ਜੀ! ਮੀਠੇ ਕਾ ਕਿਆ ਸੁਆਦ ਹੈ, ਤੋ ਮੈਂ ਤੋ ਯਹੀ ਕਹਿ ਸਕਤਾ ਹੂੰ ਨਾ, ਆਹਾ! ਕਿਤਨਾ ਅੱਛਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਸੇ ਮਿਠਾਈ ਕਾ ਸੁਆਦ ਕਾ ਵਰਣਨ ਤੋ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਤਾ। ਜੋ ਲੋਗ, ਜੋ ਸੰਤ, ਪ੍ਰਭੂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਵੋ ਆਖਿਰ ਮੇਂ ਮੋਨ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ; ਬੋਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਾਤੇ। ਇਸ ਲੀਏ ਸਤਯ ਕਹਾ ਹੈ - 'ਤਾਤ ਸਵਰਗ ਅਪਵਰਗ ਸੁਖ ਧਰੋ ਤੁਲਾ ਏਕ ਅੰਗੁ।।'

ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਕੇ ਸਭ ਸੁਖੋਂ ਕੋ ਏਕ ਤਰਫ ਤਰਾਜੂ ਮੇਂ ਤੋਲ ਦੀਜੀਏ ਔਰ ਸਤਸੰਗ ਕੋ ਦੂਸਰੀ ਤਰਫ; ਸਤਸੰਗ ਭਾਰੀ ਨਿਕਲੇਗਾ, ਔਰ ਸਭ ਸੁੱਖ ਬੇਕਾਰ ਨਿਕਲੇਂਗੇ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੰਤੋਂ ਕੇ ਸਤਸੰਗ ਮੇਂ, ਸੰਗ ਮੇਂ ਰਹਿਨੇ ਸੇ ਮਨੁੱਸ਼ਯ ਕੇ ਬਿਕਾਰ ਧੁਲ ਜਾਤੇ ਹੈਂ। ਆਪ ਨੇ ਸੁਨਾ ਹੋਗਾ - ਬਾਲਮੀਕ ਕਿਤਨਾ ਮਹਾਨ ਡਾਕੂ ਥਾ? ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਡਾਕੂਓਂ ਮੇਂ ਥਾ - ਬਾਲਮੀਕ, ਲੇਕਿਨ ਮਹਾਨ ਸੰਤ ਬਨ ਗਿਆ। ਐਸੇ ਹੀ **soul on the way to domestication**, ਉਸ ਕਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੋ ਗਿਆ; ਮਹਾਨ ਡਾਕੂ ਆਦਮੀ ਥਾ, ਮਹਾਨ ਬਦਮਾਸ਼ ਆਦਮੀ ਥਾ। ਇਸੀ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ, ਇਸੀ ਜਨਮ ਮੇਂ ਸੰਪੂਰਨ ਜੀਵਨ ਬਦਲ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਅਗਰ ਆਦਮੀ ਸਤਸੰਗ ਮੇਂ ਰਹੇ ਤੋ। ਤੋ ਦੋ ਚੀਜ਼ੋਂ ਕਾ ਸਾਰ ਹਮ ਨੇ ਪਾਇਆ - ਸਤਸੰਗ ਮੇਂ ਰਹੇ ਔਰ ਜਪ ਕਰਤਾ ਰਹੇ। ਜੋ ਸਾਧਕ ਲੋਗ ਜਪ ਕੋ ਗਹਿਰਾਈ ਮੇ ਲੇ ਜਾਨਾ ਚਾਹਤੇ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਉਨ ਸੇ ਯਹੀ ਕਹੂੰਗਾ ਕਿ ਏਕ ਸਮਯ ਨਿਰਧਾਰਨ ਕਰ ਲੇਂ ਜਿਸ ਸਮਯ ਕੁਛ ਭੀ ਹੋ, ਕੈਸਾ ਭੀ ਹੋ; ਵੋ ਸਮਯ ਕਿਸੀ ਦੂਸਰੇ ਕਾਮ ਕੋ ਨਾ ਦੇਂ, ਕੇਵਲ ਧਿਆਨ ਔਰ ਜਪ ਕੇ ਲੀਏ ਕਰੇਂ - ਪਹਿਲੀ ਚੀਜ਼। ਦੂਸਰੀ ਚੀਜ਼ - ਏਕ ਆਸਨ ਐਸਾ ਸਾਧਨਾ ਮੇਂ ਲਾਏਂ ਕਿ ਉਸ ਕੋ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਾ ਕਰੇਂ, ਜਬ ਆਪ ਧਿਆਨ ਕਰੇਂ। ਐਸੇ ਹੀ ਜੀਵਨ ਕੇ ਲੀਏ ਕੁਛ ਬਾਹਰੀਯ ਜੀਵਨ ਮੇਂ ਸਤਸੰਗ, ਔਰ ਅੰਤਰਿਕ ਜੀਵਨ ਮੇਂ ਨਾਮ ਜਪ ਕਾ ਅਭਿਆਸ ਬਨਾਏ ਰਖਨੇ ਸੇ ਕੁਛ ਅਵਸ਼ਕਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਔਰ ਦੂਸਰੀ ਚੀਜ਼ ਕੀ ਕਿਆ ਅਵਸ਼ਕਤਾ ਹੈ? ਮੇਰੇ ਕਹਿਨੇ ਕਾ ਤਾਤਪਰੀਯ ਜਿਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਲੋਗੋਂ ਕੇ ਊਪਰ ਗੁਰੂ ਕੀ ਮਹਾਨ ਕਿਰਪਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਕਾ ਅਨੁਸ਼ਰਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਸਿਖ ਪਰਿਵਾਰ ਮੇਂ ਪੈਦਾ ਹੂਏ ਹੈਂ, ਸਿਖ ਧਰਮ ਕੋ ਮਾਨਤੇ ਹੈਂ; ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਨਾ, ਯੇ ਅਬ ਆਪ ਕਾ ਕਰਤਵਯ ਹੈ। ਅਬ ਭਗਵਾਨ ਚਾਹੇਗਾ ਔਰ ਆਪ ਲੋਗ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੋਗੇ, ਅਗਲੇ ਵਰਸ਼ ਇਸੀ ਅਸਥਾਨ ਪਰ ਸੰਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਬਿੱਤ ਮੇਂ ਆਪ ਕੇ ਸਾਮਨੇ ਰੱਖੂੰਗਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ – 'ਸਰਵੋਤਮ'

(ਭਾਗ ਦੂਜਾ)

ਸਿਖ ਧਰਮ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ ਮੇਂ ਜਿਤਨੀ ਭੀ ਚਰਚਾ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਹੂਈ ਹੈ ਜਾ ਹੋਗੀ; ਵੋ ਕਮ (ਥੋੜੀ) ਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਸਿਖ ਧਰਮ ਹੀ ਏਕ ਐਸਾ ਧਰਮ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸੰਤੋਂ ਕੀ ਦੇਨ ਹੈ। ਅਨਿਅ ਧਰਮੋਂ ਮੇਂ ਵਿਦਵਾਨੋਂ ਕਾ **interference** (ਦਖ਼ਲ) ਬਹੁਤ ਰਹਾ ਹੈ ਜਿਸਕੀ ਵਜਹ ਸੇ ਉਸ ਮੇਂ ਬੌਧਿਕ **intellectualism** (ਬੁੱਧੀਵਾਦ) ਕੇ ਆਨੇ ਸੇ ਏਕ **corruption** (ਦੋਸ਼ਪੂਰਨਤਾ) ਸੀ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਕਿੰਤੂ ਸਿਖ ਧਰਮ ਮੇਂ ਐਸੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੋ ਹੈਂ, ਕਿਸੀ ਨੇ ਲਿਖੇ ਨਹੀਂ; ਵੋ ਤੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੈ। ਆਪ ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਕਿਸੀ ਭੀ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋ ਦੇਖੇਂ, ਉਸ ਮੇਂ **correction** (ਸੋਧ) ਹੂਆ ਹੈ। ਹਮਾਰੇ ਯੁਗ ਕਾ ਟੈਗੋਰ ਏਕ ਬਹੁਤ ਬੜਾ ਭਾਰੀ **poet** (ਕਵੀ) ਮਾਨਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਤੋ ਜਬ ਮੈਂ ਟੈਗੋਰ ਕੇ ਸਮਯ ਸ਼ਾਂਤੀ–ਨਿਕੇਤਨ ਮੇਂ ਥਾ, ਤਬ ਤੋ ਮੁਝੇ ਮਾਲੂਮ ਨਹੀਂ ਥਾ। ਉਸ ਕੇ ਪਸਚਾਤ ਮੈਨੇ ਜਬ ਉਨਕੀ ਡਾਇਰੀ ਦੇਖੀ ਤੋ ਕਟਾ–ਫਟ ੫੦ ਜਗਹ ਹੋਤੀ ਥੀ, ਤਬ ਵੋ ਕਹੀਂ ਅਪਨੀ **poetry** (ਕਵਿਤਾ) ਬਨਾਤੇ ਥੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਮੇਂ ਵੋ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵੋ ਤੋ ਗੁਰੂ ਕੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਵੋ ਏਕ **spontaneity** (ਆਪਮੁਹਾਰਤਾ) ਮੇਂ ਬਹਿਤਾ ਹੂਆ ਅਖੰਡ ਏਕ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਕਿਤਨੀ ਭੀ **research** (ਖੋਜ) ਕਰੇਂਗੇ ਆਪ – ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਊਪਰ; ਉਸ ਕੋ ਮੈਂ ਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਮਾਨ ਸਕਤਾ। ਏਕ–ਏਕ ਸ਼ਬਦ ਕੇ ਊਪਰ ਏਕ ਗ੍ਰੰਥ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਔਰ ਏਕ ਦਿਨ ਵੋ ਆਨਾ ਚਾਹੀਏ, ਜੈਸੇ ਹਮਾਰਾ ਬੇਟਾ ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੈਸਾ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਕਾਮ ਕੋ ਲੇ ਸਕਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਏਕ–ਏਕ ਸ਼ਬਦ ਕੇ ਊਪਰ ਜਿਸ ਵਕਤ ਵਿਆਖਿਆ ਹੋਨੇ ਲਗੇਗੀ, ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਂ ਸਮਝੂੰਗਾ ਕਿ ਸਿਖ ਧਰਮ ਕੇ ਅਨੁਆਈ, ਜੋ ਆਪ ਲੋਗ ਹੈਂ; ਆਪ ਲੋਗ ਕੁਛ ਕਰ ਰਹੇ ਹੈਂ। ਦੇਖੀਏ! ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਦੋ ਮਤਿ ਹੋਤੇ ਹੈਂ – ਹਰ ਧਰਮ ਕੇ। ਏਕ ਤੋ ਸੰਤੋਂ ਕਾ, ਔਰ ਏਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਮੰਦਿਰ, ਮਸਜਿਦੋਂ ਕਾ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਮੰਦਿਰ ਔਰ ਮਸਜਿਦ; ਵੋ ਅਪਨੇ ਮੇਂ ਬੰਧੇ ਹੂਏ ਹੈਂ – ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਮੇਂ ਬੰਧੇ ਹੂਏ ਹੈਂ, ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤੇ। ਲੇਕਿਨ ਡੇਰੇ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਲੋਗ ਜੋ ਹੈਂ, ਵੋ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਕਰ ਸਕਤੇ ਹੈਂ। ਵੋਹ ਕਰ ਸਕਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਕਿਸੀ ਨੇ ਨਾ ਕੀਆ ਹੋ। ਤੋ ਮੇਰੀ ਆਪ ਸਭ ਲੋਗੋਂ ਸੇ ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਾਥਨਾ ਤੋ ਯੇ ਹੈ ਕਿ ਰੀਸਰਚ ਖੂਬ ਹੋਨੀ ਚਾਹੀਏ। ਅਭੀ ਆਪ ਕਹੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਰੀਸਰਚ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖੇ ਜਾ ਚੁਕੇ ਹੈਂ; ਮੈਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਮਾਨਤਾ। ਅਬੀ ਤੋ ਕੁਛ ਕਾਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੂਆ **sikhism** ਕੇ ਊਪਰ। ਇਸ ਕੇ ਲੀਏ ਧਨ ਕਹਾਂ ਸੇ ਆਏ; ਆਵਸ਼ਕਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਆ ਅਵਸ਼ਕਤਾ ਹੈ, ਕਿਸ ਧਨ ਕੀ ਅਵਸ਼ਕਤਾ ਹੈ? ਜਿਸ ਵਕਤ ਕੋਈ ਐਸੀ ਚੀਜ਼ ਤਿਆਰ ਹੋਗੀ, ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਲੋਗ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਏਂਗੇ ਉਸ ਕੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ। ਮੈਨੇ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਸਿਖ ਧਰਮ ਕੇ ਊਪਰ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖੇ, ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਥਾ। ਲੇਕਿਨ ਸਬ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੂਏ ਹੈਂ, ਖੂਬ ਚਲਤੇ ਹੈਂ। ਔਰ ਜੋ ਪਾਸ਼ਚਾਤ ਦੇਸ਼ **(western countries)** ਕੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹੈਂ – ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲੇ;

ਬੜਾ ਉਸ ਕਾ ਆਦਰ ਭੀ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਅਗਲੇ ਵਰਸ਼, ਫਿਰ ਦੁਹਰਾਤਾ ਹੂੰ ਕਿ ਆਜ ਕੇ ਦਿਨ ਆਪ ਕੇ ਸਾਮਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਕਰ ਰਹੇਗਾ। ਯੇ ਬਾਤ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਮੁਝੇ ਕਹੀ, ਕਿ ਹੋਨਾ ਹੈ। ਹਮਨੇ ਕਹਾ, ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਗਾ। ਸਾਲ ਭਰ ਤੋ ਬਹੁਤ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਮੇਂ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਯੇ ਤੋ। ਔਰ ਜਿਸ ਤਰਹ ਸੇ ਹਮਾਰਾ ਵੋ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ - ਬਾਲਮੀਕ ਰਮਾਇਣ ਕੇ ਊਪਰ ਦੋ **volume** (ਭਾਗ) ਕਾ, ਜਿਸ ਕੋ ਕਿ **world** (ਸੰਸਾਰ) ਮੇਂ ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਭੀ ਮਾਨਤੇ ਹੈਂ ਔਰ **tome** (ਗ੍ਰੰਥ) ਭੀ ਮਾਨਤੇ ਹੈਂ; ਉਸ ਸੇ ਅੱਛੀ ਟੱਕਰ ਕਾ ਹੋਗਾ। ਯੇ ਤੋ ਰਹੀ ਬਾਹਰ ਕੀ ਬਾਤ। ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਸਾਰ, ਨਾਮ ਜਪ ਮੇਂ ਹੈ। ਔਰ ਜਿਸਨੇ ਸਚੇ ਹਿਰਦੇ ਸੇ ਨਾਮ ਜਪ ਕਰਨਾ ਸੀਖ ਲੀਆ, ਉਸ ਕਾ ਕਲਿਆਣ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੇਖੀਏ, ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਪੂਰਬ ਸੇ ਲੇਕਰ ਪੱਛਿਮ ਤਕ ਦੁਖੀ ਹੈ। ਸਬ ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ ਬਿਆਪਤ ਹੈ - ਚਾਰੋਂ ਔਰ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤੋ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਕਹਿ ਦੀਆ ਹੈ ਨ -

ਨਾਨਕ ਦੁਖੀਆ ਸਭੁ ਸੰਸਾਰੁ ॥
ਪੰਨਾ - ੯੫੪

ਦੁਖ ਤੋ ਹੈਈ, ਸੁਖੀ ਕੌਨ ਹੈ; ਕੋਈ ਰਾਜਾ ਕੋ ਨਹੀਂ ਬਤਾਇਆ - ਸੁਖੀ ਹੈ, ਕਿਸੀ ਧਰਮ ਗੁਰੂ ਕੋ ਨਹੀਂ ਬਤਾਇਆ - ਸੁਖੀ ਹੈ, ਕਿਸੀ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋ ਨਹੀਂ ਬਤਾਇਆ - ਸੁਖੀ ਹੈ; ਜੋ ਨਾਮ ਕੇ ਊਪਰ ਅਪਨਾ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਕਰਤਾ ਹੋ, ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਤਾ ਹੋ - ਵੋਹੀ ਸੁਖੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਸੰਤ ਨੇ ਏਕ ਛੋਟੀ ਸੀ ਬਾਤ ਅਪਨਾਅ ਲੀ ਹੋ, ਔਰ ਉਸ ਪਰ ਚਲਤਾ ਹੋ, ਉਸ ਕਾ ਜੀਵਨ ਕਲਿਆਣ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਔਰ ਜਿਸ ਕੋ ਛੂਹ ਜਾਏ, ਉਸ ਕਾ ਭੀ ਕਲਿਆਣ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ - ਐਸੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਉਸ ਕੇ ਲੀਏ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਆਪ ਜਬ **medical history** (ਡਾਕਟਰੀ ਇਤਿਹਾਸ) ਪੜ੍ਹੇਂਗੇ ਔਰ ਆਪਨੇ **Doctor** ਸੇ ਸੱਤਤਾ ਸੇ ਪੂਛੇਂਗੇ ਕਿ ਬਤਾਓ ਭਾਈ, ਤੁਮਾਰੇ **medical science** (ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਗਿਆਨ) ਮੇਂ ਕਿਆ ਹੈ; ਤੋ ਦੁਖੀ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ। ਸਭੀ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ੮੦% **of the diseases are mental diseases, Psychosomatic diseases**; ੮੦% ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਹੈਂ, ਉਸਕਾ ਕੋਈ ਉਪਚਾਰ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ ਦੇਤਾ - ਨਾ **East** (ਪੂਰਬ) ਵਾਲੋਂ ਕੋ, ਔਰ ਨਾ **West** (ਪੱਛਮ) ਵਾਲੋਂ ਕੋ। ੨੦% ਬਿਮਾਰੀਓਂ ਕੀ ਖੋਜ ਇਨ ਲੋਗੋਂ ਨੇ ਕੀ ਹੈ ਜੋ **infectious** (ਛੂਤ ਕੀ) ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਹੈਂ - ਜੈਸੇ ਪਲੇਗ ਹੁਈ, ਹੈਜ਼ਾ ਹੂਆ, ਯੇ ਬਿਮਾਰੀ ਹੁਈ, ਯੇ ਬਿਮਾਰੀ ਹੁਈ। ਇਸ ਕਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ **humanity** (ਮਨੁੱਖਤਾ), ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ - ੮੦% ਸੰਸਾਰ ਬਿਮਾਰ ਹੈ, ਔਰ ਉਸਕੀ ਕੋਈ ਦਵਾ ਨਹੀਂ। ਲੇਕਿਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਹਾ - ਅਰੇ ਸੁਖੀ ਹੋਨਾ ਚਾਹਤੇ ਹੋ ਤੋ ਨਾਮ ਕਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਸੀਖੋ। ਉਸ ਕੀ ਭੀ ਏਕ ਵਿਧੀ ਹੈ, ਏਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਤੋ ਯੇ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਹਾਲਤ ਮੇਂ ਕੀਆ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ; ਜਹਾਂ ਭੀ ਰਹੋ, ਜੈਸੇ ਭੀ ਰਹੋ। ਗੀਤਾ ਮੇਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਅਰਜੁਨ ਸੇ ਕਹਾ

ਕੀ ਬਈ ਦੇਖੋ! ਈਸ਼ਵਰ ਤੋਂ ਸਰਬਤ੍ਰ ਹੈ, ਸਭ ਜਗਹ ਹੈ। ਤੋ ਕੈਸੇ ਦੇਖੇਗਾ ਉਸ ਈਸ਼ਵਰ ਕੋ, ਉਸ ਮਹਾਨ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਪਰਮ ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਕੋ, ਜੋ ਸਬ ਸੇ ਪਰ੍ਹੇ ਭੀ ਹੈ; ਕੈਸੇ ਇਸ ਕਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰੇਗਾ? ਤੋ ਹਿਰਦੇ ਸਥਿਤ ਤੱਤ ਕੋ ਪਹਿਲੇ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਦੇਖ। 'ਗੁ' ਔਰ 'ਰੂ' ਦੋ ਚੀਜ਼ੇਂ ਹੈਂ, ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਸੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਬਨਾ ਹੈ। 'ਗੁ' ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਅੰਧਕਾਰ ਕੋ, ਔਰ 'ਰੂ' ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੋ। ਜੋ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਅਗਿਆਨਤਾ ਕੇ ਅੰਧਕਾਰ ਕੋ ਦੂਰ ਕਰੇ, ਉਸੀ ਕੋ ਗੁਰੂ ਕਹਤੇ ਹੈਂ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਐਸੇ ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ ਥੇ। ਉਨ ਕਾ ਅਵਤਾਰ ਉਸ ਸਮਯ ਹੂਆ ਥਾ ਜਬ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਮੇਂ ਏਕ ਅੰਧਕਾਰ ਸਾ ਛਾ ਗਿਆ ਥਾ। ਕੈਸਾ ਭੀ ਹੋ, ਕੁਛ ਭੀ ਹੋ; ਹਮਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਮੇਂ ਏਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਜਬ ਜਬ ਕੋਈ ਕਸ਼ਟ ਦੇਸ਼ ਪੇ ਆਤਾ ਹੈ ਤੋ ਕੋਈ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤਿਤ੍ਵ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਭਾਰਤਵਰਸ਼ ਮੇਂ ਉਸ ਸਮਯ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਉਤਪੰਨ ਹੂਏ, ਔਰ ਉਨਕੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਭੀ ਤਕ ਚਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਔਰ ਬੜ੍ਹਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਤੋ ੯੦% ਜੋ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਹੈਂ, ਉਨਕੋ ਦੂਰ ਕਰਨੇ ਕਾ ਏਕ ਹੀ ਉਪਾਏ ਹੈ, ਵੋ ਹੈ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਕੀ ਗਹਿਰਾਈਓਂ ਮੇਂ ਜਾ ਕਰ ਜਪ ਕਰੋ। ਜੋ ਬਾਹਰ ਜਪ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਮਾਲਾ ਸੇ ਜਪ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੋ ਕੇਵਲ ਜਪ ਕਹਤੇ ਹੈਂ। ਲੇਕਿਨ ਜਿਸ ਮੇਂ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾ ਹਿਲੇ ਔਰ ਜੋ ਸੁਆਸ ਸੇ ਭੀ ਪਰ੍ਹੇ, ਸੁਆਸਾ ਜਪ ਸੇ ਭੀ ਪਰ੍ਹੇ ਮਨ ਕੋ ਇਕਾਗਰ ਔਰ ਅੰਤਰਮੁਖ ਬਨਾ ਕਰਕੇ ਜਪ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਦੁਖੋਂ ਸੇ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕੋ ਜਹਾਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ, ਮਰਨੇ ਕੇ ਪਸ਼ਚਾਤ ਮੁਕਤੀ ਤੋ ਏਕ ਝੂਠੀ ਵਿਡੰਬਨਾ ਹੈ। ਕਈ ਗ੍ਰੰਥ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਜੀਵਨ ਮੇਂ ਹੀ, ਯਹੀਂ ਪਰ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਨੀ ਚਾਹੀਏ ਔਰ ਬਹੁਤ ਸਰਲ ਸੇ ਸਰਲ ਬਾਤ ਹੈ; ਅਪਨੇ ਅੰਦਰਨਹਿਤ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕੋ ਜੋ ਜਾਨ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਵੋਹ ਯਹੀਂ ਪਰ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਉਸਕੀ ਮੁਕਤੀ ਕੇ ਲੀਏ ਕਹੀਂ ਜਾਨੇ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੀ ਤੀਰਥ ਮੇਂ ਜਾਨੇ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ, ਕਹੀਂ ਦੇਸ਼ਾ-ਰਟਨ ਕਰਨੇ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ। ਸਬ ਸੇ ਸਰਲ ਹੋਤਾ ਹੈ ਭਗਵਾਨ ਸੇ ਮਿਲਨਾ। ਔਰਤ ਜੋ ਆਪ ਕੇ ਸਾਥ ਰਹਤੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਯੇ ਸ਼ਪਤ ਖਾਈ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਕੇ ਸਾਥ ਰਹੇਗੀ; ਉਸੇ ਭੀ ਬੋਲਨੇ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਈਸ਼ਵਰ ਸੇ ਬਾਤ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਮੋਨ ਹੋ ਜਾਈਏ; ਸੁਨੇਗਾ ਆਪ ਕੀ ਬਾਤ - ਸਭ ਸੇ ਸਰਲ। ਇਸੀ ਲੀਏ ਹਮ ਜੋਗੀ ਬਨ ਗਏ। ਹਮ ਨੇ ਕਹਾ ਠੀਕ ਹੈ, ਜੋ ਇਤਨੀ ਆਸਾਨ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਸਭ ਛੋਡ ਛਾਡ ਕੇ ਭਾਗ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ; ਯਹੀ ਸਬ ਸੇ ਸਰਲ ਹੈ, ਔਰ ਹਮਾਰੀ ਬਾਤ ਕੋ ਕੌਨ ਸੁਨੇਗਾ - ਭਗਵਾਨ ਕੇ ਸਿਵਾ। ਤੋ ਕੁਛ ਦੇਰ, ਰੋਜ਼ ਸੁਬਹ ਔਰ ਸ਼ਾਮ ਕੋ, ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਲੇਨਾ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਉਸ ਸਮਯ ਕੁਛ ਭੀ ਹੋ, ਮੈਂ ਦੂਸਰਾ ਕਾਰਯ ਤੋ ਕਰੂੰਗਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕਰੂੰਗੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੇ ਆਪਸੇ ਕਲ ਕਹਾ ਥਾ ਕਿ ਸਭ ਸੇ ਜ਼ਿਆਦੇ ਆਪ ਸੁਰਖਸ਼ਿਤ ਤਬੀ ਹੈਂ ਜਬ ਆਪ ਧਿਆਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹੈਂ। ਜਬ ਜਪ ਕੋ **intense** (ਪ੍ਰਬਲ) ਕਰ ਲੇਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਜਪ ਕੋ **silence** (ਖਾਮੋਸ਼ੀ) ਮੇਂ ਲੇ ਜਾਤੇ ਹੈਂ; ਉਸਕੋ ਧਿਆਨ ਕਹਤੇ ਹੈਂ- ਫਰਕ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਕ **settle** ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਏਕ ਸੂਖਸ਼ਮ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਸੂਖਸ਼ਮਾਤ ਔਰ ਸੂਖਸ਼ਮ ਰੂਪ ਮੇਂ

ਜਬ ਆਪ ਜਪ ਲੇ ਜਾਏਂਗੇ ਔਰ ਵਹਾਂ ਪਰ ਤੋ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਰਹਤਾ; ਤੋ ਵਹੀਂ ਸਮਾਧਿਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਹੈਂ ਪਰ **key not** ਹੈ - ਜਪ ਕਰਨਾ। ਤੋ ਇਸ ਤਰਹ ਸੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਤੇ-ਕਰਤੇ ਮਨੁਸ਼ਯ ਇਸੀ ਜਨਮ ਮੇਂ, ਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਤੇ ਹੁਏ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਲੋਗ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਸਿਖ ਕਿਸ ਕੋ ਕਹਤੇ ਹੈਂ? ਸਿਖ ਕੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ - ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਅੱਛੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਕੀ। ਸਿਖ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸੇਵਕ, ਪਰ ਕਿਸ ਕਾ ਸੇਵਨ ਕਰਨਾ? ਸੇਵਕ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਸੇਵਨ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਆਨੰਦ ਲੇਤਾ ਹੈ। ਤੋ ਸਿੱਖ ਉਸੇ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਬਾਹਰ ਤੋ ਸੇਵਾ ਕਰਤਾ ਹੈ ਔਰ ਅੰਦਰ ਸੇ ਆਨੰਦ ਲੇਤਾ ਹੈ - ਸੇਵਾ ਮੇਂ, ਔਰ ਭਗਵਾਨ ਕੇ ਜਪ ਮੇਂ - ਇਸੀ ਕੋ ਸਿਖ ਕਹਤੇ ਹੈ। ਬੜਾ ਭਾਗ ਉਸਕਾ ਹੈ ਜੋ ਸਿਖ, ਏਕ ਸੰਤ ਕੇ ਪਰਿਵਾਰ ਮੇਂ ਹੋ ਕਰਕੇ ਪੈਦਾ ਹੁਆ ਹੈ ਔਰ ਜਪ ਮੇਂ ਲੀਨ ਰਹਤਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਕਿਨ ਸ਼ਬਦੋਂ ਸੇ ਸ੍ਰੀ ਸੰਤ ਜੀ (ਸੰਤ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਕਾ, ਇਨਕੀ ਸੰਗਤ ਕਾ ਔਰ ਸਬ ਮਾਤਾਓਂ ਕਾ, ਬਹਨੋਂ ਕਾ ਔਰ ਬੱਚੋਂ ਕਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਿਨ ਸ਼ਬਦੋਂ ਮੇਂ ਦੂੰ; ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈਂ, ਸਬ ਸ਼ਬਦ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ। ਆਪ ਕਾ ਪਿਆਰ, ਆਪ ਕੀ ਸ਼ਰਧਾ ਮਹਾਨ ਹੈ। ਆਪ ਕਾ ਪਿਆਰ ਦੇਖ ਕਰ, ਜੋ ਸਿਖ ਧਰਮ ਕੋ ਨਹੀਂ ਸਮਝਤਾ, ਵੋ ਭੀ ਸਮਝਨੇ ਲਗੇਗਾ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸੀਖੋ, ਤਬ (ਸਿਖੀਜ਼ਮ) **sikhisim** ਕੇ ਊਪਰ ਬਾਤ ਕਰੋ। ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਸੀਖੋ, ਤਬ ਸਿੱਖ ਬਨੋ। ਤੋ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਤੋ ਐਸੇ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹੈਂ।

ਜਬ ਮੋਨ ਹੋ ਕਰ ਕੇ ਚੁਪ ਚਾਪ, ਜੈਸੇ ਮੈਨੇ ਕਹਾ, ਜੋ ਧਿਆਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇਂ ਹੈ - ਉਨ ਕੋ, ਜਬ ਸਿਰ, ਗਰਦਨ ਔਰ ਰੀੜ ਕੀ ਹੱਡੀ ਕੋ ਸੀਧਾ ਰਖ ਕਰਕੇ ਕੁਛ ਦੇਰ ਆਪ ਸਥਿਰ ਸੁਭਾਵ ਸੇ ਬੈਠਤੇ ਹੈਂ ਔਰ **gently** ਧੀਰੇ-ਧੀਰੇ ਅਪਨੀ ਆਖੋਂ ਕੋ ਬੰਦ ਕਰ ਲੇਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਆਪ ਸ੍ਵਾਸ-ਸ੍ਵਾਸ ਪ੍ਰਾਣੋਂ ਕੀ ਪ੍ਰੀਕ੍ਰਿਆ ਕੋ ਸਮਝਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਇਸ ਈਸ਼ਵਰ ਕੇ ਮੰਦਿਰ ਮੇਂ ਦੋ **Guard** ਹੈਂ, ਦੋ ਚੌਕੀਦਾਰ ਹੈਂ; ਉਨ ਚੌਕੀਦਾਰੋਂ ਕਾ ਨਾਮ ਹੈ - ਪ੍ਰਾਨ ਔਰ ਉਪਾਨ; ਇਸ ਮਹਾਨ ਮੰਦਿਰ ਕੀ, ਜਿਸਕੋ ਮਨੁੱਸ਼ਯ ਕਹਤੇ ਹੈਂ, ਜੋ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕਾ ਦੁਆਰਾ ਹੈ, ਅਸਲੀ ਗੁਰੂਦੁਆਰਾ ਹੈ, ਜੀਵਿਤ ਗੁਰੂਦੁਆਰਾ ਹੈ; ਉਸਕੀ ਸਦਤ ਰਖਸ਼ਾ ਕੀਆ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਜਿਸ ਵਕਤ ਆਪ ਇਸ ਕਾ ਸਵਾਧਯ ਕਰੋਗੇ, ਆਪ ਕੋ ਅਸਚਰਯ ਹੋਨੇ ਲਗੇਗਾ। ਆਪ ਸੁਆਸ ਲੇਤੇ ਹੈਂ - ਉਸੇ ਪ੍ਰਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਔਰ ਜਬ ਆਪ ਸੁਆਸ ਛੋਡਤੇ ਹੈਂ, ਉਸੇ ਉਪਾਨ ਕਹਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਕਾ ਸਵਾਧਯ - ਏਕ ਵਿਸ਼ਾ ਹੀ ਅਲੱਗ ਹੈ; ਕੇਵਲ ਸੰਤ ਲੋਗ ਹੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਕੋ ਜਾਨਤੇ ਹੈ। ਮੈਨੇ ਕਹਾ, ਕੇਵਲ ਆਪ ਗਹਰੀ ਸੇ ਗਹਰੀ ਸਵਾਸ ਲੇਨਾ ਸੀਖੇਂ ਔਰ ਜਬ ਆਪ ਸੁਆਸ ਲੇਂ, ਤੋ **abdomen** (ਪੇਟ) ਕੋ ਆਗੇ ਆਨਾ ਚਾਹੀਏ; ਜਬ ਸੁਆਸ ਛੋਡੇਂ, ਪੇਟ ਕੋ ਅੰਦਰ ਜਾਨਾ ਚਾਹੀਏ; ਇਸ ਸੇ ਜੋ ਸਭ ਸੇ **healthy** (ਅੱਛੀ) **muscle** (ਤੰਤੂ) ਮਸਲ ਜੋ ਆਪ ਕੇ **diaphragm** (ਝਿੱਲੀ) ਮੇਂ ਹੈਂ, ਉਸ ਕੋ ਫਿਰ ਅਭਿਆਸ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਔਰ **lungs** (ਫੇਫੜੇ) ਕੋ ਪ੍ਰੈਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਗੰਦੀ

ਕਾਰਬਨ-ਡਾਈਔਕਸਾਈਡ **used up gas** ਹੈ, ਉਸ ਕੋ ਬਾਹਰ ਫੈਂਕਨੇ ਮੇਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਤੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਸੁਆਸ ਵਿਦਿਆ ਕੋ, ਪ੍ਰਾਨ ਵਿਦਿਆ ਕੋ ਸੀਖ ਲੀਆ, ਉਸ ਨੇ ਮਿਰਤੂ ਪਰ ਵਿਜੈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੀ। ਲੇਕਿਨ ਬਹੁਤ ਜੀਨਾ ਭੀ ਅੱਛੀ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਜੀਏਂ ਔਰ ਨਿਰਾਰਥਕ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰੇਂ, ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਭੋਗੋਂ ਕੇ ਲੀਏ ਬਤੀਤ ਕਰੇਂ, ਫਿਰ ਤੋ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਪਸ਼ਵਤ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਹਾਂ, ਜੀਏ, ਸੌ-ਸੌ ਬਰਸ਼ ਤਕ ਜੀਏ, ਉਸ ਸੇ ਭੀ ਅਧਿਕ ਜੀਏ, ਲੇਕਿਨ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਜੀਏ; ਤੋ ਜੀਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਤੋ ਜਬ ਮਨ ਕੋ ਊਰਧ ਕਰ ਲੇਤਾ ਹੈ - ਆਦਮੀ, ਮਨ ਬਾਹਰ ਕੀ ਓਰ ਨਹੀਂ ਜਾਤਾ, ਆਤਮਾ ਕੀ ਹੀ ਓਰ ਜਾਤਾ ਹੈ; ਐਸੀ ਦਸ਼ਾ ਮੇਂ ਮਨ ਕੋ ਬਹੁਤ ਆਨੰਦ ਆਤਾ ਹੈ - ਵੋਹ ਆਨੰਦ ਆਤਾ ਹੈ, ਜਿਸੇ ਵਰਣਨ ਨਹੀਂ ਕੀਆ ਜਾ ਸਕਤਾ। ਛੋਟਾ ਮੋਟਾ ਆਨੰਦ ਹੀ ਵਰਣਨ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ, ਫਿਰ ਵੋਹ ਆਨੰਦ ਕੈਸੇ ਵਰਣਨ ਹੋ ਸਕਤਾ ਹੈ? ਲੇਕਿਨ ਯੇ ਤਬੀ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਸਤੱਰ ਪਰ ਜਪ ਕਰਤਾ ਰਹੇ; ਮਨ ਕੋ ਇਕਾਗਰ ਕਰੇ, ਅੰਤਰਮੁਖ ਕਰੇ, ਤਬ ਆਤਮਾ ਅਨੁਭੂਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਏਕ ਵਿਅਕਤੀ ਹੂੰ, ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਯੇ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਯੇ ਹੈ; ਯੇ ਸਭ ਸ਼ੂਦਰ ਭਾਵਨਾਓਂ ਸੇ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ - ਵਿਅਕਤੀ, ਔਰ ਉਸ ਕਾ ਸਰੂਪ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਵੋ ਸਬ ਕੋ ਅਪਨਾਤਾ ਹੈ, ਸਬ ਉਸ ਕੇ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ। ਮੈਨੇ ਕਹਾ ਨਾ - ਸਭ ਬਿਆਧੀਓਂ ਸੇ, ਸਭ ਦੁਖੋਂ ਸੇ, ਸਭ ਕਲੇਸ਼ੋਂ ਸੇ, ਸਭ ਭੈਅ ਸੇ ਆਪ ਮੁਕਤ ਹੈਂ; ਆਪ ਅਗਰ ਜਪ ਕਰਤੇ ਰਹੇਂ। ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਆਪ ਜਪ ਕਰਤੇ ਰਹੇਂਗੇ, ਉਤਨੀ ਹੀ ਦੇਰ ਸੁਰਖਸ਼ਿਤ ਹੈਂ; ਜਬ ਜਪ ਨਹੀਂ ਕਰੋਗੇ, ਨਹੀਂ ਸੁਰਖਸ਼ਿਤ ਹੈਂ। ਕੁਛ ਸੁਨਾ ਆਪ ਨੇ! ਫਲਾਣਾ ਮਰ ਗਿਆ। ਕੈਸੇ ਮਰਾ? ਚਾਰਪਾਈ ਪੇ ਮਰਾ, ਪਾਈ-ਪਾਈ ਪੇ ਮਰਾ, ਏਕ ਪਾਈ ਪੇ ਮਰਾ; ਕਿਸੀ ਕੋ ਸੁਨਾ ਆਪ ਨੇ ਕਿ ਜਪ ਕਰਤੇ ਕਰਤੇ ਮਰਾ।

ਮੈਂ ਆਪ ਕੋ ਅਪਨੇ ਜੀਵਨ ਕੀ ਏਕ ਘਟਨਾ ਸੁਨਾਤਾ ਹੂੰ। ਹਲਦਵਾਨੀ, ਨੈਨੀਤਾਲ ਕੇ ਰਾਸਤੇ ਮੇਂ ਪੜਤਾ ਹੈ - ਕੁਮਾਓਂ ਮੇਂ। ਜਬ ਮੈ ਪਰਬਤੋਂ ਪੇ ਬਚਪਨ ਮੇਂ ਰਹਾ ਕਰਤਾ ਥਾ, ਏਕ ਮਾਤਾ ਜੀ ਬਹੁਤ ਮੁਝ ਕੋ ਅਪਨੇ ਬੇਟੇ ਕੀ ਤਰਹ ਪਿਆਰ ਕਰਤੀ ਥੀ। ਜੰਗਲੋਂ ਮੇਂ ਕੁਛ ਖਾਨੇ ਕੋ ਤੋ ਮਿਲਤਾ ਨਹੀਂ ਥਾ, ਤੋ ਖਾਨਾ ਰੱਖਾ ਕਰਤੀ ਥੀ। ਤੋ ਮੈਨੇ ਕਹਾ, ਯੇ ਬਹੁਤ ਮੋਹ ਕਰਤੀ ਹੈ; ਮੈਂ ਭਾਗ ਖੜਾ ਹੂਆ। ਮੈਨੇ ਕਹਾ, ਅਬੀ ਆਤਾ ਹੂੰ, ਤੋ ਭਾਗ ਗਿਆ ਜੰਗਲ ਕੋ। ਉਸਨੇ ਵੋ ਖਾਨਾ ਊਪਰ ਕਹੀਂ ਰੱਖ ਦੀਆ - ਰੋਟੀ। ਸਾਲ ਭਰ ਬਾਅਦ ਜਬ ਮੈਂ ਆਇਆ, ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਕੋ ਪਕੜਾ, ਦੋਨੋਂ ਲੜਕੋਂ ਕੋ ਬੁਲਾਇਆ ਕਿ ਬਾਂਧੋ ਇਸ ਕੇ ਹਾਥ। ਯੇ ਬਦਮਾਸ਼ ਮੁਝੇ ਰੁਲਾ ਗਿਆ - ਸਾਲ ਭਰ ਤਕ, ਔਰ ਆਇਆ ਨਹੀਂ; ਨਿਕਾਲੋ ਰੋਟੀ। ਤਬ ਤਕ ਤੋ ਰੋਟੀ ਤਲਵਾਰ ਹੋ ਗਈ ਥੀ - ਸੂਖ ਕੇ; ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮੁਝੇ ਖਿਲਾਈ, ਮੇਰਾ ਮੂੰਹ ਲਹੂ ਲੁਹਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਰੋਏ ਔਰ ਖਿਲਾਏ। ਮੈਨੇ ਕਹਾ, ਯੇ ਅੱਛੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੀ ਝੂਠ ਬੋਲਨੇ ਕੀ ਕਿ ਅਬੀ ਆਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਏ। ਸਾਲ ਭਰ ਬਾਦ ਆ ਰਹੇ ਹੋ ਤੁਮ। ਪਿਆਰ ਕੇ ਅਨੇਕ ਸਰੂਪ ਹੈਂ। ਸਭ ਸਰੂਪੋਂ ਮੇਂ ਜੋ ਕਿਸੀ ਕੋ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੋ ਭੀ ਮੈਂ ਕਹਤਾ ਹੂੰ ਜਿਹ ਪਿਆਰ ਕਰਤਾ ਹੈ; ਜ਼ਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਬਸ ਇਤਨੀ ਬਾਤ ਹੀ ਹੈ। ਕਿਸੀ ਸੇ ਦਵੇਸ਼ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਨਿਰਬੁੱਧ ਹੈ, ਮੂਰਖ ਹੈ; ਯੇ ਭੀ ਉਸ ਕਾ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਏਕ ਪਾਗਲ ਕਿਸੀ ਸੇ ਪਿਆਰ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਏਕ ਦੁਸ਼ਟ ਕਿਸੀ ਸੇ ਪਿਆਰ ਕਰਤਾ ਹੈ, **cobra** (ਸਾਂਪ) ਕਿਸੀ ਕੋ ਪਿਆਰ ਕਰਤਾ ਹੈ ਤੋ ਜ਼ਹਿਰ ਹੀ ਤੋ ਦੇ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਏਕ ਸੰਤ ਕਿਸੀ ਕੋ ਪਿਆਰ ਕਰੇਗਾ, ਤੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੀ ਦੇਗਾ। ਇਸ ਲੀਏ ਸਤਸੰਗ ਮੇਂ ਰਹਿ ਕਰ, ਨਿਰੰਤਰ ਸਤਸੰਗ ਮੇਂ ਰਹਿ ਕਰ, ਔਰ ਕੁਛ ਕਾਲ ਸੁਬਹ ਔਰ ਸ਼ਾਮ ਜਪ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਯੇ ਆਪ ਅਜਮਾਅ ਲੀਜੀਏ ਕਿ ਆਪ ਕੋ ਕੋਈ ਅਵਸ਼ਕਤਾ ਨਹੀਂ ਇੱਛਾ ਕਰਨੇ ਕੀ ਕਿ ਹੇ ਭਗਵਾਨ! ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਏ, ਤੇਰਾ ਏਕ ਹਜ਼ਾਰ ਜਪ ਕਰੂੰਗਾ, ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਜਪ ਕਰੂੰਗਾ - ਐਸਾ ਕਭੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਜਪ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੋ, ਸੁਤੇ ਹੀ ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ - 'ਸਰਵੋਤਮ'

ਭਾਗ - ੩

ਜੈਸੇ ਮੈਨੇ ਆਪ ਕੋ ਕੱਲ ਕਹਾ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਜਿਤਨੀ ਭੀ **diseases** ਹੈਂ, ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਹੈਂ; ਉਨਮੇਂ ੮੦% **of the diseases** ਬਿਮਾਰੀਆਂ **(Psyhosomatic)** ਹੈਂ। ਕੇਵਲ ੨੦% ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦਵਾਓਂ ਸੇ ਠੀਕ ਹੋਤੀ ਹੈਂ; **infectious diseases** ਹੈਂ, ਪਲੇਗ ਹੂਆ, ਹੈਜ਼ਾ ਹੂਆ; ਔਰ ਇਸ ਤਰਹ ਕੀ ਕਈ **diseases** ਹੈਂ। ਆਪਾਸ਼ਚਾਤ ਦੇਸ਼ ਕੇ, **western world** ਕੇ ਲੋਗ ਭੀ, **doctors** ਭੀ, **experts** ਔਰ **scientists** ਭੀ ਯੇ ਕਹਨੇ ਲਗੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹਮੇਂ ਕੁਛ ਸੋਚਨਾ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ੮੦% ਜੋ **diseases** ਹੈਂ, ਕੈਸੇ ਠੀਕ ਹੋ ਸਕਤੀ ਹੈਂ। ਯੁਗੋਂ ਪੂਰਵ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਵਿਸ਼ਅ ਦੇਖ ਕਰ ਇਸ ਕੇ ਉਪਾਏ ਬਤਾਏ ਹੈਂ।

ਮੈਂ ਅਬ ਆਪ ਕੋ **relaxation** ਕੇ ਬਾਰੇ ਮੇਂ ਬਤਾ ਰਹਾ ਹੂੰ, ਕਿਤਨੇ ਸਰਲ ਤਰੀਕੇ ਸੇ ਆਪ ਕੋ **relaxation** (ਵਿਸ਼ਰਾਮ) ਹੋ ਸਕਤੀ ਹੈ। ਥੋੜਾ ਸਾ ਪਾਂਚ ਮਿੰਨਟ ਕਾ **demonstration** ਦੇ ਕਰ ਫਿਰ ਮੈਂ ਧਿਆਨ ਕੇ ਊਪਰ ਬੋਲੂੰਗਾ। ਅਬ ਦੇਖੀਏ, ਕਈ ਲੋਗ ਕਹਤੇ ਹੈਂ **muscle tension** (ਤੰਤੂ ਤਨਾਵ) ਕੋ, **muscles** ਕੋ **loose** (ਢੀਲੇ) ਕਰਨੇ ਕੋ **relaxation** (ਵਿਸ਼੍ਰਾਮ) ਕਹਤੇ ਹੈ - ਯੇ ਗਲਤ ਬਾਤ ਹੈ। ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਕੇ **hospitals** (ਹਸਪਤਾਲ) ਮੇਂ ਲੋਗ ਐਸੇ ਹੀ **muscle conduction** ਕੇ **loss** ਸੇ ਬਿਮਾਰ ਪੜੇ ਹੂਏ ਹੈਂ; ਤੋ **muscles** ਕੋ **loose** (ਢੀਲਾ) ਕਰਨੇ ਸੇ **relaxation** ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ - ਯੇ ਸਮਝ ਲੀਜੀਏ **scientific act** (ਵਿਗਿਆਨਕ ਕ੍ਰਿਆ)।

ਤੋ **relaxation** ਕੈਸੇ ਹੋਤਾ ਹੈ - ਅਬ ਆਪ ਥੋੜਾ ਸਾ ਇਸ ਕੋ ਦੇਖੇਂ। **Abdomen** (ਪੇਟ) ਜੋ ਹੈ, ਜਬ ਆਪ ਇਸ ਕੋ ਅੰਦਰ **pushing** ਕਰੇਂਗੇ (ਦਬਾਏਂਗੇ) **(push in your abdomen)** ਔਰ ਉਸ ਵਕਤ **exhale** ਕਰੇਂਗੇ, ਸਵਾਸ ਬਾਹਰ ਛੋਡੇਂਗੇ; ਅਪਨੀ **comfortable capacity** (ਆਰਾਮਦਾਇਕ ਸਮਰਥਾ) ਸੇ ਇਸਕੋ ਕੀਜੀਏ ਆਪ। ਜਿਸ ਵਕਤ ਆਪ ਬਾਹਰ ਲਾਏਂਗੇ ਪੇਟ ਕੋ, ਆਰਾਮਦਾਇਕ ਸਮਰਥਾ ਸੇ, ਤੋ ਪੇਟ ਕੋ ਫੁਲਾਨੇ ਕੀ ਅਵਸ਼ਕਤਾ ਨਹੀਂ। ਜਿਤਨੀ **capacity** (ਸਮਰਥਾ) ਹੈ, ਉਸਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਸੁਆਸ ਲੇਂਗੇ। ਇਸ ਚੀਜ਼ ਕੋ ਨੋਟ ਕਰ ਲੀਜੀਏ ਆਪ, ਜਬ ਆਪ ਕਾ ਪੇਟ ਅੰਦਰ ਜਾਏ ਤੋ ਸੁਆਸ ਬਾਹਰ ਆਏ। ਉਲਟਾ ਨਾ ਕੀਜੀਏਗਾ, ਉਲਟਾ ਤੋ ਆਪ ਕਰ ਹੀ ਰਹੇ ਹੋ। ਜਬ ਪੇਟ ਅੰਦਰ ਜਾਏ ਤੋ ਸੁਆਸ ਬਾਹਰ ਆਏ; ਜਬ ਪੇਟ ਫਿਰ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ਤਬ ਆਪ ਸੁਆਸ ਲੀਜੀਏ। ਸੁਆਸ ਲੇਨੇ ਮੇਂ ਚਾਰ ਚੀਜ਼ੋਂ ਕਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖੀਏਗਾ - **No noise** - ਮੈਂ ਸਾਂਸ ਲੇ ਰਹਾ ਹੂੰ, ਕਿਤਨਾ ਹੀ **magnify** ਕਰ ਲੀਜੀਏ, ਫੁਲਾ ਲੀਜੀਏ ਆਪ ਅਪਨੇ ਪੇਟ ਕੋ, ਕੋਈ ਅਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਆਏਗੀ - **silent breathing** (ਖਾਮੋਸ਼ ਸਵਾਸ ਕ੍ਰਿਆ)। ਦੂਸਰੀ ਚੀਜ਼ - **No rhythm** - ਝਟਕੇ ਨਹੀਂ। ਤੀਸਰੀ ਚੀਜ਼ - **No short breath** , (ਛੋਟਾ

ਸਾਂਸ ਨਹੀਂ ਲੇਨਾ) **Deep breath - according to your comfortable capacity** (ਆਪਨੀ ਆਰਾਮਦਾਇਕ ਸਮਰਥਾ ਕੇ ਹਿਸਾਬ ਸੇ ਗਹਰੀ ਸੁਆਸ)। ਚੌਥੀ ਚੀਜ਼ - ਜਬ ਸੁਆਸ ਲੇਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਛੋਡਤੇ ਹੈਂ, ਉਸ ਕੇ ਬੀਚ ਮੇਂ ਏਕ **pause** (ਵਕਫਾ) ਆਤਾ ਹੈ; ਉਸ ਕੋ ਕਹਤੇ ਹੈਂ - **pause** - ਕੁੰਭ ਜਿਸੇ ਕਹਤੇ ਹੈਂ। ਤੋ ਹਮਨੇ ਸੁਆਸ ਲੀਆ, ਔਰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਕੁੰਭ **create** ਕਰਨੇ ਕੀ, **pause** ਲੇਨੇ ਕੀ; ਸੁਆਸ ਛੋਡ ਦੀਆ - ਸਰਲ ਸੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਇਸ ਕੋ ਅਗਰ ਆਪ ਤੀਨ ਮਿੰਟ, ਦਿਨ ਮੇਂ ਤੀਨ ਬਾਰ ਲੇਂਗੇ ਤੋ ਮੈਂ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇ ਸਕਤਾ ਹੂੰ ਔਰ ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਜਿਤਨੇ ਮਹਾਨ **scientist** (ਵਿਗਿਆਨਕ) ਹੈਂ, ਵੋ ਭੀ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇ ਦੇਂਗੇ ਕਿ ਆਪ ਕੋ ਚਾਰ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਕਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਗੀ। **Sunstroke** (ਗਰਮੀ ਕਾ ਮਾਰੂ ਅਸਰ) ਕਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋਗਾ, **heart diseases** (ਦਿਲ ਕੀ ਬਿਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਗੀ ਆਪ ਕੋ। ਯੇ ਜੋ **excess fat** ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ (ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੋਟਾਪਾ); ਹਮ ਲੋਗ ਖੂਬ ਖਾਤੇ ਹੈਂ; ਜਹਾਂ ਕੋਈ ਕਸ਼ਟ ਹੋਤਾ ਹੈ ਤੋ ਆਦਮੀ ਖਾਨੇ ਪੇ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਔਰ ਸੋਨੇ ਪੇ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਜ਼ਿਆਦੇ ਖਾਨੇ ਲਗਤਾ ਹੈ; ਇਸ **Stress** (ਦਬਾਅ) ਮੇਂ ਨਹੀਂ ਜਾਏਗਾ। ਇਸ ਕੇ ਅਨੰਤ **benefits** (ਲਾਭ) ਹੈਂ। **Simple** (ਸੀਧੀ) ਸੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਇਸ ਕੋ ਔਰ ਭੀ ਆਗੇ ਸਮਯ ਕੀ ਕਮੀ ਕੇ ਕਾਰਨ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਬਤਲਾ ਪਾਊਂਗਾ। ਲੇਕਿਨ ਯੇ ਤੋ ਮੇਰਾ ਘਰ ਹੈ ਨਾ; ਜਬ ਕਭੀ ਭੀ ਆਪ ਬੁਲਾਓਗੇ, ਮੈਂ ਤੋ ਯਹਾਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਊਂਗਾ; ਔਰ ਨਹੀਂ ਭੀ ਬੁਲਾਓਗੇ, ਤੋ ਭੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੂੰਗਾ। ਮੈਂ ਆਪ ਲੋਗੋਂ ਕਾ ਸੇਵਕ ਹੂੰ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਖ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਅਰਥ ਹੀ ਸੇਵਕ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਔਰ ਮੁਝੇ ਵਿਦੇਸ਼ੋਂ ਮੇਂ ਜੋ ਸਿਖ ਧਰਮ ਕਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨੇ ਕਾ ਸਮਯ ਮਿਲਾ, ਉਸ ਮੇਂ ਮੈਨੇ ਯੇ ਹੀ ਸੀਖਾ ਕਿ ਜਿਸ ਦਿਨ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਸਿਖ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਉਸ ਦਿਨ ਸਭੀ ਸੁਖੀ ਹੋ ਜਾਏਂਗੇ ਔਰ ਸਭ ਕੋ ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ।

ਅਬ ਮੈਂ ਨਾਮ-ਜਪ ਪਰ ਆ ਰਹਾ ਹੂੰ। ਮੈਨੇ ਆਪ ਸੇ ਕਹਾ, ਅਬ ਤੋਤਾ ਕੋ ਦੇਖ ਲੀਜੀਏ, ਵੋ ਨਾਮ ਜਪ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਏਕ ਤੋਤਾ ਥਾ, ਉਸ ਕੋ ਮੈਨੇ ਸਿਖਾਇਆ ਹੂਆ ਥਾ। ਵੋ ਜਪ ਕਰਤਾ ਰਹਤਾ ਥਾ - ਹਰ ਵਕਤ। ਤੋ ਕਿਆ ਉਸ ਤੋਤੇ ਕਾ ਕਲਿਆਣ ਸੰਭਵ ਹੈ? ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਮੇਂ ਆਤਾ ਹੈ, ਨਾਮ-ਜਪ ਕੇ ਸਾਥ-ਸਾਥ ਚੇਤਨਾ ਭੀ ਜਾਗ੍ਰਤ ਹੋਨੀ ਚਾਹੀਏ। ਔਰ ਸੰਤੋਂ ਕਾ ਯੇ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਵੋ ਚੇਤਨਾ ਜਾਗ੍ਰਤ ਸਵੈਂਮ (ਆਪਨੇ ਆਪ) ਮਨੁਸ਼ਯ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਕਰ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਖੁਦ, ਵੋ ਚੇਤਨਾ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਉਤਪੰਨ ਕਰ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਮੈਂਨੇ ਆਪਸੇ ਕਹਾ ਕਿ ਆਪ ਹਰ ਵਕਤ ਚਲਤੇ, ਉਠਤੇ, ਬੈਠਤੇ, ਖਾਤੇ-ਪੀਤੇ ਹਰ ਦਸ਼ਾ ਮੇਂ, ਹਰ ਹਾਲਤ ਮੇਂ ਨਾਮ ਜਪਤੇ ਰਹੇਂ ਲੇਕਿਨ ਕੁਛ ਦੇਰ ਸੁਬਹ ਔਰ ਸ਼ਾਮ, ਕਮ-ਸੇ-ਕਮ ਦੋ ਬਾਰ ਆਪ ਸਥਿਰ ਹੋ ਕਰਕੇ ਸਿਰ, ਗਰਦਨ ਔਰ ਰੀੜ ਕੀ ਹੱਡੀ ਕੋ ਸੀਧਾ ਰੱਖ ਕਰ **upper body** (ਸਰੀਰ ਕਾ ਊਪਰੀ ਭਾਗ) ਕਾ ਜੋ **weight** (ਭਾਰ) ਹੈ, **locomotive** (ਟਾਂਗ ਔਰ ਪੈਰ) ਪਰ ਨਾ ਛੋਡ ਕਰ ਆਪ ਬੈਠ ਜਾਏਂ। ਬੇਹਤਰ ਯਹੀ ਹੈ, ਕਿਸੀ ਭੀ ਮੁਦਰਾ ਮੇਂ ਬੈਠ ਕਰ, ਅਬ ਇਸ ਕੇ ਬਾਦ ਕਿਆ ਕਰੇਂ ਆਪ; ਅਗਰ ਕੁਛ ਟਾਈਮ ਦੇ ਦੇਂਗੇ ਮਨ ਕੋ, ਤੋ ਮਨ ਇਧਰ ਉਧਰ ਕੋ ਭਾਗ ਜਾਏਗਾ। ਇਸ ਕੇ ਬਾਦ ਆਪ ਕੋ ਸੀਧੇ ਸੁਆਸ

ਪਰ ਧਿਆਨ ਦੇਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਸੁਆਸ ਲੇ ਰਹੇ ਹੈਂ; ਗਹਿਰੀ ਸੁਆਸ ਹੋਨੀ ਚਾਹੀਏ, ਇਸ ਮੇਂ ਝਟਕੇ ਨਹੀਂ ਹੋਨੇ ਚਾਹੀਏ, ਇਸ ਮੇਂ ਅਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਨੀ ਚਾਹੀਏ ਸੁਆਸ ਲੇਨੇ ਮੇਂ ਔਰ ਛੋਡਨੇ ਮੇਂ, ਜਿਸ ਕੋ ਪਰਾਨ ਔਰ ਉਪਾਨ ਕਹਤੇ ਹੈ; **They are considered to be two guards of city of life.** (ਉਨ ਕੋ ਸਰੀਰ ਕੇ ਦੋ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਸਮਝਾ ਜਾਤਾ ਹੈ); ਉਨ ਕੋ **watch** (ਨਿਗਰਾਨੀ) ਕਰ ਰਹੇਂ ਹੈਂ - ਪ੍ਰਾਨ ਔਰ ਉਪਾਨ। ਏਕ ਬਚਿਤਰ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਯੇ; ਜਿਸਨੇ ਇਸ ਵਿਦਿਆ ਕੋ ਸੀਖ ਲੀਆ, ਉਸ ਕੇ ਪਾਸ ਮੌਤ ਨਾਮ ਕੀ ਕੋਈ ਭੀ ਚੀਜ਼ ਕਭੀ ਨਿਕਟ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਤੀ। ਕਿਉ ? **Pause means death**; ਸੁਆਸ ਲੇ, ਔਰ ਫਿਰ ਛੋੜੇ ਨਹੀਂ; ਔਰ ਸੁਆਸ ਛੋਡੇ, ਫਿਰ ਲੇ ਨਹੀਂ; ਵਹੀ ਤੋ **death** (ਮੌਤ) ਹੈ। ਪਰ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਵਿਦਿਆ ਕੋ ਸੀਖ ਲੇਤਾ ਹੈ, ਵੋ **death** ਅਪਨੀ ਇੱਛਾ ਸੇ 'ਇੱਛਾ ਮ੍ਰਿਤੂ' ਹੋਤੀ ਹੈ; ਜੈਸੇ **gown** (ਚੋਲਾ) ਕੋ ਤਿਆਗ ਦੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਤਕੀਆ ਕੇ **cover** (ਗ਼ਿਲਾਫ) ਕੋ ਫੈਂਕ ਦੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ, ✡✪✪✧ (ਕਿਤਾਬ) ਕੀ ਜਿਲਦ ਕੋ ਫੈਂਕ ਦੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਦੂਸਰੀ ਲਗਾਈ ਜਾਤੀ ਹੈ; ਵੈਸੇ ਹੀ ਵੋ ਸਰੀਰ ਕੋ ਭੀ ਅਲੱਗ ਕਰ ਦੇਤਾ ਹੈ। ਮੌਤ ਸੇ ਮੂਰਖ ਭੈ ਖਾਤੇ ਹੈਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ ਕੋ ਉਸ ਕਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੰਤ ਔਰ ਯੋਗੀ ਕੇ ਲੀਏ ਕੋਈ ਮੌਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਬ ਹੈ ਜੀਵਨ - ਜੀਨੇ ਮੇਂ ਹੀ ਆਨੰਦ ਹੈ; ਦੁੱਖ ਸੇ ਔਰ ਭੈ ਸੇ ਜੀਵਤ ਰਹਿਨੇ ਮੇਂ ਕਿਆ ਅਨੰਦ ਹੈ ? ਕੁਛ ਭੀ ਆਨੰਦ ਨਹੀਂ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਏਕ ਮਹਾਨ ਬਾਤ ਕਹੀ ਹੈ ਔਰ ਅਗਰ ਕੋਈ ਸਾਧਕ ਅਪਨੇ ਪੱਲੇ ਇਸ ਬਾਤ ਕੋ ਰੱਖ ਲੇ ਤੋ ਫਿਰ ਕੁਛ ਬਨ ਪਾਏਗਾ। ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਸਭੀ ਸੁਖੋਂ ਕੋ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਆ - ਉਨਹੋਂ ਨੇ, **Analysis** (ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ) ਕੀਆ ਔਰ ਦੇਖਾ, ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਸੁਖ ਤੋ ਕਹੀਂ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ -

ਨਾਨਕ ਦੁਖੀਆ ਸਭੁ ਸੰਸਾਰੁ ।। *ਪੰਨਾ - ੯੫੪*

ਸਭ **analysis** (ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ) ਕਰਕੇ ਉਨਹੋਂ ਨੇ ਦੇਖਾ ਕਿ ਸੁਖ ਤੋ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਕੇ ਆਧਾਰ ਮੇਂ ਹੈ, ਵਰਨਾ ਬਹੁਤ ਫਰਕ ਹੈ। ਨਾਮ ਜਪਨੇ ਔਰ ਸੰਪੂਰਨ ਨਾਮ ਕੇ ਊਪਰ ਹੀ ਆਧਾਰ ਰਹਨਾ, ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਅਪਨੇ ਜੀਵਨ ਕੋ ਛੋਡ ਦੇਨਾ - ਅਬ ਯੇ ਤੋ ਗੁਰਮੁਖ ਬਾਤ ਹੈ। ਵੋ ਨਾਮ ਕਿਆ ਹੈ ? ਬਾਈਬਲ ਕਹਿਤੀ ਹੈ - **In the begining, there was a word and word was in God and God was in word.** ਲੇਕਿਨ ਜਿਨਹੋਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਸਵਾਧਯ ਕੀਆ, ਉਨ ਕੋ ਉਸ ਨਾਮ ਕਾ ਗਿਆਨ ਹੈ। '੧ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ।' - ਏਕ ਹੈ, ਦੋ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਦੋ ਕੇ ਲੀਏ ਕੋਈ ਜਗਹ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਕਤ ਯੇ **knowledge** (ਗਿਆਨ) ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਸਰਬਤ੍ਰ ਏਕ ਹੀ ਏਕ ਹੈ ਤੋ ਫਿਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੀ ਕਹਾਂ ? ਯੇ ਤਬ ਹੋਤਾ

ਹੈ ਜਬ ਆਦਮੀ ਸਾਧਨਾ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਸਾਧਕ ਸਾਧਨਾ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਸਾਧਨਾ ਕੀ ਤੀਨ ਪਉੜੀਆਂ ਹੋਤੀ ਹੈਂ; ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹੂੰ, ਮੁਝੇ **accept** (ਕਬੂਲ) ਕਰ ਲੇ। ਜਿਸ ਕੋ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਤੋ ਕੁਛ ਦਿਨੋਂ ਮੇਂ ਆਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਹੈ; ਅਬ ਮੈਂ ਔਰ ਤੂੰ ਇਤਨੇ ਘੁਲ ਮਿਲ ਗਏ ਹੈਂ ਕਿ ਮੈਂ ਤੋ ਸਮਝ ਈ ਨਹੀਂ ਸਕਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਹੀਂ ਹੂੰ; ਮੈਂ ਤੋ ਹੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਸਰਬਤ੍ਰ ਹੈ। ਐਸੀ ਦਸ਼ਾ ਮੇਂ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ੋਂ ਨੇ ਮਹਾਂਵਾਕਯ ਕਹੇ ਹੈਂ - 'ਅਹੰਬ੍ਰਹਮ ਅਸ੍ਮੀ', ਵੋ ਅਨੁਭੂਤਿ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ, ਵੋ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਉਸੀ ਗਿਆਨ ਸੇ ਮਨੁਸ਼ਯ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਆਪ ਕੋ ਛੋਟੀ ਸੀ ਏਕ ਕਹਾਨੀ ਸੁਨਾ ਕਰ, ਜਿਸਮੇਂ ਏਕ ਸਤਿਯ ਹੈ, ਯੇ ਸਰੀਰ (ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ) ਜੋ ਆਪ ਕੇ ਸਾਮਨੇ ਹੈ, ਉਸੀ ਕੇ ਪੂਰਵਜੋਂ ਕੇ ਪਰਿਵਾਰ ਕੀ ਬਾਤ ਹੈ ਯੇ ਸਤਿਯ ਬਾਤ ਹੈ, ਇਸ ਮੇਂ ਕੋਈ ਝੂਠੀ ਘੜਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਹਾੜ ਮੇਂ ਏਕ ਜਗਹ ਸੇ ਦੂਸਰੀ ਜਗਹ ਜਾਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਮੋਟਰੇਂ ਔਰ ਕੋਈ ਦੂਸਰਾ ਯੰਤਰ ਤੋ ਥਾ ਨਹੀਂ। ਔਰ ਹਮਾਰੇ ਪੂਰਵਜ, ਜਿਨ ਕੀ ਇਸਤਰੀ ਕਾ ਪਹਿਲਾ ਬੱਚਾ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਥਾ, ਉਸਨੇ ਕਹਾ, ਪਹਿਲਾ ਬੱਚਾ ਮਾਇਕੇ ਮੇਂ ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ ਕਿਉਂਕਿ ਮਮਾ ਬੱਚੇ ਕੇ ਬਹੁਤ ਨਿਕਟ ਹੋਤੀ ਹੈ; ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ। ਤੋ ਰਾਸਤੇ ਮੇਂ ਹੀ ਉਸ ਕੋ **pain** (ਦਰਦ) ਹੂਆ ਔਰ ਬੱਚਾ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਰਾਸਤੇ ਮੇਂ ਏਕ ਸਾਧੂ ਜਾ ਰਹੇ ਥੇ। ਤੋ ਉਸਨੇ ਬੱਚੇ ਕੋ ਦੇਖਾ, ਇਸਤਰੀ ਕੀ ਮਿਰਤੂ ਹੋ ਗਈ ਥੀ; ਉਸੀ ਹਾਲਤ ਮੇਂ ਉਸਨੇ ਪੱਤੋਂ ਕੇ ਬੀਚ ਮੇਂ ਬੱਚੇ ਕੋ ਰੱਖਾ। ਉਸਨੇ ਦੇਖਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਤੋ ਸਮਯ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਧਿਆਨ ਕਰੂੰ, ਤੋ ਮੈਂ ਕਿਆ ਕਰੂੰ ? ਇਸਤਰੀ ਕਾ ਜੋ ਸ਼ਵ ਹੈ, ਇਸ ਕੋ ਜਲਾਊਂ ਯਾ ਬੱਚੇ ਕੀ ਰਖਸ਼ਾ ਕਰੂੰ ਯਾ ਧਿਆਨ ਕਰੂੰ ? ਤੋ ਉਸਕੇ ਮਨ ਮੇਂ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਧਿਆਨ ਕਰੂੰਗਾ। ਤੋ ਏਕ ਨਦੀ ਥੀ, ਬੈਠ ਕਰਕੇ ਧਿਆਨ ਕਰਨੇ ਲਗਾ। ਜਿਸਕੋ ਆਦਤ ਹੋਤੀ ਹੈ - ਧਿਆਨ ਕਰਨੇ ਕੀ, ਵੋ ਛੋਡਤਾ ਵੋੜਤਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ; ਸਬ ਸੁਤਯ ਹੀ ਛੂਟ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਕਾ ਅਭਾਨ ਨਹੀਂ ਰਹਤਾ; ਮੈਂ ਕੌਨ ਹੂੰ, ਇਸਕਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਰਹਤਾ। ਔਰ ਕਈ ਸਥਿਤੀਆਂ ਆ ਜਾਤੀ ਹੈਂ, ਜੈਸੇ ਕਿ ਜਿਸੇ ਸਮਾਧੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ; ਸਮਾਧੀ ਕਿਸੇ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ? ਉਸ ਕਾ ਏਕ ਸੰਧਿ ਹੈ - ਸਮਾ-ਇਤਿਮ। ਜਿਸ ਵਕਤ ਕੋਈ **question** (ਪ੍ਰਸ਼ਨ) ਰਹੇਗਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤੋ ਮਨ ਕੀ ਕਿਆ ਹਾਲਤ ਹੋਗੀ ? ਮਨ ਤੋ ਵਾਦਾ-ਵਿਵਾਦ ਕਰਤਾ ਰਹਤਾ ਹੈ। ਏਕ ਸਮਯ ਐਸਾ ਆਤਾ ਹੈ ਜਬ ਕਿ ਮਨ ਮੇਂ ਕੋਈ **quesiton** ਹੀ ਨਹੀਂ, ਫਿਰ ਮਨ ਕਹਾਂ ਜਾਏਗਾ ? ਮਨ ਉਸੀ ਸਥਿਤੀ ਮੇਂ ਚਲਾ ਜਾਏਗਾ - ਆਨੰਦਿਤ ਪਰਮਾਨੰਦਿਤ ਸਥਿਤੀ ਮੇਂ ਚਲਾ ਜਾਏਗਾ, ਉਸੀ ਕੋ ਸਮਾਧੀ ਕਹਤੇ ਹੈਂ। ਸਮਾ-ਇਤਿਮ - **When all questions are resolved, mind attains a state of freedom,** ਉਸ **state of freedom** ਕੋ ਹੀ ਸਮਾਧੀ ਕਹਤੇ ਹੈਂ।

ਅਬ ਬੋਲੀਏ ਸਮਾਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਕਿਆ ਕਰਨਾ ਪੜੇਗਾ ? ਕੁਛ ਕਰਨੇ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ। ਕਹੀਂ ਸੁਆਮੀ ਬਨਨਾ ਪੜੇਗਾ, ਸਾਧੂ ਬਨਨਾ ਪੜੇਗਾ, ਕੋਈ ਪਾਖੰਡ ਕਰਨਾ ਪੜੇਗਾ, ਕੋਈ ਮਠ ਮੰਦਰ ਬਨਾਨਾ ਪੜੇਗਾ ?

ਨਹੀਂ, ਜਹਾਂ ਹੈਂ, ਵਹੀਂ ਰਹੀਏ ਔਰ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ, ਜੋ ਸਬ ਸੇ ਮਹਾਨ ਮੰਦਿਰ ਹੈ, ਇਸ ਕੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਕੀ ਵਿਦਿਆ ਦੇਖੇਂ। ਜੋ ਇਸ ਵਿਦਿਆ ਕੋ ਜਾਨਤਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਸਭ ਕੁਛ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਕਿਸੀ ਨੇ ਕਹਾ ਥਾ - ਰੱਬ ਦਾ ਕੀ ਪਾਉਣਾ, ਇਥੋਂ ਤੋੜਨਾ ਉਥੇ ਲਾਉਣਾ। ਹਮਨੇ ਕਹਾ ਕਿ ਬਾਤ ਕਿਆ ਹੈ, ਈਸ਼ਵਰ ਸੇ ਕੈਸੇ ਮਿਲੇਂ? ਸਰਲ ਬਾਤ ਹੈ, ਸਭ ਸੇ ਸਰਲ ਬਾਤ ਯਹੀ ਹੈ। ਸਭ ਸੇ ਸਰਲ ਬਾਤ ਕਿਆ ਹੈ? ਇਧਰ ਤੋੜ ਕੇ ਉਧਰ ਜੋੜ ਦੋ। ਤੋੜਨੇ ਕੀ ਬਾਤ ਤੋ ਕਿਆ ਹੈ, ਮੂੰਹ ਮੋੜਨੇ ਕੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਕਤ ਆਪ ਅਪਨੇ ਮਨ ਕੋ ਅੰਤਰਮੁਖ ਕਰ ਲੋਗੇ; ਮਨ, ਸਰੀਰ, ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਔਰ ਸੁਆਸ ਬਾਹਰੀਯ ਬ੍ਰਿਤੀ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਔਰ ਅੰਤਰਮੁਖ ਹੋਨੇ ਲਗੇਗਾ, ਮਨ ਉਸੀ ਦਿਨ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਔਰ ਸ਼ਾਂਤ ਮਨ ਆਤਮ ਅਨੁਭੂਤੀ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਜਹਾਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕਾ ਨਿਵਾਸ ਹੈ। ਰੇ ਮਨੁਸ਼ਯ! ਜੋ ਈਸ਼ਵਰ **Omnipresent, omniscient and omnipotent** (ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ, ਸਰਬੱਗ ਅਤੇ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ) ਹੈ; ਵੋ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਭੀ ਤੋ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਇਧਰ ਉਧਰ ਭਾਗਤਾ ਹੈ ਭਾਈ? ਕਿਉਂ ਇਧਰ ਉਧਰ ਦੌੜਤਾ ਹੈ? ਯੇ ਭ੍ਰਮ ਹੈ - ਤੇਰਾ। ਤੁਝੇ ਕਹੀਂ ਕੋਈ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਤਾ; ਜਾਨ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਕੋ। ਅਪਨੇ ਮਨ ਕੋ ਅੰਤਰ ਮੁਖ ਕਰ ਔਰ ਉਸਮੇਂ ਨਾਮ ਜਪ ਕਾ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਨੇ ਕਾ ਬੜਾ ਆਨੰਦ ਹੈ। ਸੱਦਤ ਨਾਮ ਜਪਤਾ ਰਹੇ, ਜਿਸ ਵਕਤ ਮਨ, ਮਨੋ ਲੈਅ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ; ਦੋ ਸਥਿਤੀਆਂ ਆਤੀ ਹੈਂ। ਏਕ ਤੋ ਪੇੜ ਕਟ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਫਿਰ ਕੁਛ ਦਿਨੋਂ ਮੇਂ ਉਸਕੇ ਅੰਕੁਰ ਆ ਜਾਤੇ ਹੈਂ; ਦੂਸਰੀ ਸਥਿਤੀ ਮੇਂ ਮਨੋ-ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਮਨ ਰਹਿਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਯੇ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਕੋ **self surrender** (ਆਤਮ-ਸਮਰਪਣ) ਕਰਕੇ **explain** (ਬਿਆਨ) ਕੀਆ - **"ਕਬੀਰ ਮੇਰਾ ਮੁਝ ਮਹਿ ਕਿਛੁ ਨਹੀ ਜੋ ਕਿਛੁ ਹੈ ਸੋ ਤੇਰਾ॥ ਤੇਰਾ ਤੁਝ ਕਉ ਸਉਪਤੇ ਕਿਆ ਲਾਗੈ ਮੇਰਾ॥"** ਮਨੁਸ਼ਯ ਕਹਤਾ ਹੈ - ਮੈਨੇ ਯੇ ਕੀਆ ਅਰ ਵੋ ਕੀਆ॥ ਅਰੇ ਕਿਆ ਕੀਆ, ਤੇਰਾ ਹੈ ਬੀ ਕਿਆ ਜੋ ਤੂੰ ਕੁਛ ਕਰ ਸਕਤਾ ਹੈ? ਯੇ ਤੋ ਕੇਵਲ ਏਕ ਅਹੰਕਾਰ ਹੈ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਜੋ ਤੇਰੀ ਹੀ ਵਸਤੂ ਹੈ, ਅਗਰ ਮੈਨੇ ਤੁਝ ਕੋ ਸਉਂਪ ਦੀ, ਤੋ ਕੌਨ ਸੀ ਮੈਨੇ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਪੂਜਾ ਕਰ ਦੀ; ਵੋ ਤੋ ਕਰਨੀ ਹੀ ਚਾਹੀਏ। ਤੋ **self surrender is highest of all yogas, highest of all paths, I am thy in dark mind, then I & thou are one and we are inseparately mingled for ever and ever.**

ਇਸ ਤਰਹ ਕੀ ਆਨੰਦ ਅਨੁਭੂਤੀ ਜਬ ਹੁਈ - ਮੈਂ ਆਪ ਕੋ ਆਜ ਅਪਨਾ ਏਕ ਰਾਜ ਬਤਾ ਹੀ ਦੂੰ ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕੋ ਕਬ ਸੇ ਮਾਨਤਾ ਹੂੰ। ਬਤਾਨਾ ਤੋ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਏ ਥਾ, **Secret** (ਭੇਦ) ਤੋ **secret** (ਭੇਦ) ਰਹਨਾ ਚਾਹੀਏ ਲੇਕਿਨ ਸੰਤੋਂ ਕੇ ਸਾਮਨੇ ਬਤਾਨੇ ਮੇਂ ਕੋਈ ਹਰਜ਼ ਨਹੀਂ। ਏਕ ਬਾਰ ਮੈਂ ਪਹਾੜ ਸੇ ਗਿਰ ਪੜਾ। ਖੜਾਂਵ ਪਹਿਨਤਾ ਥਾ, ਰਿਪਟ ਗਈ **plants** (ਝਾੜੀਓਂ) ਕੀ **needles** (ਕਾਂਟੇ) ਮੇਂ। ਲੁੜਕਤੇ-ਲੁੜਕਤੇ ਨੀਚੇ ਜਬ ਗਿਆ, ਤੋ ਏਕ ਛੋਟੀ ਸੀ ਝਾੜੀ ਥੀ, ਉਸ ਝਾੜੀ ਮੇਂ ਮੈਂ ਅਟਕ ਗਿਆ ਔਰ ਏਕ ਖੂੰਟਾ ਮੇਰੇ ਪੇਟ ਮੇਂ ਗਡ ਗਿਆ, ਜਿਸ

ਕਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਅਬੀ ਤੱਕ ਹੈ। ਮੈਨੇ ਸਭ ਮੰਤਰ ਜਪ, ਜਪ ਡਾਲੇ, ਸਬ ਕਾ ਨਾਮ ਲੇ ਲੀਆ; ਕੁਛ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੂਆ। ਇਸ ਜੀ ਕੋ, ਉਸ ਜੀ ਕੋ, ਸਭ ਕਾ ਨਾਮ ਲੀਆ। ਮੈਨੇ ਕਹਾ, ਯੇ ਤੋ ਕਿਆ ਬਾਤ ਹੈ, ਕਿਆ ਮੇਰਾ ਅੰਤ ਆਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ? ਅੰਦਰ ਸੇ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ, ਨਹੀਂ, ਅਭੀ ਤੋ ਬਹੁਤ ਭੋਗਨਾ ਹੈ; ਅੰਤ ਕਹਾਂ ਸੇ ਆਏਗਾ। ਬਹੁਤ ਭੋਗਨਾ ਪੜਤਾ ਹੈ ਨਾ - ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ! ਤੋ ਮੈਨੇ ਕਹਾ, ਸਭ ਕੋ ਯਾਦ ਕੀਆ; ਏਕ ਕੋ ਮੈਨੇ ਅਭੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕੀਆ, ਦੇਖੋ ਕਿਆ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਐ ਮੇਰੇ **Lord** (ਮਾਲਕ) ਨਾਨਕ! ਕਹਾਂ ਗਿਆ ਤੂੰ, ਤੂੰ ਮੁਝੇ ਪਿਆਰ ਕਰਤਾ ਥਾ, ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਤੋ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੇ ਸਾਮਨੇ ਕੋਈ ਆਇਆ ਔਰ ਮੁਝੇ ਯੂੰ ਕਰਕੇ, ਉਠਾ ਕਰਕੇ ਪੀਛੇ ਧਕੇਲ ਦੀਆ। ਉਸ ਵਕਤ ਮੈਨੇ ਦੇਖਾ ਕਿ ਕੁਝ ਪਹਾੜੀ ਔਰਤੇਂ ਪੀਛੇ ਥੀ, ਜੋ ਰੱਸੀ ਜੋੜ ਕਰਕੇ ਨੀਚੇ ਆਈਂ। ਔਰ ਉਨਹੋਂ ਨੇ ਮੁਝੇ ਖੀਂਚ ਲੀਆ ਊਪਰ। ਵੋ ਸਥਾਨ ਅਭੀ ਭੀ ਹੈ। ਮੈ ਏਕ ਬਾਰ ਵਹਾਂ ਏਕ ਗੁਰੂਦੁਆਰਾ ਬਨਾਨਾ ਚਾਹਤਾ ਥਾ। ਤੋ ਰਾਤ ਕੋ ਸਵਪਨ ਮੇਂ ਬੋਲੇ, "ਤੇਰੇ ਕੋ ਵੋ ਡੰਡੇ ਬਰਸਾਊਂਗਾ, ਤਬੀਅਤ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਬੜਾ ਗੁਰੂਦੁਆਰਾ ਬਨਾਨੇ ਵਾਲਾ ਆਇਆ! ਹਾਂ, ਕਿਤਨੇ ਗੁਰੂਦੁਆਰਾ ਦੁਨੀਆਂ ਮੇਂ ਬਨੇ, ਔਰ ਕੋਈ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਨਇਆ ਗੁਰੂਦੁਆਰਾ ਬਨਾਏਗਾ ਅਬੈ।" ਫਿਰ ਮੈਂ ਚੁਪ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜਿਸਨੇ ਅਪਨੇ ਇਸ ਮੰਦਿਰ ਕੋ ਗੁਰੂਦੁਆਰਾ ਬਨਾ ਲੀਆ, ਵੋ ਧੰਨਯ ਹੈ; ਔਰ ਇਸੀ ਜਨਮ ਮੇਂ ਹੋ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਬਸ ਏਕ ਖਿਆਲ ਰਖੇ, ਹਰ ਕਮਰੇ ਮੇਂ ਅਪਨੇ ਏਕ ਚੀਜ਼ ਰਖੋ। ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਸਭ ਜਗਹ; **bath-room** (ਗੁਸਲਖਾਨਾ) ਤਕ ਭੀ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ, ਕਹੀਂ ਭੀ ਹੋ। ਮਨ ਸੇ ਸਿਮਰਨ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਤੋ ਜਪਤੇ ਜਪਤੇ ਜਬ ਜਪ, ਅਜਪਾ ਜਾਪ ਚਲਨੇ ਲਗਤਾ ਹੈ, ਤਬ ਆਦਮੀ ਕੋ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਠੀਕ ਹੈ। ਸੋ ਕੇ ਉਠਾ ਹੈ, ਏਕ ਦਮ ਜਪ ਚਲ ਰਹਾ ਹੈ। ਗੁਸਾ ਨਾਮ ਕੀ ਤੋ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਤੀ। ਕਿਸੀ ਨੇ ਕਹਿ ਦੀਆ, ਬਦਮਾਸ਼ ਹੈ ਯੇ; ਕਿਆ ਫਰਕ ਪੜਤਾ ਹੈ।

ਮੈਨੇ ਏਕ ਬਾਰ ਦੇਖਾ, ਕੁਛ ਲੋਗੋਂ ਨੇ ਖੂਬ ਫੂਲ ਬਰਸਾਏ; ਬੋਲੇ ਸੁਆਮੀ ਰਾਮ ਤੋ ਅੱਛਾ ਹੈ! ਯੇ ਹੈ, ਸੋ ਹੈ। **Prosecution** ਹੈ - ਤਾਰੀਫ ਕਰਨਾ ਕਿਸੀ ਕੀ। ਸਾਧਕ ਕੀ ਤਾਰੀਫ ਕਰ ਲੋ, ਤੋ ਉਸਕਾ ਪਤਨ ਹੈ। ਸੁਬਹ ਸੇ ਲੇਕਰ ਦੁਪਹਿਰ ਤਕ ਖੂਬ ਲੋਗੋਂ ਨੇ ਕਹਾ। ਹਮ ਨੇ ਕਹਾ, ਯੇ ਤੋ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਏਗਾ - ਇਸ ਤਰਹ ਸੇ; ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੋ ਹਮਨੇ ਕਹਾ, ਚਲੋ **weight** (ਵਜ਼ਨ) ਦੇਖੇਂ, ਹਮਾਰਾ **weight** ਘਟਾ ਹੈ ਯਾ ਬੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਤੋ ਜੈਸੇ ਕਲ ਥਾ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਥਾ। ਫਿਰ ਏਕ ਦਿਨ ਲੋਗੋਂ ਨੇ ਖੂਬ ਗਾਲੀਆਂ ਦੀ - ਯੇ ਗੁੰਡਾ ਹੈ, ਬਦਮਾਸ਼ ਹੈ, ਯੇ ਚੋਰ ਹੈ, ਲਫੰਗਾ ਹੈ; ਜੋ ਨਹੀਂ ਬੋਲਨਾ ਚਾਹੀਏ - ਖੂਬ ਬੋਲਾ। ਹਮਨੇ ਕਹਾ ਫਿਰ **weight** ਲਓ; **weight** ਉਤਨਾ ਹੀ ਥਾ। ਮੇਰੇ ਕਹਨੇ ਕਾ ਮਤਲਬ ਯੇ ਹੈ ਕਿ ਯੇ ਤੋ ਏਕ ਮੇਲਾ ਹੈ; ਅਪਨਾ ਮਾਰਗ ਢੂੰਡਨਾ ਚਾਹੀਏ, ਨਿਕਲ ਜਾਨਾ ਚਾਹੀਏ - ਇਸ ਸੇ ਆਗੇ। ਸੁਖ ਦੁਖ ਸੇ ਭੀ ਪਰ੍ਹੇ ਏਕ

ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕੇ ਲੀਏ 'ਸਮ' ਸ਼ਬਦ ਆਇਆ ਹੈ, ਸਮ ਬਿਰਤੀ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਔਰ ਮੈਨੇ ਆਪ ਸੇ ਕਹਾ ਹੈ ਕਿ ਬਨ-ਬਨ ਡੋਲਨੇ ਕੀ ਆਵਸ਼ਕਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਹੀਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ ਆਪ ਕੋ। ਔਰ ਊਪਰ ਜਾਓਗੇ ਤੋ **Army** ਲਗੀ ਹੈ - **border** (ਸੀਮਾ) ਪੇ, ਵੋ ਤੁਮ ਕੋ **prosecute** ਕਰੇਂਗੇ, ਔਰ ਨੀਚੇ ਜਾਓਗੇ ਤੋ **dampness** (ਨਮੀ) ਹੋਗੀ, ਤੁਮਾਰਾ ਬਦਨ ਦਰਦ ਕਰੇਗਾ; ਖਾਨਾ ਵਹਾਂ ਕੁਛ ਮਿਲੇਗਾ ਨਹੀਂ, ਹਰ ਵਕਤ ਤੁਮ ਖਾਨੇ ਕੀ ਸੋਚਤੇ ਰਹੋਗੇ; ਬੇਕਾਰ ਚੀਜ਼ੇਂ ਹੈਂ। ਹਮਨੇ ਕਰਕੇ ਦੇਖ ਲੀ ਹੈਂ ਸਭ; ਤੋ ਹਮਾਰੀ ਬਾਤ ਮਾਨੋ। ਯਹੀਂ ਜਹਾਂ ਪਰ ਹੋ, ਵਹੀਂ ਪਰ ਰਹੋ। ਯੇ ਮਨ ਸੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹਟਾ ਦੋ ਕਿ ਇਧਰ ਉਧਰ ਭਟਕਨੇ ਸੇ ਕੁਛ ਮਿਲਤਾ ਹੈ - **Waste of time and energy** ਹੈ, ਸਮਯ ਔਰ ਸ਼ਕਤੀ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪ ਕੋ ਗੁਮਰਾਹ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਬਾਤ ਨਹੀਂ, ਸਤਯਤਾ ਕੀ ਬਾਤ ਕਹਤਾ ਹੂੰ। ਆਪ ਸੁਤਯ ਹੀ ਸਬ ਕੇ ਸਬ ਸੁਆਮੀ ਹੋ। ਸੁਆਮੀ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਅਪਨੇ ਅੰਗ ਪ੍ਰਤਿਅੰਗ ਕਾ, ਮਨ-ਕਰਮ-ਬਚਨ ਕਾ ਮਾਸਟਰ ਹੋ; ਉਸੀ ਕੋ ਸੁਆਮੀ ਕਹਤੇ ਹੈਂ। ਤੋ ਆਪ ਸਬ ਅਪਨੇ ਆਪ ਮੇਂ ਸੁਆਮੀ ਔਰ ਸੁਆਮਿਨ ਹੋ। ਔਰ ਮੈਂ ਸੰਤ ਜੀ ਸੇ ਯਹੀ ਕਹੂੰਗਾ ਕਿ ਯਹੀਂ ਸੇ ਪਹਿਲੇ ਵੋ **clinic** (ਇਲਾਜ ਕਰਨੇ ਕੀ ਜਗਹ) ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਏ, ਜਿਸਕੀ ਹਮ ਲੋਗ ਬਾਤ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਯੇ ਸਰੀਰ, ਮਨ ਔਰ ਬੁੱਧੀ ਜੋ ਕੁਛ ਭੀ ਮੇਰੇ ਪਾਸ, ਜਿਸੇ ਮੈਂ ਅੱਛਾ ਸਮਝਤਾ ਹੂੰ, ਵੋ ਆਪ ਕੀ ਹੈ; ਜੋ ਬੁਰਾ ਹੈ, ਵੋ ਤੋ ਮੇਰਾ ਹੈ ਈ। ਲੇਕਿਨ ਮੈਨੇ ਆਪ ਸੇ ਕਹਾ, ਅਗਰ ਆਨੰਦ ਲੇਨਾ ਚਾਹਤੇ ਹੋ ਤੋ ਪਾਂਚ ਦਸ ਮਿੰਨਟ ਸੇ ਜ਼ਿਆਦੇ ਨਹੀਂ। ਕੁਛ ਲੋਗ ਘੰਟੋਂ ਬੈਠਤੇ ਹੈ ਔਰ ਟਾਈਮ ਦੇਖਤੇ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਆਜ ਆਧਾ ਘੰਟਾ ਬੈਠਾ, ਕੱਲ ਏਕ ਘੰਟੇ ਬੈਠਾ; ਉਸ ਸੇ ਕੁਛ ਨਹੀਂ, ਬੇਕਾਰ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਵੋ।

ਅਗਰ ਦਸ ਮਿੰਨਟ ਤਕ ਕੋਈ ਅਪਨੇ ਮਨ ਕੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਕੋ ਰਖ ਸਕੇ ਤੋ ਵੋ ਸਮਾਧੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੇਤਾ ਹੈ - ਇਸ ਮੇਂ ਕੋਈ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ। ਔਰ ਕਭੀ ਕਭੀ ਸਮਾਧੀ ਮੇਂ ਐਸੀ ਭੀ ਅਨੁਭੂਤੀਆਂ ਹੋਤੀ ਹੈਂ ਕਿ ਵਹਾਂ ਦੇਸ਼, ਕਾਲ ਔਰ ਸਮਯ ਸੇ ਪਰ੍ਹੇ ਕੀ ਬਾਤ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਕੌਨ ਥਾ, ਕਿਆ ਹੂੰਗਾ; ਯੇ ਸਬ ਭੂਲ ਕਰਕੇ **here and now** ਮੇਂ ਸਥਿਤ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ। **Neither past nor future but now; here and now.** ਇਸ ਲੀਏ ਫਰਕ ਯੇ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਵਕਤ ਜਪ ਕੋ ਆਪ ਅੰਤਰਮੁਖ ਹੋ ਕਰਕੇ ਕਰਨੇ ਲਗੋਗੇ, ਉਸੇ ਧਿਆਨ ਕਹਤੇ ਹੈਂ। ਜਬ ਜਪ ਕੋ ਬਾਹਰ ਕਰਨੇ ਲਗੋਗੇ ਤੋ ਜਪ ਕਹਿਲਾਇਆ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਫਰਕ ਸਿਰਫ ਇਤਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੇਂ **confuse** (ਉਲਝਨ) ਹੋਨੇ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਧਿਆਨ; ਯੇ ਨਈ ਚੀਜ਼ ਕਿਆ ਬਤਲਾ ਰਹਾ ਹੈ। ਜਪ ਜਿਤਨੀ ਗਹਿਰਾਈ ਮੇਂ ਆਪ ਕਰਤੇ ਰਹੋਗੇ, ਉਸੇ ਹੀ ਧਿਆਨ ਕਹਤੇ ਹੈਂ। ਸੁਤਯ-ਸੁਤਯ **silence** (ਚੁੱਪ) ਮੇਂ ਮਨ ਚਲਾ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਮਨੋ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਅਨੁਭੂਤ ਹੋਨੇ ਲਗਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਆਤਮਾ ਕੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਿਹਿਤ ਹੀ ਕਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋਨੇ ਲਗਤਾ ਹੈ। ਇਸੀ ਕੋ ਸਮਾਧੀ ਸਥਿਤ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਅਭਿਆਸ ਸੇ ਸਭ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਏਕ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁਸ਼ਯ ਕੇ ਮਨ ਕੋ ਬਿਖੇਰ ਦੇਤੀ ਹੈ; ਯੇ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਮਨ ਕੇ ਕਈ **agents**

(ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ) ਹੈਂ - ਪੰਚ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ, ਪੰਚ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ - ਹੂਏ ਦਸ। ਇਸੀ ਲੀਏ ਇਸ ਮਨ ਕੋ ਰਾਵਣ ਭੀ ਕਹਾ ਹੈ। ਦਸ ਮੁਖ ਇਸ ਕੇ ਹੈਂ। ਤੋ ਮਨ ਜਬ ਬਾਹਰ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਬਾਹਰ ਮੁਖ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਤੋ ਪੰਚ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੀਓਂ, ਕਰਮ ਇੰਦਰੀਓਂ ਕਾ ਆਸਰਾ ਲੇਕਰ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਵਿਅਸਤ ਰਹਤਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਜਬ ਮਨ ਏਕਾਂਤਿਕ ਬਨਾਇਆ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਅਕੇਲਾ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਮੇਂ ਕਭੀ ਕਭੀ ਮਨ ਕੋ ਭੈ ਲਗਤਾ ਹੈ - ਪਹਿਲੇ, ਪਹਿਲੇ; ਸਾਧਕ ਭੈ ਖਾ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਕਿਉਂਕਿ ਏਕਾਂਤ ਮੇਂ ਰਹਨੇ ਕਾ ਅਭਿਆਸ ਤੋ ਹੋਤਾ ਨਹੀਂ। ਐਸੇ ਸਾਧਕੋਂ ਕੋ ਸੰਤ ਲੋਗੋਂ ਕੇ ਪਾਸ ਜਾਕਰ ਪੂਛਨਾ ਚਾਹੀਏ; ਕਿਆ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਆਗੇ? ਵੋ ਕਹਤੇ ਹੈਂ **persist** (ਡਟੇ ਰਹੋ) **continue your sadhna** (ਸਾਧਨਾ ਕੋ ਜਾਰੀ ਰਖੋ)। ਸਾਧਨਾ **continue** ਕਰਨੇ ਪਰ ਵੋ ਭੀ ਏਕ ਸਮਯ ਨਿਕਲ ਜਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਧੀਰੇ ਧੀਰੇ ਅਭੈ ਹੋਤਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਆਪ ਸੇ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਕਹਤਾ ਹੂੰ, ਜਬ ਤਕ ਆਪ ਬਾਹਰ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹੋ, ਤਬ ਤਕ ਆਪ ਸੁਰਖਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋ। ਲੇਕਿਨ ਜਿਸ ਵਕਤ ਆਪ ਨਾਮ ਜਪ ਰਹੇ ਹੋ ਯਾ ਧਿਆਨ ਮੇਂ ਹੋ, ਆਪ ਕਾ ਕੋਈ ਭੀ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤਾ, ਆਪ ਮਹਾਨ ਸੁਰਖਸ਼ਿਤ ਹੋ। ਭੈ ਕੇ ਲੀਏ ਜੀਵਨ ਮੇਂ ਕੋਈ ਅਸਥਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਭੈ ਕਾ ਮਤਲਬ ਹੈ - ਉਸ ਕੋ ਭੂਲ ਕਰ ਕਿਸੀ ਔਰ ਪਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਕਰਨਾ। ਤੋ ਕਹਨੇ ਕਾ ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਯੇ ਹੈ ਕਿ ਅਭੈ ਪਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੋ ਤੋ ਅਪਨੇ ਕੋ ਬਾਰ-ਬਾਰ, ਬਾਰ-ਬਾਰ ਯੇ ਸਿਮਰਨ ਦਿਲਵਾਓ - ਮੈਂ ਮਨੁਸ਼ਅ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਉਸ ਕਾ ਮੰਦਿਰ ਹੂੰ। ਆਪ ਤੋ ਸੁਨੇ ਹੋਂਗੇ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ) ਗਿਨਤੇ-ਗਿਨਤੇ ੧੩ ਪਰ ਜਬ ਗਏ, ਉਨਹੋਂ ਨੇ ਕਹਾ ਤੇਰਾ, ਤੇਰਾ; ਸਬ ਤੇਰਾ ਹੂਆ। ਤੋ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਔਰ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਕਿਸੀ ਕਾਲਜ ਕੀ ਡਿਗਰੀ ਸੇ ਕੋਈ ਤਤਪਰਯ ਨਹੀਂ। ਅਭਿਆਸੀ ਕੋ ਕੋਈ ਬਾਹਰਲੀ **education** (ਪੜ੍ਹਾਈ) ਕੀ ਅਵਸ਼ਕਤਾ ਨਹੀਂ। ਯੇ ਤੋ ਏਕ ਹੂਆ ਨਾ, ਮੈਨੇ ਇਸ ਧਰਮ ਕੇ ਬਾਬਤ ਪੜ੍ਹਾ, ਉਸ ਧਰਮ ਕੇ ਬਾਬਤ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾ। ਯੇ ਤੋ ਏਕ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਸ਼ਤਰੋਂ ਮੇਂ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ - ਪੁਤ੍ਰਿਸਨਾ, ਬੁਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਔਰ ਲੋਕ-ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ; ਲੇਕਿਨ ਏਕ ਔਰ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਹੋਤੀ ਹੈ - ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਕੀ; ਯੇ ਭੀ ਏਕ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਹੈ। ਯੇ ਤਬੀ ਛੂਟਤੀ ਹੈ ਜਬ ਥੋੜਾ ਸਾ ਅਨੁਭਵ ਸਵਾਦ ਮਿਲਨੇ ਲਗਤਾ ਹੈ। ਅਰ ਜਬ ਵੋ ਸਵਾਦ ਮਿਲ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ। **Jesus Christ** (ਈਸਾ ਜੀ) ਕੌਨ ਸੇ ਕਾਲਜ ਮੇਂ ਪੜ੍ਹੇ ਥੇ? ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਹਾਂ ਪੜ੍ਹੇ ਥੇ? ਬੁਧ ਕਹਾਂ ਪੜ੍ਹੇ ਥੇ? ਤੋ ਦੁਨੀਆਂ ਮੇਂ ਜਿਤਨੇ **research centres** (ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ) ਹੈਂ, ਇਨ ਕੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਕੇ ਊਪਰ ਚਲ ਰਹੇ ਹੈ ਔਰ ਅਭੀ ਤੱਕ ਕੁਛ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਏ ਹੈਂ। ਸਭ ਗ੍ਰੰਥੋਂ ਕਾ ਸਾਰ ਯਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਦੇਖ; ਕਿਉਂ ਭਟਕਤਾ ਹੈ ਇਧਰ ਉਧਰ। ਤੋ, ਮੇਰਾ ਤੋ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਹੈ; ਅਗਰ ਸਚਮੁਚ ਕਹੋਂ, ਕਈ ਬਾਰ ਐਸਾ ਹੂਆ ਭੀ ਹੈ ਜੋ ਮੈਂ ਬੋਲ ਰਹਾ ਹੂੰ, ਔਰ ਮੁਝੇ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਬ ਕਹਤੇ ਹੈਂ 'ਤੇਰੀ ਗਰਦਨ ਉਤਾਰਤੇ ਹੈਂ।' "ਅਗਰ ਦੇਖਤੇ ਹੋ ਕਿ ਹੈ ਸਚਮੁਚ ਗਰਦਨ, ਤੋ ਉਤਾਰ

ਲੋ। ਅਗਰ ਹੈਈ ਨਹੀਂ ਤੋ ਕਿਆ ਉਤਾਰਗੋ।" ਵਹੀਂ ਪਰ ਭੈ ਆ ਜਾਏਗਾ ਸਾਮਨੇ, ਜਬ ਕਿ ਆਪ ਭੂਲੋਗੇ। ਕਿਸ ਕਾ ਭੈ, ਕਿਸ ਲੀਏ ਭੈ? ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਕਾ ਆਨੰਦ ਲੇਨਾ ਚਾਹੀਏ। **Christian Bibles** (ਕ੍ਰਿਸ਼ਚੀਅਨ ਬਾਈਬਲ) ਮੇਂ **last book** (ਆਖਰੀ ਪੁਸਤਕ) ਹੈ ਜਿਸ ਕੋ ਕਹਤੇ ਹੈ **Book of Revolutions** (ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਪੁਸਤਕ)। ਉਸ **Book of Revolutions** ਮੇਂ **seven churches** ਕਾ (ਸਾਤ ਗਿਰਜਾ ਘਰੋਂ ਕਾ) ਵਰਣਨ ਹੈ - ਵੋ ਮੂਲਾਧਾਰ ਸੇ ਸਹਸਰਾਰ ਤੱਕ ਸਾਤੋਂ ਹੀ ਚਕਰੋਂ ਕਾ ਵਰਣਨ ਹੈ - ਉਸਮੇਂ। ਔਰ ਜਿਸਨੇ ਉਸ ਵਿਦਿਆ ਕੋ ਜਾਨਾ, ਵੋ ਕਿਸੀ **organised church (**ਖਾਸ ਮੱਤ) ਕਾ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਸਭ ਸੇ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਸੰਤ ਕੋਈ ਭੀ ਹੋ ਸਕਤਾ ਹੈ; ਜਿਸ ਪਰ ਪ੍ਰਭੂ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੋ ਜਾਏ, ਵਹੀ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।

ਮੈਨੇ ਆਪ ਸੇ ਕਹਾ ਥਾ ਨਾ, ਆਪ ਕੋ ਫਿਰ ਯਾਦ ਦਿਲਾਤਾ ਹੂੰ; ਏਕ ਇਸਤਰੀ ਇਤਨੀ ਅੱਛੀ ਥੀ, ਔਰ ਹਰ ਵਕਤ ਪੂਜਾ ਕੀਆ ਕਰਤੀ ਥੀ। ਵੋ ਅਪਨੇ ਪਤੀ ਕੋ ਬਾਰ ਬਾਰ ਕਹਾ ਕਰਤੀ ਥੀ; ਜੈਸੇ ਔਰਤੋਂ ਕਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਤਾ ਹੈ ਨਾ, ਕਿ ਤੁਮ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਤੇ। ਕਮ-ਸੇ-ਕਮ ਏਕ ਦਿਨ ਤੋ ਪੂਜਾ ਕਰ ਲੋ, ਮੇਰੇ ਸਾਥ ਮੰਦਿਰ ਚਲੇ ਚਲੋ। ਉਸਨੇ ਕਹਾ, "ਬਈ ਤੂੰ ਹੀ ਕਰ ਲੇ, ਮੈ ਕਿਆ ਕਰੂੰ; ਤੇਰੇ ਕਾਮ ਮੇਂ, ਤੇਰੇ ਬੀਚ ਮੇਂ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਆਤਾ, ਲੇਕਿਨ ਤੁਮ ਕਰਤੀ ਰਹੋ; ਮੇਰੇ ਕੋ ਬਈ ਤੰਗ ਮਤ ਕਰ।" ਕਈ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ, ਉਸਨੇ ਕਹਾ, "ਮੈਂ ਦੇਖੂੰਗੀ ਕਿ ਏਕ ਦਿਨ ਤੂੰ ਭਗਵਾਨ ਪਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਕਰੇਗਾ। ਤੂੰ ਏਕ ਬਾਤ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਾਨਾ ਮੇਰੀ, ਏਕ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਸਾਥ ਮੰਦਿਰ ਨਹੀਂ ਗਿਆ।" ਮੈਨੇ ਕਹਾ, "ਤੁਮ ਚਲੀ ਜਾਓ, ਅੱਛੀ ਬਾਤ ਹੈ; ਮੈਂ ਕਿਆ ਕਰੂੰਗਾ ਜਾਕਰ।" ਏਕ ਦਿਨ ਸਵਪਨ ਮੇਂ ਪਤੀ ਕੇ ਮੂੰਹ ਸੇ ਨਿਕਲਾ - 'ਰਾਮ'। ਤੋ ਉਸਨੇ ਆਰਤੀ ਸਜਾਈ ਔਰ ਅਪਨੇ ਪਤੀ ਕੀ ਆਰਤੀ ਕਰਨੇ ਲਗੀ। ਉਸਨੇ ਕਹਾ, "ਕਿਆ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ ਯੇ ਆਧੀ ਰਾਤ ਕੋ। ਅਬੀ ਤੋ ਦੋ ਬਜੇ ਹੈਂ, ਕਿਉਂ ਆਰਤੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਤੁਮ ਮੇਰੀ? ਔਰ ਦਿਨ ਤੋ ਕਭੀ ਆਰਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਤੀ ਥੀ।" ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਾ, "ਆਜ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਮੇਰੀ ਬਾਤ ਸੁਨ ਲੀ।" ਬੋਲੇ, "ਕਿਆ?" ਬੋਲੇ, "ਮੈਂ ਰੋਜ਼ ਪ੍ਰਾਥਨਾ ਕਰਤੀ ਥੀ ਕਿ ਕਭੀ ਮੈਂ ਤੁਮਾਰੇ ਮੂੰਹ ਸੇ ਭਗਵਾਨ ਕਾ ਨਾਮ ਸੁਨੂੰ।" "ਅਰੇ ਕਿਆ ਹੂਆ?" ਬੋਲੇ, "ਤੁਮਨੇ ਸਵਪਨ ਮੇਂ 'ਰਾ......ਮ' ਕਹਿ ਦੀਆ।" ਉਸ ਨੇ ਕਹਾ, "ਕਿਆ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਸੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਪੜਾ?" ਵੋ ਸਰੀਰ ਛੋੜ ਗਿਆ - ਉਸੀ ਵਕਤ। ਉਸ ਕੋ ਇਤਨਾ ਦੂਖ ਹੂਆ ਕਿ ਜਿਸਕੋ ਮੈ ਅਭੀ ਤਕ ਹਿਰਦੇ ਮੇਂ ਰਖਾ ਰਹਤਾ ਥਾ; ਔਰ ਜਿਸ ਕੋ ਕਭੀ ਮੈਨੇ ਮੂੰਹ ਪਰ ਨਹੀਂ ਆਨੇ ਦੀਆ ਕਿਉਂਕਿ ਮੂੰਹ ਪਰ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਆਤੀ ਹੈ, ਵੋ ਗੰਦੀ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ, ਜੂਠੀ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਤੋ ਜਿਸ ਕੋ ਮੈਨੇ ਹਿਰਦੇ ਮੇਂ ਸੰਜੋਅ ਕਰਕੇ ਰਖਾ ਥਾ, ਕਿਆ ਵੋ ਮੂੰਹ ਪੇ ਆ ਗਿਆ? ਇਸ ਕਸ਼ਟ ਮੇਂ ਉਸ ਕਾ ਸਰੀਰ ਛੂਟ ਗਿਆ। ਏਕ ਭਗਤੀ ਤੋ ਵੋ ਭੀ ਹੈ। ਇਸ ਲੀਏ ਭਗਤੀ ਕੇ ਜੋ ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੂਪ ਹੈਂ - ਬਾਹਰੀਯ ਏਵਮ ਆਂਤਰਿਕ ਭਗਤੀ - ਵੋ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਅੱਛੇ ਹੈਂ। ਤੋ ਮੈਂ ਸੰਤ ਜੀ (ਸੰਤ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਕੇ ਆਦਰ ਔਰ ਪਿਆਰ ਕਾ ਕਿਨ ਸ਼ਬਦੋਂ ਮੇਂ ਵਰਣਨ ਕਰੂੰ? ਔਰ ਮਾਤਾ ਜੀ (ਮਾਤਾ ਰਣਜੀਤ ਕੌਰ ਜੀ) ਨੇ ਤੋ ਹੱਦ ਹੀ ਕਰ ਡਾਲੀ; ਅਬ ਡਰਨੇ ਲਗ ਗਿਆ ਮੈਂ, ਜਿਸ ਕੋਨੇ ਪੇ ਜਾਊਂ, ਵਹੀਂ ਕੁਝ ਖਾ ਲੇ, ਜਿਹ ਕਰ ਲੇ, ਜਿਹ ਕਰ ਲੇ, ਜਿਹ ਕਰ ਲੇ - ਹਰ ਵਕਤ। ਅਗਰ ਮੈਂ ਸਚਮੁਚ ਪੰਜਾਬ ਮੇਂ ਏਕ ਮਹੀਨਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤੋ ਮੈਂ ਭੀ ਖੂਬ ਮੋਟਾ ਹੋ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਊਂਗਾ। ਆਪ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕਾ, ਸਚ-ਮੁਚ ਜਿਤਨਾ ਪਿਆਰ ਆਪ ਲੋਗ ਦੇਤੇ ਹੋ, ਉਸ ਕਾ ਆਭਾਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਔਰ ਈਸ਼ਵਰ ਸੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਤਾ ਹੂੰ। ਕਿ ਇਸ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕੇ ਸੰਤ, ਨੇਤਾ, ਮਾਤਾਏਂ, ਬਹਨੇਂ, ਬੱਚੇ ਸਭੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹੇਂ ਔਰ ਅਪਨੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਕੋ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤਵਰਸ਼ ਕੋ ਬਾਂਟੇਂ।

✡ ✡ ✡ ✡ ✡ ✡